माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी
डोटी जिल्लाको एक-अध्ययन

त्रिभुवन बिश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय,अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह
(एम.एड.) चौथो सेमेष्टरको आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

कुमारी चनमती चर्मकार

क्याम्पस रोल.न : १२४

परीक्षा रोल.न : ७४२८३५६/२०७४

त्रि.वि.दर्ता.नं : ९-२-६०-२७२-२०१०

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०८१

माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी डोटी जिल्लाको एक-अध्ययन
कुमारी चनमती चर्मकार
२०८१

माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी
डोटी जिल्लाको एक-अध्ययन

त्रिभुवन बिश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय,अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह

(एम.एड.) चौथो सेमेष्टरको आंशिक आवश्यकता

परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

कुमारी चनमती चर्मकार

क्याम्पस रोल.न : १२४

परीक्षा रोल.न : ७४२८३५६/२०७४

त्रि.वि.दर्ता.नं : ९-२-६०-२७२-२०१०

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर,काठमाडौं

२०८१

प्रतिबद्धता पत्र (DECLARATION)

प्रस्तुत शोधपत्र **माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी : डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिकाको सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एक अध्ययन** त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र शोधनिर्देशक प्रा. डा. सूर्य बहादुर थापाको सुपरिवेक्षण तथा निर्देशनमा तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका सामग्रीको स्रोत स्पष्ट रुपमा खुलाइएको छ भने यसमा प्रयोग भएका कुराहरु अन्य कुनै पनि ठाउँमा प्रयोग नगरिएको र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको शोध मापदण्डको आधारमा गरिएको कुरामा प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

कुमारी चनमती चर्मकार

(शोधकर्ता)

मिति :२०८१/०१/०६

२०२४/०४/१८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र संकाय
शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग
TRIBHUVAN UNIVERSITY
FACULTY OF EDUCATION
CENTRAL DEPT. OF EDUCATION

विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल
फोन नं.: ४३३१३३७

UNIVERSITY CAMPUS
Kirtipur, Kathmandu, Nepal
Tel. No.: 4331337

पत्र संख्या:-
Ref.

मिति:
Date:.............................

सिफारिस –पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह एम. एड. चौथो सेमेष्टरको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागी **माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी : डोटी जिल्लाको एक अध्ययन** शीर्षकमा मेरो निर्देशनमा यस क्याम्पसका छात्रा कुमारी चनमती चर्मकारले तयार पार्नु भएको हो । उक्त शोधपत्र स्वीकृतीका लागी सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा डा. सूर्य बहादुर थापा

(शोध निर्देशक)

अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मिति : २०८१/०१/०६

२०२४/०४/१८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र संकाय
शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग
TRIBHUVAN UNIVERSITY
FACULTY OF EDUCATION
CENTRAL DEPT. OF EDUCATION

विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल
फोन नं.: ४३३१३३७

UNIVERSITY CAMPUS
Kirtipur, Kathmandu, Nepal
Tel. No.: 4331337

पत्र संख्या:-
Ref.

मिति: ....
Date:

स्वीकृती –पत्र (LETTAR OF APPROVAL)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग, स्नातककोत्तर तह एम. एड. चौथो सेमेष्टर को आंशिक पाठ्भार पूरा गर्नका लागि **माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी : डोटी जिल्लाको एक अध्ययन** शीर्षकमा यस क्याम्पसका छात्रा कुमारी चनमती चर्मकारद्वारा तयार पारिएको शोधपत्र यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्नातककोत्तर उपलब्धिको लागी स्वीकृति गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
१. विभागिय प्रमुख	.... सह प्रा. श्री विष्णु बहादुर लुइटेल
२. बाह्य सुपरिवेक्षक	.... उप प्रा. दुर्गा देवी घिमिरे
३. आन्तरिक सुपरीक्षक	.... प्रा डा. सूर्य बहादुर थापा

मिति : २०८१/०१/२६
२०२४/०५/०८

कृतज्ञता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENT)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय विभाग अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको आँशिक आवश्यकता परिपुर्ति गर्नका लागि **माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी तथा शैक्षिक उपलब्धि** - डोटी शिखर नगरपालिका वडा नं. १० को सामुदायिक मा.वि. र संस्थागत मा.वि. को एक अध्ययन शिर्षक भएको शोधपत्र प्रस्तुत गरेकी छु ।

सर्वप्रथम शोधपत्र प्रस्थावना स्वीकृत गरि शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गर्नुहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग विभागिय प्रमुख आदरणिय गुरु उपप्रध्यापक डा. सूर्य बहादुर थापा ज्यू प्रति सदैव आभारी छु ।

प्रस्तुत सोध पत्रलाई सार्थक र उपलब्धीमूलक बनाउन शोध पत्र प्रस्थावना देखि शोधपत्रको अन्त्य सम्म निरन्तर रुपमा सहज र सरल ढङ्गवाट अमूल्य सल्लाह सुझाव प्रेरणा हौसल्ला र कुशल निर्देशन दिई सदभावपूर्ण सहयोग गर्नुहुने आदरणिय गुरु तथा शोध निर्देशक अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका प्रा. डा. सूर्य बहादुर थापा ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञाता ज्ञापन गर्दछु साथै सदैव आवश्यक सल्लाह सुझाव तथा मार्गदर्शन गर्नहुन अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका श्रद्धय गुरुहरु प्रा. डा. मिनराज पौडेल, प्रा कोइराला, प्रा. डा. बिष्णु लुइटेल लगाएत अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका सम्पूर्ण गुरुहरुप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञाता ज्ञापन गर्दछु ।

अनुसन्धानका लागि गरिएको स्थलगत अध्ययनका क्रममा मलाई आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरु खुलस्थ रुपमा प्रश्नहरुको उत्तर दिई सहयोग गर्नहुने सामुदायिक विद्यालयका प्रध्यापक तथा सुनाखरी वोर्डिङ स्कुल डोटीका प्रिन्सीपल, शिक्षक अभिभावकहरु तथा विद्यार्थीहरु प्रति विशेष धन्यवाद दिन चाहान्छु । साथै मेरो जीवनका हरेक क्षणहरुमा सल्लाह सुझाव, प्रेरणा र प्रोत्साहन दिई विश्वविद्यालय सम्मको अध्ययन पुरा गर्न आशिर्वाद प्रदान गर्नुहुने मेरा बुबाआमा, दाजीभाउजू, दिदीवहिनीहरु का साथै सम्पूर्ण आफन्तजनप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधसार (ABSTRACT)

प्रस्तुत माध्यमिक तहको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी अध्ययन राखी गरिएको अनुसन्धानको मूख्य उद्धेश्य सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धीको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यसका लागि डोटी जिल्लालाई उद्धेश्यमूलक ढङगवाट छनौट गरी अध्ययन क्षेत्रका माध्यमिक विद्यालयको आम्दानी, खर्च विश्लेषण र सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा गरिएको आर्थिक लगानीको विश्लेषण माध्यमिक तहको शैक्षिक उपलब्धी आर्थिक आय व्ययको अनुमान जस्ता उद्धेश्य राखी अध्ययन गरिएको छ ।

यस अध्ययनमा सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयवाट प्राप्त प्राथमिक तथा द्धितिय तथ्याङ्कलाई अध्ययन विश्लेषण कार्यको लागि सहयोगीका रुपमा प्रयोगमा ल्याइएको छ । अध्ययन क्षेत्रका एउटा सामुदायिक तथा एउटा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको माध्यामिक तहको कक्षा (९ र १० मा) अध्ययनरत प्रति विद्यालयवाट ५/५ जनाका दरले एउटा कक्षावाट ५ जना छात्रा र ५ जना छात्र सम्भावनायूक्त नमुना छनौट विधी अवलम्वन गरि दुइटै विद्यालयवाट २० जना पर्ने गरि दुइवटा विद्यालयवाट ५ जना अभिभावक पनि छनौट गरिएको थियो । छनौट भएका विद्यालयका लागि विद्यालय सर्वेक्षण फारम र विद्यालय अवलोकन फारम प्रधानाध्यापकका लागि, शिक्षकका लागि, अभिभावकका लागि, विद्यार्थीहरुको लागि, प्रश्नावली तयार गरि प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो । जिल्ला शिक्षा कार्यालय डोटी र विभिन्न संघ संस्थावाट प्रकाशित पुस्तक, प्रतिवेदन, लेख रचना का साथै तथ्याङ्कहरुलाई तथ्याङ्कको द्धितिय स्रोतको रुपमा लिइएको छ । अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरुको आय व्यय को विवरणको विश्लेषण गर्दा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको प्रमुख आम्दानीको स्रोतको रुपमा सरकारी अनुदान देखिन्छ । अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरो आय, व्यको विवरणको विश्लेषण गर्दा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको प्रमुख आम्दानीको स्रोतको रुपमा सरकारी अनुदान देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयको अन्य स्रोतका रुपमा प्रमाणपत्र वाफत रु. ३३५००० आम्दानी तथा अभिभावक चन्दा रु.१९४०००० तथा नगर अनुदानबाट रु.४०२५००० तथा वडागत अनुदानबाट १६७५००० र अन्य सहयोगबाट रु. १६०५००० आम्दानी २०७४ देखि २०७८ सम्मको आम्दानी रहेको देखिन्छ । त्यस्तै गरी संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको जम्मा २०७४ देखि २०७८ सम्मको

कुल आम्दानी रु. २०३७७८२४ रहेको छ । यसबाट सामुदायिक विद्यालयहरुको संञ्चालन सरकारी अनुदानबाट र संस्थागत विद्यालयहरु अभिभावक तथा तथा विद्यालयहरुले पढाइको लागी तिरेको शुल्कको भरमा सञ्चालन भइरहेको देखिन्छ ।

अध्ययन क्षेत्रका माध्यमिक विद्यालयहरुले गरेको शैक्षिक बर्ष २०७७/७८ सालको मात्र खर्च विश्लेषण गर्दा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय तर्फ कुल खर्च रु. ६२५७८०३ भएको देखिन्छ । र त्यसैगरीसंस्थागत माध्यमिक विद्यालयको कुल खर्च रु. ५३५९७९४ भएको देखिन्छ । अध्ययनमा माध्यमिक तहमा अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीहरुमा उनीहरुका अभिभावकले गरेको प्रति विद्यार्थी औषत वार्षिक खर्च सामुदायिक विद्यालय तर्फ रु. ६५००० र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयका अभिभावकले रु. १५०५०० खर्च गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी माध्यमिक विद्यालयको प्रति विद्यार्थी वार्षिक लागत सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा रु.२०९६.७७ र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा प्रति विद्यार्थी लागत रु. १६७२२.२२ रहेको छ । एस.एल.सी. तहको शैक्षिक उपलब्धी विश्लेषण गर्दा २०७७ सालको दुइटै सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा एस.एल.सी. परिक्षामा ग्रेडिङ सिष्टम भएको र सवै विद्यार्थी उतिर्ण भएका, कुनै पनि विद्यार्थी अनुत्तिर्ण, कक्षा दोहोयाउने, कक्षा छोड्ने विद्यार्थी संख्या भने सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा सून्य रहेको पाइयो । अध्ययनको समग्रहमा विश्लेषण गर्दा प्रति विद्यार्थी गरिएको खर्चको कारणले पनि शैक्षिक उपलब्धीमा फरक पर्ने कुरा अध्ययनमा देखिएको छ । प्रति विद्यालय विद्यार्थीमा गरिएको खर्च, अभिभावकले विद्यार्थीको लागी गरेको खर्च आदिले विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धी हाँसिल गर्ने कुरामा ज्यादै ठूलो प्रभाव पार्ने कुरा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुमा गरिएको खर्च र ती विद्यालयहरुको एस.एल.सी. परिक्षाको नतिजाले पनि स्पष्ट देखाएको छ ।

संक्षिप्त शब्दावली

आ.व.	-	आर्थिक बर्ष
न.पा.	-	नगरपालिका
प्र.अ	-	प्रधानाध्यापक
प्रा.वि	-	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि	-	माध्यमिक विद्यालय
वि.स.	-	बिक्रम सम्बंत
क्र.स.	-	क्रमसंख्या
नं.	-	नंम्बर
कि. मि.	-	किलोमिटर
नि.मा.वि.	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
रा.शि.प.यो.	-	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धति योजना

विषय सूची (CONTENTS)

प्रतिबद्धता पत्र (Declaration) ii

सिफारिस-पत्र (Letter of recommendation) iii

स्वीकृति-पत्र (Letter of Approval) iv

कृतज्ञाता ज्ञापन (Acknowledgements) v

शोधसार (Abstract) vi

संक्षेपी कृत सूची (List of Abbreviation) viii

विषय सूची (Contents) ix

तालिका सूची (List of table) xiv

अध्याय-एक(CHAPTER ONE)

१ परिचय(Introduction) १-१३

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the study) १

१.२ समस्याको कथन (Statement of the problem) ६

१.३ अनुसन्धान प्रश्न(Reseeerch question) ९

१.४ अध्ययनको उद्देश्य(Objectives of the study) ९

१.५ अध्ययनको महत्त्व(Significance of the study) १०

१.६ अध्ययनको परिसिमाहरु (Delimitations of the study) ११

१.७ मुख्य शब्दावलीको परिभाषा (Definition of Key Terms) १२

१.८ अध्ययनको संगठन (Organizational structure) १२

अध्याय- दुई : (CHAPTER TWO)

२. **सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन** (Review or Related Literature) **१४-२५**

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature) १४

२.२ पुर्ब साहित्यको समिक्षा (Review of Empirical Literature) १८

२.३ साहित्यको पुनरावलोकन अध्ययनको प्रयोग (Implication of the Review of the Literature) २२

२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap) २२

२.५ अवधाराणात्मक ढाँचा (Conceptual Framework) २४

२.६ कार्यात्मक ढाँचा (Conceptual Framework) २५

अध्याय- तीन : (CHAPTER THREE)

३ अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया (METHODS AND PROCEDURE OF THE STUDY) २६-३०

३.१ अध्ययन विधि र ढाँचा (Design and Methods of the Study) २६

३.२ तथ्याङ्कका स्रोतहरु (Sources of Data) २६

३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Sourcs) २६

३.२.२ द्धितिय स्रोत (Secondary Sources) २७

३.३. जनसंख्या , नमुना आकार र नमुना छनौट रणनिति (Populution, Sample and Sample Strategy) २७

३.३.१ जनसंख्या (Populution) २७

३.३.२ नमुना आकार (Sample Size) २७

३.३.३ नमुना छनौट रणनिति (Sample Strategy) २८

३.४ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Introduction to The Study Area) २८

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरु (Tools up Data Collection) २८

३.५.१ प्रश्नावली (Questinnoire) २९

३.५.२ अवलोकन(Observation) २९

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रविधि (Data Collection Techniques) २९

३.६.१ अन्तरर्वार्ता (Interview) २९

३.६.२ लक्षित समुह छलफल (Focus group Discussion) २९

३.६.३ प्रत्यक्ष अवलोकन(Direct Observation) ३०

३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया (Data Analysis Process) ३०

३.८ नितिगत प्रावधान (Ethical Consideration) ३०

अध्याय चार (CHAPTER FOUR)

४. तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण(Analysis and interpretationofData)३१-६१

४.१ अध्ययन क्षेत्रको पचिय (Introduction to Study Area) ३१

४.१.१ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको शिक्षक तथा विद्यार्थी विवरण (Enrolment of the Student and Teachers Profile in Community and institutional School) ३४

४.१.२ सामुदायिक र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको आय व्यय विवरण (Profile of Income Expenditure of Community and Intitutionl Secondary School) ३७

४.१.३ सामुदायिक र संस्थागत माध्यामिक विद्यालयको आम्दानी (Income of Institutional and Community Secondary School) ३७

४.२ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आय व्यय र प्रति विद्यार्थी लागत तथा शैक्षिक उपलब्धी(Income expenditure and Per Student Cost and Educational Achievement of Community Secondary School)४१

४.२.१ सामुदायिक विद्यालयहरुको आय (Income of the community Secondary School) ४१

४.२.२ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको व्यय विवरण (Expenditure of Community Secondry School) ४२

४.२.३ सामुदायिक माध्यमिक शिक्षामा अभिभावकले गरेको खर्च (Parents Expenditure on Community Secondary Education) ४४

४.२.४ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय तहमा प्रति विद्यार्थी लागत (Per Student Cost in Level at Community Secondary School) ४५

४.२.५ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी (Educational Achivemant in Community Secondary School) ४६

४.३ संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको आय व्यय र प्रतिविद्यार्थी लागत तथा शैक्षिक उपलब्धी (Income Expenditue and Per Student Cost and EducationalAchievement of Institutional School) ४७

४.३.१ संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको आय (Income of the InstitutionalSecondarySchool) ४८

४.३.२ संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको व्यय (Expenditure of Institutional Secondary School) ४९

४.३.३ संस्थागत माध्यमिक शिक्षामा अभिभावकले गरेको प्रत्यक्ष खर्च (Direct Expenditure of Parents Institutional Secondary Education) ५०

४.३.४ संस्थागत माध्यमिक विद्यालय तहमा प्रति विद्यार्थी लागत (Per Student Cost of Secondary Level in Institutional School) ५१

४.३.५ संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी (Educational Achievement of institutional Sc

४.४ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको प्रति विद्यार्थी लागत शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक विश्लेष

४.४.१ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुको प्रति विद्यार्थी लागतको तुलनात्मक विश्लेषण (Comparative Analysis of Per Student Cost Community and Institutional School) ५४

४.४.२ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक विश्लेष्ण (Comparative analysis of Educational Achievment of Community andInstitutional Schools) ५५

४.५.१ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयप्रति अभिभावकहरुको विचार (Parents Opiniun Towa

४.५.२ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयप्रति शिक्षकको विचार (Teacher Opiniun Towards Community and Institutional School) ५८

४.५.३ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयप्रति विद्यार्थीको विचार (Student Opiniun Towards Community and Institutional School) ५९

४.६ अध्ययनको शारांश (Summary of the study) ६०

अध्याय पाँच (CHAPTER FIVE)

५. निष्कर्ष र सुझावहरु (Conclusions and Recommendation) ६२-६७

५.१ निष्कर्ष(Conclusion) ६२

५.२ सुझाबहरु (Recommendation) ६४

५.२.१ निति सम्बन्धि सुझाब (Policy Related Recommendations) ६५

५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सुझाबहरु (Practice Related Recommendations) ६६

५.२.३ आगामी अनुसन्धानसँग सम्बन्धित सुझाबहरु (Further Research RelatedRecommenbations) ६७

सन्दर्भ सूची(Refreences) ६८-६९

अनुसूचीहरु **७०-८१**

अनुसूची १ प्रधानाध्यापककालागि प्रश्नावली ७०

अनुसूची २ शिक्षकका लागि प्रश्नावली ७३

अनुसूची ३ अभिभावकका लागि प्रश्नावली ७५

अनुसूची ४ विद्यार्थीका लागि प्रश्नावली ७७

अनुसूची ५ लक्षित समूह छलफल निर्देशिका ७९

अनुसूची ६ विद्यालयको अवलोकन सूची ८०

तालिका सूची (LIST OF TABLE)

		पृष्ठ
तालिका १	सिखर नगरपालिका का विभिन्न तहका विद्यालय संख्या २०७७/७८	३३
तालिका २	सिखर नगरपालिकाको तहगत शिक्षक विवरण २०७७/७८	३३
तालिका ३	डोटी जिल्लाको सिखर नगरपालिकामा संञ्चालित शैक्षिक कार्यक्रहरुको विवरण २०७७/७८	३४
तालिका ४	सामुदायिक मा.वि. बन्लेक सिखरको विद्यार्थी भर्ना अवस्था २०७७/७८	३५
तालिका ५	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको जम्मा शिक्षक संख्या २०७७/७८	३५
तालिका ६	संस्थागत विद्यालयको शिक्षक संख्या २०७७/७८	३६
तालिका७	संस्थागत विद्यालयको भर्ना अवस्था २०७७/७८	३६
तालिका ८	वार्षिक आम्दानी २०७४ देखि ७८	३७
तालिका ९	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको खर्च २०७४ देखि ७८	३८
तालिका १०	संस्थागत विद्यालयको आम्दानी २०७४ देखि ७८	३९
तालिका ११	संस्थागत विद्यालयको खर्च २०७४ देखि ७८	४०
तालिका १२	सामुदायिक विद्यालयको आय विवरण २०७७/७८	४२
तालिका १३	सामुदायिक विद्यालयको व्यय विवरण २०७७/७८	४३
तालिका १४	माध्यमिक तहमा अभिभावकहरुले गरेको प्रत्यक्ष खर्च २०७७/७८	४४
तालिका १५	सामुदायिक मा.वि. को प्रति विद्यार्थी प्रत्यक्ष लागत २०७७/७८	४५
तालिका १६	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको प्रति विद्यार्थी लागत विवरण २०७७/७८	४६
तालिका १७	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धीविवरण२०७७/७८	४७
तालिका १८	सामुदायिक विद्यालयको एस.एल.सी. तहको नतिजाविवरण २०७७/७८	४८
तालिका १९	संस्थागत विद्यालयको आम्दानी २०७७/७८	४९
तालिका २०	संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको व्यय विवरण २०७७/७८	५०
तालिका २१	माध्यमिक शिक्षामा अभिभावकले गरेको प्रत्यक्ष खर्च २०७७/ ७८	५१
तालिका २२	संस्थागत माध्यमिक विद्यालय तहमा प्रति विद्यार्थी लागत २०७७/७८	५२
तालिका २३	संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी २०७७/७८	५३
तालिका २४	संस्थागत विद्यालयको एस. एल. सी. तहको नतिजा विवरण २०७७/	५४
तालिका २५	सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुको प्रति विद्यार्थी लागतको	

तुलनात्मक विश्लेषण २०७७/७८ ५५

तालिका २६ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक विश्लेषण २०७७/ ७८ ५६

तालिका २७ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको एस. एल. सी. परीक्षाको नतिजाविवरण २०७७/ ७८ ५७

अध्याय-एक(CHAPTER ONE)

१ परिचय(Introduction)

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the study)

शिक्षा मानव जीवनलाई नभइनहुने महत्त्वपुर्ण पक्ष हो । शिक्षाको सुरुवात मानबको जन्मसँगै भएको पाइन्छ । शिक्षाद्वारा मानिसले आफ्नो समग्र जीवनको विकास गरी आफ्नो रहनसहन बानी व्यवहारमा परिवर्तन गर्ने गर्दछ । शिक्षा जीबन पर्यन्त र निरन्तर रुपमा चलिरहने प्रकिया हो । सिकारुको जीवनको सम्पूर्ण पक्षको विकास गराउनु शिक्षाको उदेश्य मानिन्छ । नेपालमा शिक्षाको इतिहासलाई हेर्दा प्राचिन कालिन गुरुकुल शिक्षा देखि संस्कृत शिक्षा, लिच्छविकालिन शिक्षा, बौद्ध शिक्षा हुदै आजको आधुनिक शिक्षामा प्रवेश गरेको पाइन्छ । परम्परागत शिक्षा प्रणालीमा धार्मिक गुरु द्वारा विशेष गरी संस्कृत भाषामा शिक्षा प्रदान गरिन्थ्यो भने आजको आधुनिक शिक्षालाई हेर्दा नेपालमा शिक्षा नेपाली संस्कृत आदि भाषामा मात्र प्रदान नगरि सांकेतिक भाषामा समेत शिक्षा प्रदान गरिन्छ । शिक्षालाई परम्परागत तरिकाबाट आधुनिक तरिकामा ल्याउनुमा राणाकालिन प्रधानमन्त्री हरुको विशेष भूमिका रहेको छ । त्यसैले नेपालमा पदम शमशेरलाई आधुनिक स्कुलका पिता भनिन्छ । राणाकालिन समयमा शिक्षाको विरोध हुनुका साथै शिक्षाको बिस्तार पनि द्रुत रुपमा भएको पाइन्छ । त्यसै गरि २००७ सालमा प्रजातन्त्रको प्राप्ति पछि पनि शिक्षाको बिकासको लागि बिभिन्न आयोग गठन भए २००७ सालको शैक्षिक तथ्याङ्क अनुसार नेपालको साक्षरता केवल २ प्रतिशत मात्र रहेको थियो । २००७ साल सम्म प्रारम्भिक स्कुल पाठशाला ३२१, माध्यमिक स्कुल ११ र उच्च शिक्षा अन्तर्गत त्रिचन्द्र कलेज मात्र सञ्चालनमा रहेको थियो । (शिक्षा बिज्ञान तथा प्रबिधि मन्त्रालय २०७७) ।

राणाकालिन शासनको अवसान र देशमा प्रजातन्त्र आगमन सँगै नेपालको शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागी सरकारले पहल कदमी सुरुवात गर्दै आम जनसमुदायहरुको लागि विद्यालयहरु खोल्ने र बालबालिकाहरुलाई शिक्षादिने कार्यमा सकृयता देखाएको थियो । २००७ सालमा प्रजातन्त्रको बहाली सँगै २०४६ सम्म आइपुग्दा शिक्षा क्षेत्रको विकास विस्तार लागि कैयौ नीतीगत व्यवस्थाहरु भएका छन । सर्बप्रथम नेपालमा शिक्षा प्रणलीको सुधारको लागी २०११ सालमा नेपाल राष्ट्रिय योजना आयोग द्वारा राष्टिय शिक्षा प्रणालिको आधार तयार गरिएको थियो, यस्तै २०१८ मा सर्वाङ्गीण राष्ट्रिय शिक्षा समिति गठन गरि

शिक्षालाई समयानुकुल परिवर्तन गर्ने प्रयास गरिएको थियो । नेपालमा नयाँ शिक्षा प्रणाली स्थापनाको जग भने राष्ट्रिय शिक्षा पद्धति २०२८ लाई मान्ने गरिन्छ ।

त्यसैगरी २०३७ देखि हालसम्म विद्यालय र उच्च शिक्षामा पहुँचको विस्तार र गुणस्तर बृद्धि गर्न विभिन्न योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालनमा आएका छन । जसमा सामुदायिक विद्यालय सहयोग कार्यक्रम शिक्षाका लागि खाद्य कार्यक्रम विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना उच्च शिक्षा परियोजना प्रथम र दोस्रो रोजगारीका लागि सीप परियोजना, ब्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिबृद्धि परियोजना आदि प्रमुख रहेका छन ।

२०४६ सालमा प्रजातन्त्रको पुनःस्थापना पछि शिक्षा क्षेत्रमा सुधारका लागि सुझाव दिने गरी तत्कालीन शिक्षा मन्त्री गोविन्दराज जोशीको संयोजकत्वमा १६ सदस्यीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग गठन भएको थियो । भने तत्कालिन शिक्षा मन्त्री अर्जुन सिंह के.सि.को नेतृत्वमा गठित उच्च स्तरिय शिक्षा आयोगले २०५५मा प्रतिवेदन तयार गरि सुझाव बुझाएको र सोहि अनुसार शिक्षामा सुधारका प्रयास हरु भएका थिए ।

नेपालको इतिहाँसमा पहिलो पटक नेपालको अन्तरिम सँविधान २०६३ ले शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभुत गरेको थियो । यो सगैं देशमा संघिय शासन प्रणाली स्यापना भएको छ । सँगसगै शिक्षा क्षेत्रमा पनि नितिगत सुधारहरु पनि हुँदै आएका छन । त्यस पश्चात शिक्षामा गरिएका कानूनी व्यवस्थाहरुमा मुख्य गरेर शैक्षिक जनशक्ति तालिम विकास केन्द्रको तालिम नीती २०६३ विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धि निर्देशिका २०६३ बृहत विधालय सुरक्षा कार्यान्वयन कार्यनीत २०७३ औपचारिक एण्ड डिस्टयान्स लनिङ्ग पोलिसी २०७५ बृहत विद्यालय सुरक्षा सञ्चार रणनीति २०७५, राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम कार्यन्वयन २०७६, कोभिड १९ कनटिज्ञेन्सि प्लना २०२० वैकल्पिक प्रणलीबाट विद्यार्थीलाई सरल र सहज बनाउँछ, (सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका २०७७) ।

नेपालको माध्यमिक शिक्षा सुधारका लागि विभिन्न प्रयासहरु भएका छन । वि. स. २०४९ साल देखि बिज्ञान शिक्षा परियोजना ्र जनसंख्या शिक्षा परियोजना बि. स. २०५० साल देखि माध्यमिक शिक्षा परियोजना आ ब २०५७ /२०५८ देखि माध्यमिक शिक्षा विकास केन्द्र र सन् २००३ देखि २००७ सम्म माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम संचालन भएका थिए । वि स २०५९ साल पछि सामुदायिक विद्यालय को व्यवस्थापन समुदायलाइ

हस्तान्तरण गर्न सुरु गरेपनि विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर र एस.एल.सी. परीक्षाको परिणाम खासै सुधार हुन सकेको छैन । नेपालको अन्तरिम सविधान २०७२ ले नागरिकको माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा प्राप्त गर्ने आधारभुत अधिकार प्रत्याभुत गरेको छ । प्रत्येक व्यक्तिलाई गुणस्तरिय शिक्षाको अवसर प्रदान गरी मुलुकको आर्थिक एवम् सामाजिक रुपान्तरणमा योगदान गर्न सक्ने विश्वब्यापिकरणको युगमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने र राष्ट्र निर्माणको दायित्वलाई बहन गर्न सक्ने देशभक्त नागरिक तयार गर्न सरकार प्रयत्नरत रहेको छ । सोहि अनुरुप बिगतका उपलब्धीलाई सुदृढ गर्दै विविध विद्या र तहको शिक्षामा समातामुलक सुनिश्चित गर्न सहस्राब्दी विकासलक्ष्य लगायत राज्यले राष्ट्रिय एवं अन्तराष्ट्रिय स्तरमा ब्यक्त गरेका प्रतिबद्धतालाई पुरा गर्ने शिक्षालाई जीवनउपयोगी, सान्दर्भिक एबँम रोजगारीमूलक बनाउने सकरात्मक परिवर्तनको संवाहकका रुपमा विकास गर्ने तर्फ राज्यले विशेष जोडदिनुपर्ने आवश्यकता टडकारो रुपमा देखिएको छ ,(नवौं राष्ट्रिय योजना आयोग २०६७) । नेपालको संविधानले मौलिक हक अन्तर्गत धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धि हकको ब्यवस्था गरेको छ जसमा सवै नागरीकलाई आधारभुत शिक्षामा पहुंचको प्रत्याभुत गरिएको छ । त्यसै गरि आधारभुत तहसम्मको शिक्षालाई अनिवार्य निःशुल्क तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा नि :शुल्क पाउने हक हुने भनिएको छ । त्यसै गरि पन्ध्रौ योजनाले पनि शिक्षालाई मुलुकको दिगो शान्ति एवम् समृद्धिका लागि महत्त्वपुर्ण रणनितिका रुपमा ब्यवसस्था गरेको छ । यो सँगसँगै नेपाल सरकारले सन् १९८९ बाल अधिकार महासन्धि लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरुका पक्षमा नेपाललाई उभ्याएको छ भने विद्यालयमा सबैको सहज पहुँच स्थापना गर्ने लक्ष्य राखेको छ (महरा २०७७ बुद्धनगर, काठमाडौं ।

आ.व.२०७६/७७ सम्म आइपुग्दा नेपालमा करिव ३०,०३९ सामुदायिक र ६४११ सस्थांगत गरि ३६४५० बालविकास केन्द्र रहेका छन । प्रारम्भिक बालविकासको विद्यार्थी कुल भर्नादर ८६.२ प्रतिशत पुगेको छ । आ.व २०७५/७६ मा सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर अभिबृद्धिको लागि माध्यमिक विधालय छनौट गरि नमुना विद्यालयको रुपमा विकास गर्ने क्रममा १०० वटा विधालय छनौट हुन गई हाल सम्म यस्ता विधालयको सख्या ३२२ पुगेको छ । मुलुकभर ७५३ स्थनीय तह मध्ये ६०७ स्थानीय तहमा प्राविद्यिक शिक्षाको संस्थागत पहुँच पुगेको छ । शैक्षिक सत्र २०७५/७६ मा १०३ स्थानिय तहमा प्राविधिक शिक्षाको पठन पाठन विस्तार भएको छ । नेपाललाई साक्षर घोषणा गर्ने साक्षर नेपाल २०७६ कार्यक्रम

अन्तरर्गत ५३ ओटा जिल्ला साक्षर घोषणा भइसकेका छन ,(शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, २०७७) ।

हाल नेपालमा विद्यालय शिक्षा दुई क्षेत्रको प्रत्यक्ष लागतमा चलिरहेको अवस्थामा ती विद्यालयबाट उत्पादन हुने जनशक्ति विद्यालय सुविधा तथा पहुँचको अवस्था विद्यालय शिक्षामा समाविष्ट भौतिक संरचनाको विवरण तथा अवस्था विद्यार्थी तथा विद्यार्थी भर्ना सम्बन्धि विवरण तथा सूचक हरु शिक्षक तथा शिक्षक सँग सम्बन्धित विवरण तथा सुचकहरु प्रणालिको सक्षमता सम्बन्धि अवस्था तथा सूचक हरु विद्यमान अवस्थामा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमको बिवरण आदि जस्ता कुराहरुको स्पष्ट विश्लेषणत्मक अध्ययन गरेर समस्याका क्षेत्रहरुको पहिचान र समाधानका विधिहरुको खोजको टडकारो आवश्यकता छ । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबाट दुई भिन्न गुणस्तर जनशक्ति उत्पादन किन र कसरी भइरहेको छ ।

शिक्षा क्षेत्रमा सरकारले गरेको लगानीको स्थितिलाई हेर्दा आर्थीक बर्ष २०७६/७७ मा शिक्षा क्षेत्रका लागि कुल बजेटको १०.६३ प्रतिशत बजेट बिनियोजन गरिएको छ । अर्थमन्त्री डा.युबराज खतिबडाले संघिय संसदमा प्रस्तुत गरेको बजेटमा शिक्षा क्षेत्रका लागि १ खर्ब ६३ अर्ब बजेट छुट्याइएको छ । यो गत बर्षको कुल बजेटको १०.२३ प्रतिशत हो । संबिधानले शिक्षालाई मौलिकहकको रुपमा स्वीकार गर्नुका साथै निशुल्क तथा अनिवार्य आधारभुत शिक्षा र निःशुल्क माध्यमिक शिक्षालाई राज्यको पुर्ण दायिŒवभित्र राखेको छ । यसका लागि सरकारले हरेक बर्ष सार्बजनिक बजेटको ठुलो हिस्सा शिक्षामा खर्च गर्नुपर्ने अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता छ । अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा स्वीकार गरिएको मानाङ्क बमोजिम हरेक मुलुकले शिक्षामा आफ्नो कुल ग्राहस्थ उत्पादनको ४-६ प्रतिशत वा सार्बजनिक बजेटको १५-२० प्रतिशत बजेट गर्नुपर्छ भनिएको छ । आर्थिक बर्ष २०६७/६८ मा १७. ११ प्रतिशत रहेको बजेट क्रमशः घटदै आर्थिक बर्ष २०७४/७५ मा आईपुग्दा ९.९१ प्रतिशतमा झरेको थियो । सार्बजनिक बजेटको तुलनामा शिक्षा बजेटको प्रतिशत घटेपनि बजेटको मात्रा बढेको छ । आर्थिक बर्ष २०६६/६७ मा बजेट सबैभन्दा बढि १७. १ प्रतिशत पुगेको थियो । त्यस्ता आ.ब. २०६८/६९ मा १६.६ प्रतिशत , आ.ब.२०६९/७० मा १५.७ प्रतिशत बजेट छुट्याएको थियो । त्यस्तै आ.ब. २०७०/७१ मा १५.६ प्रतिशत , आ.ब. २०७१/७२ मा १३.९ प्रतिशत, आ.ब. २०७२/७३ मा १२.३ प्रतिशत, आ.ब. २०७३/७४ मा ११.६ प्रतिशत, आ.ब. २०७४/७५ मा ९.९ प्रतिशत र आ.ब. २०७५/७६ मा १०.२३ प्रतिशत बजेट

बिनियोजन गरिएको छ । २०७५ देखी २०८५ सम्म १० बर्षको अबधिलाई शैक्षिक अभिबृदि दशकका रुपमा १० बर्षको अवधिलाई शैक्षिक अभिबृद्धि दशकका रुपमा अघि बढाइने छ । सबै सामुदायिक विद्यालयको भौतिक पुर्बाधार सुधार गर्दै लैजान आगामी बर्ष तीन विद्यालय भवन निर्माण र कक्षाकोठा बिस्तारका लागि ८ अर्ब ४३ करोड रुपैया बिनियोजन गरिएको छ । - अर्थमन्त्रालय २०७७).

शिक्षा क्षेत्रमा गरिएको लगानीको प्रतिफल मापन गर्ने एक महत्त्वपुर्ण विधिलाई शिक्षामा लागत लाभ विश्लेषण भनिन्छ । शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गर्दा पनि शिक्षा क्षेत्रले कति फाइदा दिन सक्छ । शिक्षामा गरिएको लगानीको आर्थीक प्रतिफलको गणना कसरी गर्ने र उक्त प्रतिफल कति हुने आदि विषयको विश्लेषण गरि शैक्षिक योजनाको निर्माण गरिनु पर्दछ भन्ने धारणा नै लागत लाभ विश्लेषण हो । लागत लाभ विश्लेषणको प्रयोग खासगरि बित्तिय क्षेत्रमा गरिन्छ । एउटा लागत लाभ विश्लेषणले सम्पुर्ण सकरात्मक तŒवहरु पत्ता लगाइन्छ । तिनिहरुको परिमाणको निर्धारण गर्छ र तिनीहरुलाई जोड्ने गर्दछ । यी सबै फाइदाहरु हुन् । त्यसपछि यसले नकरात्मक तत्वहरु पत्ता लगाउछ । तिनिहरुको परिमाणको निर्धारण गर्छ र तिनिहरुलाई लागतबाट घटाउछ । यी दुई लागत र लाभ बिचको भिन्नताले योजनाबद्ध कार्यको सान्दर्भिकतालाई देखाउछ । एउटा राम्रो लागत लाभ विश्लेषणका लागि गरिने बास्तबिक कार्यले तपाईले समाबेश गरेका सम्पुर्ण लागतहरु र सम्पुर्ण फाइदाहरुको बिश्वसनियताको निर्माण गर्दछ । तिनिहरुको उचित तरिकाले परिमाणको निर्धारण गर्दछ । शिक्षाको लागत लाभदर थाहा पाउनका लागि शिक्षाको सामाजिक लागत-लाभ र शिक्षाको निजी लागत-लाभ दुबै थाहा पाउनु पर्दछ । शिक्षाको सामाजिक लागत भनेको सरकारले शिक्षामा गरेको खर्च हो भने सामाजिक प्रतिफल भनेको शिक्षाको बाह्य प्रभाव शिक्षाको अवसर लागत र सामाजिक रुपमा भविष्यमा प्राप्त गर्न अपेक्षा गरिएको आदि हुन् भने शिक्षाको निजी लाभ भनेको शिक्षाका कारण भबिष्यमा प्राप्त गर्ने अपेक्षा गरिएको आदि हुन् । शिक्षाको निजी लागत भनेको विद्यालय शुल्क किताब तथा कापीमा गरिने खर्च आदि हुन् भने शिक्षाको निजी लाभ भनेको शिक्षाका कारण भविष्यमा प्राप्त गर्ने अपेक्षा गरिएको व्यक्तिगत आम्दानी हो । निजी ब्यक्तिले वा सरकारले शिक्षामा गरिएको लगानीबाट प्राप्त लाभ र अन्य क्षेत्रमा गरिएको लगानीबाट प्राप्त लाभबीचको अन्तरको गणनाका आधारमा मात्र लगानीको निर्णय गर्दछन् । सरकारले खर्च गर्ने सरकारी शैक्षिक योजनाको लागि युनेस्को ले दिएको परिभाषा यस प्रकार छ । लागत मात्राले शैक्षिक कार्य संञ्चालनका लागी

आबश्यक सबै साधनको मौद्रिक मुल्य हो र यो शैक्षिक अधिकारीहरुले उपलब्ध गराउनु पर्छ । लागत धेरै प्रकारका हुन्छन् । ती मध्येको केही महत्त्वपुर्ण लागतहरु निम्न छन् ।

(१) चालु पुंजिगत लागत

(२) प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष लागत

(३) नीजी र सामाजिक लागत

(४) अवसर लागत

(५) एकाइ तथा चक्रिय लागत आदि ।

प्रत्यक्ष लागत अन्तर्गत बाबु , आमा अथवा अभिभावकले पठनपाठनका लागि गरेको खर्च समावेश गरिन्छ । यस्तो खर्च जस्तै विद्यालय शुल्क, पढाई शुल्क , परीक्षा शुल्क, भर्ना शुल्क, आदि । पाठ्यपुस्तक र सहयोगी पुस्तक , कापी, कलम, पोषाक , झोला, यातायात, ट्युसन, कोचिङ र आवाशिय खर्च समेत जनाउंछ , (पौडेल र सिवाकोटी २०७३) ।

१.२ समस्याको कथन (Statement of the problem)

शिक्षा मानिसको सभ्यताको विकाससंगै विकसित हुदै आएको मानिन्छ । मानिसहरु संग सिक्ने र सिकाउने आफ्नै तरिका थिए र अझै त्यस्ता अभ्यासहरु कुनै हदसम्म बिद्यमान छन् । ब्यक्तिलाई आफ्नो जीबन निर्देशित गराउने र असल भविष्य निर्माण गराउने क्रममा सिक्ने र सिकाउने कार्यको मुख्य कृयाकलाप हरु बिकसित हुदै आए । त्यसै गरि अरुलाई सिकाउन बिशेषगरि किशोर किशोरीलाई असल भबिष्यको लागि ज्ञान प्रदान गर्नु सिकाउनु हो । विश्वभरका समुदायले आफ्नो आवश्यकत्ता बुझाई र सन्दर्भअनुसार सिक्ने र सिकाउने तरिकाहरु बिकास गरेका छन् । उनीहरु संग भएको सिक्ने र सिकाउने अनौपचारिक परम्परालाई हेर्ने हो भने अवलोकन गर्ने, सुन्ने, नक्कल गर्ने, अनुभव गर्ने, स्मरण गर्ने आदि परम्पराबाट नै बिकास भएको पाइन्छ । यहि तरिकाले अनुभव , सञ्चार र रुपान्तरणको माध्यमबाट मानब समाजको विकास हुदै आएको हो , (हमिल्टन र जुफ्युचरे २०१४) ।

मानिसहरुको दैनिक जनजीविका आध्यात्मिक र सामाजिक, सांस्कृतिक परम्पराहरुसँगै सिक्ने र सिकाउने कार्य निरन्तर भइरहेको हुन्छ । सिक्नु र सिकाउनु समाजको कार्यात्मक आवश्यकताहरु परिपुर्ति गर्न आवश्यकीय साधन थियो । प्रत्येक व्यक्तिले आफ्नो आफ्नो

जीवन र जनजीविकासँग सम्बन्धित सीपहरु सिक्नु पर्ने चलन थियो । साथै कार्य बिभाजन र सीपहरुमा बिशिष्टीकरण पनि गरिएको थियो ।

त्यसरी हुँदा शिक्षा अनौपचारिक प्रकृतिको नै थियो । यति हुँदाहुँदै पनि नेपालमा परम्परागत हिन्दु -बौद्धिक शिक्षाको लामो इतिहास थियो । बौद्ध धर्म दर्शनको प्रारम्भ भएपछि बिहार, गुम्बा र बौद्ध शिक्षा केन्द्रहरुमा बौद्ध धर्म दर्शनमा आधारित शिक्षा र हिन्दु - बौद्धिक शिक्षा अन्तर्गत विशेषता, गुरुकुल प्रणालीका शिक्षा सिमित मात्रामा प्रचलित थिए । नेपालको एकिकरण पुर्ब र एकिकरण पछि पनि शिक्षालाई राज्यले आफ्नो दायित्वभित्र लिएको देखिदैन । त्यसबेला धार्मिक संघसस्था, गुठी ब्यक्तिको दान सरकारको अनुदान इत्यादिबाट शिक्षाका लागि खर्चको प्रबन्ध हुन्थ्यो । नेपालमा परम्परागत संस्कृत र बौद्ध शिक्षाको प्रचलन रही रहेको बेला बि.स. १९१० मा दरवार स्कुलको स्थापना संगै नेपालमा अंग्रेजी शिक्षा प्रणालीको सुरुवात भएको थियो । नेपालमा उच्च शिक्षाको औपचारिक सुरुवात भने बि.स. १९७५ मा त्रिभुवन चन्द्र कलेजको स्थापनाबाट भएको देखिन्छ । नेपालमा बि.स. २००७ सालभन्दा पहिले शिक्षाको पहुँच ज्यादै सीमित ब्यक्ति तथा समुदायमा भएकाले आम जनसमुदाय शिक्षाको अबसरबाट बञ्चित रहेका थिए । यस तथ्याङ्कबाट बि.स. २००७ सालको शैक्षिक तथ्याङ्कले पनि स्पष्ट पार्दछ । त्यसबेला नेपालको साक्षरता करिब २ प्रतिशत मात्र थियो भने प्रारम्भिक स्कुल पाठशालाहरु ३२१ , माध्यमिक स्कुल ११ र उच्च शिक्षा अन्तर्गत एउटा कलेज संञ्चालित थियो , (राष्ट्रिय शिक्षा आयोग २०४९) ।

त्यसबेला एउटा संस्कृत विद्यालयमा औपचारिक रुपमा भएपनि संस्कृतमा उच्च शिक्षा प्रदान गरिएको देखिन्छ भने एउटा आर्युवेद विद्यालयमा पनि उच्च तहको अध्यापनको ब्यबस्था रहेको थियो , (शाहि उच्च शिक्षा आयोग २०४०) ।

बि.स. २००७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि राज्यले पनि शिक्षा बिस्तारमा लगानी गऱ्यो भने आम जनसमुदायहरु विद्यालयहरु खोल्ने र वालवालिकाहरुलाई शिक्षा दिने कार्यमा सक्रिय रहेका थिए । त्यसबेला शिक्षण संस्था र विद्यार्थी संख्यामा क्रमिक रुपमा बृद्धि भएको थियो । बि.स.२०११ मा नेपाल राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोगद्धारा राष्ट्रिय शिक्षा प्रणालीको आधार तयार गरिएको थियो । बि.स. २०१८ मा सर्वाङ्गिण राष्ट्रिय शिक्षा समिती गठन गरि शिक्षालाई समयानुकुल परिवर्तन गर्ने प्रयास गरिएको थियो । त्यसै गरि वि.स. २०२८ मा राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना कार्यान्वयन गरि नयाँ शिक्षाको सुरुवात भयो भने बि.स. २०३७ देखी हालसम्म विद्यालय र उच्च शिक्षामा पहुँचको बिस्तार र गुणस्तर बृद्धि गर्न

बिभिन्न परियोजना तथा कार्यक्रमहरु संञ्चालन गरिएका छन् । यस अवधिमा संञ्चालित विभिन्न परियोजना तथा कार्यक्रमहरु ग्रामिण विकासका लागि शिक्षा परियोजना प्राथमिक शिक्षा परियोजना, आधारभुत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना प्रथम र दोस्रो प्राथमिक शिक्षा विकास परियोजना , माध्यमिक शिक्षा बिकास परियोजना सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम, शिक्षक शिक्षा आयोजना, जनसख्या शिक्षा परियोजना, माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम, सामुदायिक विद्यालय सहयोग कार्यक्रम, शिक्षाका लागि खाद्य कार्यक्रम , विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना , उच्च शिक्षा परियोजना प्रथम र दोस्रो रोजगारीका लागि सिप परियोजना व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिबृद्धि परियोजना प्रमुख रहेका छन् ।

वि.स.२०४६ पछि शिक्षामा सुधारका लागि सुझाव दिने गरि सरकारले गठन गरेको राष्ट्रिय शिक्षा आयोगले बि.स. २०४९ मा र उच्चस्तरिय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगले वि.स. २०५५ मा प्रतिबेदन पेश गरेअनुसारका सुझावहरु अनुरुप शिक्षामा सुधारका प्रयासहरु हुदै आएका छन् । यसै सेरोफेरोमा नेपालले थाइल्याडको जोमटिनमा भएको शिक्षा सम्बन्धि विश्व शिखर सम्मेलन जोमटिन सम्मेलनमा सबैका लागि शिक्षाको अन्तर्राष्ट्रिय मुद्धामा सहमति जनायो । त्यसपछि जोमटिन सम्मेलनले गरेका घोषणाहरुको समीक्षा गर्न सन् २००० मा सेनेगलको राजधानी डकारमा विश्व सम्मेलन भयो । डकार सम्मेलनले पुनः सबैका लागि शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रतिबद्धता जाहेर गरेको थियो । जसलाई सबैका लागि शिक्षाको कार्यढाँचा (Dakar framework education for all) भनिन्छ । उक्त कार्य ढांचामा रहेका २१ वटा प्रतिबद्धताहरुमा पनि नेपालले प्रतिबद्धता जाहेर गऱ्यो र सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने कार्यमा निरन्तर लागिरहेको छ । देशका सबै बालबालिकामा शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न नेपाल सरकारले विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-७२ तयार गरी लागु गऱ्यो । यस योजनाको समाप्ति पछि नेपाल सरकारले शिक्षा क्षेत्रको बिकासका लागि विद्यालय क्षेत्र बिकास योजना बि.स. २०७३-८० तयार गरि कार्यान्वयन गऱ्यो । सबैका लागि शिक्षाको राष्ट्रिय कार्ययोजना २००१ देखी २०१५ अन्तर्गत सञ्चालित सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम २००४-२००९ अनुभव र मार्गदर्शनका आधारमा विद्यालय क्षेत्र विकास योजना SSRP बनेको कुरा योजनामै लेखिएको छ । त्यसैले यस योजनालाई पनि सबैका लागि शिक्षा कै निरन्तरता मान्न सकिन्छ ।

कुनै पनि देशको सम्मुनत विकास हुनका लागि उक्त देशमा प्रचुर मात्रामा शिक्षाको बिकास हुनु पर्दछ । तब मात्र देशमा उपलब्ध रहेका स्रोत र साधनहरुको सहि प्रयोग हुन सक्छ । यस्ता स्रोत र साधनको प्रयोग गर्न एक दक्ष, सीपयुक्त र प्राविधिक ब्यक्तित्वको आवश्यकता पर्दछ तर यस्तो ब्यक्ति, शिक्षाले निर्माण गर्ने भएकाले शिक्षा ब्यक्ति, समाजर देश बिकासको आधार बन्दछ । माध्यमिक शिक्षाको लागि उच्च स्तरको लगानीको आवश्यता पर्दछ । जसमा सरकारको भूमिका के कस्तो छ सामुदायिक माध्यमिक बिद्यालयमा कुन कुन क्षेत्रबाट आर्थिक सहयोग हुदै आएको छ देशमा रहेका सबै जनताका छोराछोरीहरु माध्यमिक स्तरको शिक्षा लिनलाई बिभिन्न किसमका समस्या परेको छ । माध्यमिक स्तरको शिक्षा लिनका लागि सम्पुर्ण अभिभावकका आम्दानीका स्रोतहरु के कस्तो रहेको छ । यो सम्पुर्ण कुराहरुको खोजी गर्नु महत्त्वपुर्ण चुनौती देखिन्छ । नेपालको संबिधान २०७२ मा मौलिक हक अन्तर्गत धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धि हकको ब्यबस्था गरेको छ । जसमा सबै नागरिक लाई आधारभुत शिक्षाको पहुँको प्रत्याभुत गरिएको छ । त्यसैगरी आधारभुत तहसम्मको शिक्षालाई अनिवार्य र निः शुल्क र माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुने भनिएको छ । माध्यमिक शिक्षाको लागि उच्च स्तरको लगानीको आवश्यकता पर्दछ । जसमा सरकारको भुमिका के कस्तो छ , सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा कुन कुन क्षेत्रबाट आर्थिक सहयोग हुदै आएको छ । देशमा रहेका सबै जनताका छोराछोरी हरु माध्यमिक स्तरको शिक्षा लिनलाई बिभिन्न किसिमका समस्याहरु परेको छ । माध्यमिक स्तरको शिक्षा लिनका लागि सम्पुर्ण अभिभावकहरुका आम्दानीका स्रोतहरु के कस्तो रहेको छ , यो सम्पुर्ण कुराहरुको खोजी गर्नु महत्त्वपूर्ण चुनौती देखिन्छ । राज्यले सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा कर्मचारीलाई तलब, शिक्षकलाई तलब, पुस्तकालयको व्यवस्था विद्यालय भवन फर्निचरका सामानहरु आदिमा खर्च गरेको देखिन्छ ।

१.३ अनुसन्धान प्रश्न(Reseeerch question)

यस अध्ययनको उदेश्य डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक माध्यमिक विद्यायालयको आय र व्ययको अवस्था कस्तो छ । विधार्थीको शैक्षिक लागत के कस्तो छ भन्ने कुरालाई आधार मानि निन्नलिखित प्रश्नहरुको उत्तर खोज्ने प्रयास गरिएको छ ।

(क) माध्यमिक विद्यालयको आर्थिक स्रोत कुन कुन क्षेत्रबाट प्राप्त हुन्छ ।

(ख) के सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा लगानी अनुरुप शैक्षिक उपलब्धी हासिल भएको छ ।

(ग) प्रति विद्यार्थी लागतको अवस्था कस्तो छ ।

(ध) के सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धीमा अन्तर छ ।

१.४ अध्ययनको उद्धेश्य(Objectives of the study)

यस अध्ययनको उदेश्य डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिकामा रहेको सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक लागत पत्ता लगाउनु रहेको छ। यस अध्ययनका उद्देश्यहरु निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) सामुदायिक मा.वि.को आय व्यय प्रति विद्यार्थी लागत तथा शैक्षिक उपलब्धी अध्ययन गर्नु।

(ख) संस्थागत मा.बि को आय, ब्यय र प्रति विद्यार्थी लागत तथा शैक्षिक उपलब्धी विश्लेषण गर्न।

(ग) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको प्रति विद्यार्थी लागत र शैक्षिक उपलब्धीको तुलना गर्नु।

१.५ अध्ययनको महत्त्व(Significance of the study)

मानव सभ्यताको विकासको साथसाथै शिक्षाको पनि सुरुवात भएको पाईन्छ । शिक्षा व्यक्तिको विकास संगै देशको विकासका लागि मेरुदण्ड हो । माध्यमिक शिक्षा मानिसको लागि महत्त्वपुर्ण मानिन्छ । जसलाई ग्रहण गर्न कठिन र चुनौतीपूर्ण बनेको छ । किनभने माध्यमिक शिक्षाका लागि वृद्धि लागत वा लगानी लाग्ने गर्दछ । जुन समान्य गुजरा गरी जीवनयापन चलाउने मानिस को लागि कठिन बनेको छ। त्यस्तै गरी संस्थागत विद्यालयमा त झन सामान्य गुजारा गरी बस्ने मानिसहरुलाई आकाशको फल आँखा तरी मर भनेजस्तै हुन्छ । सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा लाग्ने शैक्षिक लागतको बारेमा पहिचान गर्न नितान्त आवश्यक देखिन्छ । शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि सामुदायिक विद्यालय एउटा अपरिहार्य वा महत्त्वपुर्ण विद्यालय हो किनभने जसमा न्युन आयस्तर भएमा जनताका छोराछोरीले पनि केही हदसम्म शिक्षा आर्जन गर्न पाउँछन्। यसलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यस क्षेत्रप्रति सरकारको ध्यान आकर्षण गर्नु अपरिहार्य देखिन्छ । नेपाल सरकारले सामुदायिक विद्यालयहरुमा लगानी गरे अनुसार प्रतिफल पाउन नसक्नु एउटा दु:खदको बिषय बनेको छ।

सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा विद्यार्थीको शैक्षिक लागतको कारणले धेरै वालवालिकाहरु विद्यालय जान सकेका छैनन् र गएकाहरु पनि विद्यालयमा देखिएको यस्तो समस्यालाई

हटाउन माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरुले शैक्षिक लागत कम गर्दा शिक्षाको गुणस्तर बढाई सबैलाई विद्यालयको पहुँच सम्म पुऱ्याउनु पर्दछ । जसले गर्दा विद्यार्थीलाई अध्यारोबाट उज्यालो दिशातर्फ प्रेरित गराउनका लागि यो शिक्षा उपयोगी देखिन्छ । मानब संशाधन बिकासको लागि शिक्षा महत्त्वपुर्ण कुरा हो । संयुक्त राष्ट्र संघले शिक्षालाई आधारभुत आबश्यकता भित्र समाबेश गरेको छ । माध्यमिक तहको मुख्य उद्देश्यहरु बिद्यमान सामाजिक बाताबरण संग परिचित प्रजातान्त्रिक मुल्य र मान्यता बैज्ञानिक धारणा स्वाबलम्बि एब्म आर्थिक बिकासमा टेवा दिन सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने जस्ता पक्षहरुमा जोड दिइएको पाईन्छ । यस्ता गहन उद्देश्य लिएर माध्यमिक शिक्षालाई पुरा गराउने सरकारले आर्थिक लगानीलाई बृद्धि गरी विद्यालयको आवश्यक भोतिक सुबिधा तथा शैक्षिक व्यवस्थापन लगायत विविध पक्षहरुमा सुधार गर्न आवश्यक हुन्छ । त्यसकारण समय र परिस्थिति संग शिक्षाको माग र आवश्यकत्ता पहिचान गरि शैक्षिक पक्षमा सरकारले ध्यान दिनु अति नै अनिवार्य छ । शिक्षा नै त्यस्तो एक मात्र शत्तिशालि माध्यम हो । जसले मानिसको आन्तरिक प्रतिभालाई उजागर गरि व्यक्तिगत , सामाजिक र राष्ट्रको बिकास कार्यमा संग्लन गराउन आवश्यक सहयोग पुऱ्याएको हुन्छ । त्यसकारण सरकारबाट, संघसंस्थाबाट शिक्षाको आवश्यकता परिपुर्ति गर्नका निम्ति माध्यमिक तहमा बिभिन्न खालको लगानी गरेको पाईन्छ । नेपालको जनसंख्या दिन प्रतिदिन बढ्दै गइरहेको परिपेक्ष्यमा माध्यमिक उमेर समुह १० देखी १६ बर्षको जनसंख्या पनि प्रतिदिन बढ्दै गइरहेको छ ।

सरकारको बर्तमान निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा नीतिले माध्यमिक तहको शिक्षालाई सर्वसुलभ तुल्याउन खोजेको छ । शिक्षाप्रतिको जनचेतनाले गर्दा दिनप्रतिदिन शिक्षाको माग बढ्दै गइरहेकोले राष्ट्र तथा समुदायले थुप्रै विद्यालयको स्थापना गर्नुका साथै वैकल्पिक आयस्रोतको पहिचान गर्न पर्ने हुदा पनि माध्यमिक तहको वित्तिय तथा लगानी अवस्थाबारे अध्ययन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

१.६ अध्ययनको परिसिमाहरु (Delimitations of the study)

अनुसन्धान एक जटिल कार्य हो यसका लागि धैरै समय श्रम र आर्थिक अवस्था जस्ता कुराहरु पर्दछन् यसर्थ तोकिएको सम्पूर्ण पक्षलाई अध्ययन गर्न नसकिने हुँदा यस अध्ययनलाई यथार्थपरक औचित्यपूर्ण र उपयोगी बनाउन तथा समय अर्थ लगायतका

सिमितताको कारण अध्ययनलाई डोटी जिल्लाको सिखर नगरपालिकाको वडा.नः १० मा सिमित गरिनेछ । यस अध्ययनको निम्न सिमा रहने छन् ।

(क) यो अध्ययन डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिकाको वडा.नः १० मा सिमित रही अध्ययन गरिएको छ ।

(ख) उक्त अध्ययन डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिका वडा.नः १० मा अवस्थित सामुदायिक संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा सिमित रहि अध्ययन गरिएको छ ।

(ग) यो अनुसन्धानमा कक्षा ९ र १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीलाई अध्ययनको रुपमा लिइएको छ ।

(घ) यस अनुसन्धानमा शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक विश्लेषण माध्यमिक कक्षा ९ तथा १० को परीक्षाको नतिजाको आधारमा गरिएको छ ।

(ङ) यस अनुसन्धानमा छनौटमा परेका विद्यालयको शैक्षिक शत्र २०७६ को मात्र तथ्याङ्क समावेश गरिएको छ ।

१.७ मुख्य शब्दावलीको परिभाषा (Definition of Key Terms)

आ.व.	आर्थिक बर्ष
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
रा.शि.प.यो.	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धति योजना
लागत	शिक्षा प्राप्तिका लागि गरिएको लगानी
उर्तिण	पास हुनु

१.८ अध्ययनको संगठन (Organizational structure)

यस अध्ययनलाई बिभिन्न शिर्षक, परिचय, सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन, बिधि र प्रक्रिया, तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण विश्लेषण, निष्कर्ष र सुझाव गरि ५ भागमा बिभाजन

गरिएको छ। परिचय अन्तर्गत अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, अध्ययनको परिसिमा अध्ययनको संगठन गरि बिभाजन गरिएको छ । त्यसैगरि अध्याय २ अन्तर्गत सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन पुर्ब साहित्यको समिक्षा, अध्ययनमा पुर्ब प्रयोग अनुसन्धान अन्तर र कार्यात्मक ढाँचा रहेको छ । अध्याय ३ मा अध्ययनको ढाँचा, जनसंख्या नमुना छनौट, तथ्याङ्कका स्रोतहरु, तथ्याङ्क संकलनका औजारहरु , तथ्याङ्क संकलन विधि, अध्ययन क्षेत्रको परिचय र नीतिगत प्रावधान रहेको छ । अध्याय चारमा नतिजा व्याख्या र विशलेषण , अध्ययन रहेको छ। जसमा तथ्याङ्क विश्लेषण र नतिजाको व्याख्या अध्ययनको सारांश रहेको छ । अध्याय पाँचमा निष्कर्ष र सुझावहरु राखिएको छ र अन्तिम अनुसूची तथा सन्दर्भ सूचिहरु राखिएको छ ।

अध्याय- दुई : (CHAPTER TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन (Review or Related Literature)

यस अध्ययनमा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा विद्यार्थीको शैक्षिक लागत संग सम्बन्धित बिभिन्न पाठ्यपुस्तक, जर्नल, अनुसन्धान प्रतिवेदन लगायत अन्य अप्रकाशित अभिलेखको पुनरावलोकन गरिएको छ । शोधपत्र तयार गर्दा पुनरावलोकन गरिएका अनुसन्धान शीर्षक सम्बन्धि बिभिन्न स्वदेशी तथा विदेशी लेख, रचना तथा अनुसन्धान कर्ताहरुको अनुसन्धानको समिक्षा गरिएको छ ।

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature)

ब्यक्ति, समाज एवंम राष्ट्रको विकासका लागि शिक्षाले अत्यन्त महत्त्वपुर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । शिक्षाको यही अतुलनिय योगदानलाई महसुस गरि आज विश्वका विकसित एबंम विकासोन्मुख मुलुकहरुले आफ्ना नागरिकका लागि अनिवार्य शिक्षा लागु गर्दै आइरहेका छन् तर पनि शिक्षा प्रति ब्यत्ति र राज्यको दृष्टिकोण कहिल्यै पनि एक हुन सक्दैन किनभने राज्य लगानी एवंम अन्य विविध दृष्टिकोणले सक्षम हुन्छ ब्यक्ति त्यति नै सक्षम हुन सक्दैन । त्यसैगरि ब्यक्तिद्वारा शिक्षामा गरिने लगानीलाई बिभिन्न तत्वले प्रभाव पारिरहेको हुन्छ । साधारणतया आधारभुत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा प्राप्तिका लागि लागतको दृष्टिले त्यति गम्भिर विषय नभएतापनि उच्च शिक्षाको सन्दर्भमा भने निजी क्षेत्रको लागत लाभको विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्नुपर्ने हुन्छ । तसर्थ शिक्षाको लागि नीजि लगानी वा शिक्षाको लगानीका निम्ति मागको स्थिति कस्तो रहन्छ भन्ने कुरा महत्त्वपुर्ण विषय हो ।

नेपालको शिक्षा प्रणाली गुरुकुल देखी राज्यद्वारा नियन्त्रित अनुदानमा संञ्चालित आजको अवस्थासम्म आउदा खासगरी विद्यालय शिक्षामा लगानी सम्बन्धमा बिभिन्न पद्धति र प्रक्रिया अवलम्बन गरेको पाइन्छ । नयाँ शिक्षा पद्धति योजना २०२८ भन्दा अगाडी राज्यले निश्चित रकम विद्यालयलाई अनुदान दिने र नपुग रकम स्थानिय स्तरबाट नै संकलन गर्ने ब्यबस्था थियो । पञ्चायत कालको उतरार्धसम्म माध्यमिक तहलाई निम्न माध्यमिक तह ७५ प्रतिशत र प्राथमिक तहलाई शतप्रतिशत अनुदान दिने निति अवलम्बन गरियो । बहुदलिय शासनको पार्दुभाव पश्चात शिक्षकको तलब भत्ता लगायत सुबिधा तथा अधिकांश शैक्षिक गतिविधि सरकारी अनुदानमा संञ्चालन गर्ने परम्परा कायम हुँदै आएको छ ।

शर्मा चिरञ्जिबि र शर्मा निर्मला, (२०६४) को लेख अनुसार शिक्षामा लगानी भन्नाले विभिन्न स्थानबाट स्रोत जुटाई शैक्षिक लक्ष्य प्राप्त गर्न गरिने योजना बद्ध रुपमा शिक्षामा लगानी गरि देशविकास गरेको पाईन्छ । नेपालमा पनि विद्यमान स्रोतको विकास गर्न योजनाबद्ध रुपमा शिक्षामा लगानी गरि देश विकास गरेको पाईन्छ । नेपालमा पनि बिद्यमान स्रोतको विकास गर्न योजनाबद्ध शैक्षिक लगानी गर्ने परिपाटि छ । शिक्षामा गरिएको लगानीलाई मानब संशाधन बिकासको निम्ति दिर्घकालिन लगानीको रुपमा लिइन्छ । शिक्षामा लगानी सार्बजनिक लाभको सिद्धान्तको आधारमा गरिन्छ । शैक्षिक क्षमताको अभिवृद्धिमा बित्तिय पक्ष महत्त्वपुर्ण हुन्छ । यस क्षेत्रमा गरिने लगानीको प्रकृति आकार र वितरण दक्षताले शिक्षा प्रबद्धनमा महत्त्वपुर्ण भुमिका खेल्दछ ।

भट्टराई (२०७३) का अनुसार शिक्षामा गरिने लगानी मानविय पुजी निर्माणमा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण भूमिका प्रदान गर्दछ । शिक्षाको लगानीले व्यक्तिहरुको ज्ञान र कुशलतामा बृद्धि गर्दै लैजाने हुँदा उनीहरुको उत्पादकत्व बढ्दै जान थाल्छ तर कतिपय विकाशिल देशहरुमा हाल कायम गरेको शैक्षिक प्रणाली साँच्चै भन्नुपर्दा वेरोजगारी उत्पादन गर्ने कारखाना जस्तो बन्न पुगिरहेको छ । विकाशिल देशहरुमा शैक्षिक वेरोजगारीले उग्ररुप लिदै गइरहेको छ । यसको मूल कारण आफ्नो आर्थिक सम्भाव्यता र आधारविनाको कथित शिक्षा दिने परम्परा हो । जापानले आर्थिक विकास गर्नुभन्दा पहिले आफ्नो देशको आर्थिक धरातल अनुरुप उपलब्ध साधनस्रोतको परिचालन गर्न आवश्यक पर्ने जनशक्तिको मूल्याङ्कन गरी सोहि अनुसार शैक्षिक क्षेत्रमा आमूल परिवर्तन गरेको थियो । चिनले कुन कुन क्षेत्रमा के कति जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ भन्ने योजना बनाई सोहि अनुसार जनशक्तिको उत्पादन गर्दछ । तर विकासशिल देशमा एकातिरको धरातल अर्कोतिरको शैक्षिक उत्पादन हुन्छ । फलस्वरुप शैक्षिक उपाधि प्राप्त जनशक्ति त्यसै बस्नु पर्ने अवस्था रहेको छ ।

भुसाल (२०७४) का अनुसार शिक्षामा गरिएको खर्चबाट अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त भए जस्तो देखिदैन त्यसैले लगानी प्राप्त हुनु प्रतिफलको लेखाजोखा गरी निश्चित अवधि तोकी लगानी गर्ने प्रवृतिको विकास गर्नु आवश्यक रहेको छ । यसका लागि ठिक ठाउँमा र बढी प्रतिफल दिने ठाउँमा लगानी गर्नु आवश्यक छ । बडो मेहनतका साथ ल्याएको रकम हलका रुपमा लागत लाभको हिसाब नगरी खर्च गरिएको पाईन्छ । नीति नियम सबै छ तर वास्तविक लक्ष्य र प्रतिबद्धताको कमि छ । तर राजनैतिक तथा निहीत स्वा:र्थ प्रति बढी लगनशिल हुने प्रवृति मौलाएको पाईन्छ । एकातर्फ प्रति विद्यार्थी लगानी निकै बढेको देखिन्छ । तर अर्को

तर्फ उक्त लगानीको उच्च सदुपयोग नभई आसातित प्रतिफल प्राप्त हुन सकेको छैन । यस अवस्थामा स्पष्ट लक्ष्य दिने आवश्यक प्रतिबद्धताको साथ उपयूक्त रुपमा लगानी गर्ने , लगानीमा पारदर्शिता कायम गर्ने, प्रभावकारी अनुगमन गर्ने जस्ता कार्यहरु गरेमा नेपालको शैक्षिक लगानीबाट आसातित प्रतिफल प्राप्त हुन्छ ।

शिक्षामा गरिने लगानीले मानविय पूँजी निर्माणमा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण भूमिका प्रदान गर्दछ । शिक्षाको लगानीले व्यक्तिहरुको ज्ञान र कुशलतामा बृद्धि गर्दै लैजाने हुँदा उनीहरुको उत्पादकत्व बढ्दै जान थाल्छ ।

श्रेष्ठ (२०७३) का अनुसार जापानले आर्थिक विकास गर्नुभन्दा देशको आर्थिक धरातल अनुरुप उपलब्ध साधनस्रोतको परिचालन गर्न आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्था गरेको थियो चीनले कुन कुन क्षेत्रमा के कति जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ भन्ने योजना बनाई सोही अनुसार जनशक्तिको उत्पादन हुन्छ । फलस्वरुप शैक्षिक उपाधि प्राप्त जनशक्ति त्यसै बस्नु पर्ने अवस्था रहेको छ ।

शर्मा (२०६८) का अनुसार गुणस्तरिय शिक्षाले व्यक्तिको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक विकासमा आवस्यक व्यहारको निर्माण गराउदछ । जस्तोसुकै अप्ठ्यारो प्रवेशमा पनि समायोजन हुन् सहयोग पुऱ्याउदछ । उपलब्ध साधन र अवसरको पूर्ण उपयोगमा सहयोग पुऱ्याउदछ । निजी हितलाई सामुहिक हितमा परिवर्तन गर्दै पारस्पारिक सहयोगको विकास गराउदछ र पारिवारिक सामाजिक राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय हितमा व्यक्तिलाई सधै सचेत गराउँदछ । यसको लागी शिक्षा क्षेत्रमा लगानी बढाउनु अत्यन्तै आवश्यक हुन्छ ।

भट्टराई (२०७३) का अनुसार शिक्षामा गरिने लगानीले मानविय पुंजी निर्माणमा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण भूमिका प्रदान गर्दछ । शिक्षाको लगाानीले व्यक्तिहरुको ज्ञान र कुशलतामा बृद्धि गर्दै लैजाने हुँदा उनीहरुको उत्पादकŒव बढ्दै जान थाल्छ । तर कतिपय विकासशिल देशहरुमा हाल कायम रहेको शैक्षिक प्रर्णाली साच्चै भन्नु पर्दा बेरोजगार उत्पादन गर्ने कारखाना बन्न पुगिरहेको छ । विकाशिल देशहरुमा शैक्षिक बेरोजगारीले उग्र रुप लिदै गइरहेको छ । यसको मूल कारण आप्नो आर्थिक सम्भाव्यता र आधार विनाको कथित शिक्षा दिने परम्परा हो । जापानले आर्थिक विकास गर्नु भन्दा पहिले आफ्नो देशको आर्थिक धरातलअनुरुप उपलब्ध साधन स्रोतको परिचालन गर्न आवश्यक पर्ने जनशक्तिको मूल्याङकन गरी सोहि अनुसार शैक्षिक क्षेत्रमा आमूल परिपवर्तन गरेको थियो । चिनले कुन

कुन क्षेत्रमा के कतीको आवश्यकता पर्दछ भन्ने योजना बनाई सोहि अनुसार जनशक्तिको उत्पादन गर्दछ । तर विकाशिल देशमा एकातिरको धरातल अर्कोतीरको शैक्षिक उत्पादन हुन्छ । फलस्वरुप शैक्षिक उपाधि प्राप्त जनशक्ति त्यसै बस्नु पर्ने अवस्था रहेको छ ।

जोशी (२०७५) का अनुसार शिक्षामा गरिएको खर्चबाट उपेक्षित प्रतिफल प्राप्त भए जस्तो देखिदैन । त्यसैले लगानी र प्राप्त हुने प्रतिफलको लेखाजोखा गरी निश्चित अवधि तोकी लगानी गर्ने प्रवृतीको विकास गर्नु आवश्यक भएको छ । यसका लागि ठिक ठाउँमा र बढी प्रतिफल दिने ठाउँमा लगानी गर्नु आवश्यक छ । बडो महत्त्वका साथ ल्याएको रकम हलका रुपमा लागत लागेको हिसाव नगरी खर्च गरिएको पाइन्छ । नीती नियम सबै छ तर वास्तविक लक्ष्य र प्रतिबद्धताको कमी छ । तर राजनीतिक तथा निहित स्वार्थ प्रति बढी लगनशिल हुने प्रवृति मौलाएको पाइन्छ । एकातर्फ प्रति विद्यार्थी लगानी निकै बढेको देखिन्छ । तर अर्कोतर्फ उक्त लगानीको उच्च सदुपयोग नभई आशातित प्रतिफल प्राप्त हुन सकेको छैन । यस अवस्थामा स्पष्ट लक्ष्य दिने आवश्यक प्रतिबद्धताको साथ उपयुक्त रुपमा लगानी गर्ने लगानीमा पारदर्शिता कायम गर्ने, प्रभावकारी अनुगमन गर्ने जस्ता कार्यहरु गरेमा नेपालको शैक्षिक लगानीबाट आशातित प्रतिफल प्राप्त हुन्छ ।

शिक्षामा गरिने लगानीले मानविय पूँजी निर्माणमा अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण भूमिका प्रदान गर्दछ । शिक्षाको लगानीले व्यक्तिहरुको ज्ञान र कुशलतामा बृद्धि गर्दै लैजाने हुँदा उनीहरुको उत्पादनकत्व बढ्दै जान थाल्छ । तर कतिपय विकाशिल देशहरुमा हाल कायम रहेको शैक्षिक प्रर्णाली साच्चै भन्नु पर्दा बेरोजगार उत्पादन गर्ने कारखाना जस्तो बन्न पुगिरहेको छ । विकाशिल देशहरुमा शैक्षिक बेरोजगारीले उग्ररुप लिदै गइरहेको छ । यसको मूल कारण आप्नो आर्थिक सम्भाव्यता र आधार विनाको कथित शिक्षा दिइने परम्परा हो ।

श्रेष्ठ (२०५३) का अनुसार जापानले आर्थिक विकास गर्नु भन्दा देशको आर्थिक धरातल अनुरुप उपलब्ध साधन स्रोतको परिचालन गर्न आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्था गरेको थियो । चीनले कुन कुन क्षेत्रमा के कति जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ भन्ने योजना बनाई सोहि अनुसार जनशक्तिको उत्पादन हुँदा फलस्वरुप शैक्षिक उपाधि प्राप्त जनशक्ति त्यसै बस्नु पर्ने अवस्था रहेको छ ।

थापा मगर (२०७३) अनुसार गुणस्तरीय शिक्षाले व्यक्तिको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक विकासमा आवश्यक व्यवहारको निर्माण गराउदछ । जस्तो सुकै अप्ठ्यारो परिवेशमा पनि

समायोजन हुन सहयोग पुयाउछ ।उपलब्ध साधन र अवसरको पूर्ण उपयोगमा सहयोग पुयाउदछ । निजि हितलाई सामुहिक हितमा परिवर्तन गर्दै पारसपारिक सहयोगको विकास गराउदछ र पारिवारिक सामाजिक राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय हितमा व्यक्तिलाई सधै सचेत गराउदछ । यसको लागी शिक्षा क्षेत्रमा लगानी बढाउन अत्यन्त आवश्यक हुन्छ । मौद्रिक रुपमा विद्यालय तहमा गरिएको शैक्षिक लगानी कुल आय भन्दा शैक्षिक उपलब्धि उच्च हुन्छ । राम्रो पढाई का लागि धेरै धन आवश्यक पर्दछ । एउटा विद्यालयले तव मात्र राम्रो र गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्छ जव त्यहाँ आधुनिक सुविधा बढी तलवका शिर्षक विकशित प्रविधि प्रयाप्त मात्रामा हुन्छ । यस्ता प्रविधिमा लगानी गर्नुका साथै विद्यालय तथा सरकारी स्तरबाट तालिम प्राप्त र पेशागत योग्यता भएका शिक्षक उत्पादन तथा परिचालनमा लगानी गर्न सके शैक्षिक उपलब्धिमा पनि वृद्धि गर्न सकिन्छ ।

भट्टराई (२०७४) का अनुसार अधिकांश विकासोन्मुख मूलकहरुमा सार्वजनिक शिक्षाको खर्च जुटाउन राज्यको ढुकुटी नै प्रयोग गरेको पाईन्छ । हरेक नागरिकले शिक्षा पाउनु उसको अधिकार हो शिक्षा प्रदान गर्नु राज्यको कर्तव्य हो भन्ने कुरा सामान्य नागरिक देखि उच्च राजनैतिक बृत सम्म उस्तै पाइन्छ । तथापी संसारका नागरिकहरुलाई सवै किसिमको शिक्षा दिनु आवश्यक पर्दछ । कसैले प्राथमिक शिक्षा कसैले माध्यमिक शिक्षा त कसैले उच्च माध्यमिक शिक्षा सम्म सरकारी स्रोतवाट उपलब्ध गराउन नितीनिर्माण गरेका छन् । आधारभूत तहमा सरकारी लगानी बढाउने र अन्य तहमा सरकारी लगानी घटाउदै जाने निति एउटा साझा नितीको रुपमा अगाडी आयो । फलस्वरुप लोककल्याणकारी राज्य व्यवस्थामा सामाजिक लाभको सिद्धान्त अनुरुप शिक्षामा लगानी गर्नु पर्दछ भन्ने अवधारणाले व्यापकता पायो तर यो अवधारणा पनि सर्व सम्मत हुन सकेन र प्रविधिको कारण नयाँ नयाँ सीप र ज्ञान दुर्लभ भएकाले प्राप्तीका लागी ठूलो मूल्य चुकाउनु पर्ने भयो । फलस्वरुप जसले उपभोग गर्दछ उसैले मूल्य चुकाउदछ भन्ने मान्यता बस्न थाल्यो यसको प्रभाव प्रत्यक्ष रुपमा पनि पर्न गयो । फलस्वरुप शैक्षिक लगानीका बैकल्पीक मार्गहरुको अवधारणा आयो ।

२.२ पुर्ब साहित्यको समिक्षा (Review of Empirical Literature)

यस अध्ययनमा पुर्ब साहित्यको समिक्षा गरिएको छ । पुर्बकालको समिक्षाबाट सम्बन्धित बिषयमा यस अनुसन्धान भन्दा पहिले के कस्ता निष्कर्षहरु निकालिएका छन् भन्ने कुराको

जानकारी प्राप्त हुन्छ । यहाँ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरुमा विद्यार्थीको शैक्षिक लागत बारेमा समिक्षा गर्न खोजिएको छ ।

अधिकारी बिष्णु (२०७३) ले उल्लेख गरे अनुसार नेपालको शिक्षाको इतिहांस हेर्ने हो भने औपचारिक शिक्षाको इतिहास त्यति लामो छैन् । प्राचिन कालमा संस्कृत र बौद्ध शिक्षा प्रचलनमा थियो भने मध्यकालीन समयमा धार्मिक संस्थाद्वारा शिक्षा प्रचलनमा थियो । बि.सं. १९१० बाट मात्र शिक्षाको संस्थागत स्थापना भएको पाउन सकिन्छ । यस समयलाई शिक्षामा आधुनिक कालको बिकास भएको मानिन्छ । यस पछिका समयमा सुधार ल्याउनका लागि बिभिन्न योजना रणनिति तथा प्रतिबेदनलाई पनि समय सापेक्ष परिवर्तन हुदै आएको पाईन्छ । २००७ सालसम्म आइपुग्दा १ वटा कलेज ३२२ वटा प्राथमिक विद्यालय र २११ वटा माध्यमिक विद्यालय स्थापना भएका थिए । सरकारले माध्यमिक शिक्षालाई कुल बजेटको २४ प्रतिशत विनियोजन गर्दछ । सरकारबाट विद्यालयले प्राप्त गर्ने अनुदानको लगभग धेरै जसो रकम शिक्षक तलबमा खर्च हुन्छ । खासगरि प्रबेश शुल्क, मासिक शुल्क लिन नपाउने गरि माध्यमिक शिक्षालाई निः शुल्क घोषणा गरेपछि विद्यालयको आम्दानीका स्थानिय र परम्परागत स्रोतहरु सुक्दै गएका छन् । परिणाम स्वरुप विद्यालय भित्रका गतिबिधिको गुणस्तर बृद्धि गर्न आवश्यक खर्च अपर्याप्त हुन गएको छ । विद्यालयको भौतिक सुबिधाको बिकास तथा सञ्चालन खर्च जुटाउनका लागि अभिभाबक र विद्यालय दूबै कठिनाईको सामना गर्नु परेको छ । अहिलेको स्थितिमा अभिभाबकले विद्यार्थीको शैक्षिक खर्चमा एक तिहाई ब्यहोरिएको अनुमान गरिएको छ र सरकारले शिक्षामा सम्पुर्ण जिम्मेवारी लिन्छ भन्ने भ्रम स्थानिय निकाय र जनसमुदायमा पर्न गएको छ ,(शर्मा गोपिनाथ २०४३) ले गरेको अध्ययन अनुसार जुन कुनै देशमा पनि शिक्षामा गरिने लगानीले भबिष्यको बिकाससंग सम्बन्धित हुन्छ । कक्षाकोठा सम्पुर्ण अध्ययनकार्य शिक्षकको हातमा रहेको हुन्छ । त्यसैले सरकारले शिक्षक तालिम कार्यक्रमा लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकदेखिन्छ । प्राथमिक शिक्षामा शिक्षक तालिम दुई प्रकारको हुने गर्दछ । एउटा १०महिने प्रमाणिक तालिम हो । National ceter of education of Developmentसंग सम्बन्धित रहेको छ । सन् १९९६ मा ४३ प्रतिशत शिक्षकले प्राथमिक शिक्षक तालिम लिएका थिए तर १० महिने तालिम पुरा गर्ने २०० मात्र शिक्षक रहेका थिए ।

ध्रुबराज सिवाकोटी २००७ फाइनान्सिङ सेकेन्डरी एजुकेशन इन नेपालमा काठमाडौ उपत्यकामा गरेको एक अध्ययन सरकारी माध्यमिक विद्यालयको कुल आम्दानी मध्ये ६३

प्रतिशत आम्दानीको स्रोत सरकारी अनुदान रहेको छ । अभिभावकबाट आएको आम्दानी २८ प्रतिशत र विद्यार्थीको आफ्नो स्रोतबाट रहेको थियो । सरकारी विद्यालयको भन्दा निजि विद्यालयको शुल्क महंगी थियो । खासगरि उच्च शिक्षा पढ्नका लागि उच्च आर्थिक अवस्था भएका अभिभावकहरुले निजी विद्यालय तर्फ आकर्षित भएको पाइयो ।

अधिकारी बिष्णु(२०७३) ले उल्लेख गरे अनुसार नेपालको शिक्षाको इतिहास हेर्ने हो भने औपचारिक शिक्षाको इतिहास त्यति लामो छैन । प्राचिन कालमा संस्कृत र बौद्ध शिक्षा प्रचलनमा थियो भने मध्यकालिन समयमा धार्मिक संस्थाद्वारा शिक्षा प्रचलनमा थियो । बि.स. १९१० बाट मात्र शिक्षाको संस्थागत स्थापना भएको पाउन सकिन्छ । यस समयलाई शिक्षामा आधुनिक कालको बिकास भएको मानिन्छ । यसपछिका समयमा सुधार ल्याउनका लागि बिभिन्न योजना रणनिति तथा प्रतिवेदनलाई पनि समय सापेक्ष परिवर्तन हुदै आएको पाईन्छ । बि.स. २००७ साल सम्म आई पुग्दा १ वटा कलेज ३२२ वटा प्राथमिक विद्यालयर २११ वटा माध्यमिक विद्यालय स्थापना भएका थिए । सरकारले माध्यमिक शिक्षालाई कुल बजेटको ११.६४ प्रतिशत बिनियोजन गर्दछ । सरकारबाट विद्यालयले प्राप्त गर्ने अनुदानको लगभग धेरै जसो रकम शिक्षक तलबमा खर्च हुन्छ । खास गरि प्रबेश शुल्क , मासिक शुल्क लिन नपाउने गरि माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क घोषणा गरेपछि विद्यालयको आम्दानीका स्थानिय र परम्परागत स्रोतहरु सुक्दै गएका छन् । परिणामस्वरुप विद्यालय भित्रका गतिबिधिको गुणस्तर बृद्धि गर्न आवश्यक खर्च अपर्याप्त हुन गएको छ । विद्यालयको भौतिक सुबिधाको बिकास तथा संञ्चालन खर्च जुटाउनका लागि अभिभावक र विद्यालय दुबै कठिनाईको सामना गर्नु परेको छ । अहिलेको स्थितिमा अभिभावकले विद्यार्थीको शैक्षिक खर्चमा एक तिहाई व्यहोरिएको अनुमान गरिएको छ र सरकारले शिक्षामा सम्पुर्ण जिम्मेवारी लिन्छ भन्ने भ्रम स्थानिय निकाय र जनसमुदायमा पर्न गएको छ ।

शर्मा गोपिनाथ (२०४३) ले गरेको अध्ययन अनुसार जुन सुकै देशमा पनि शिक्षामा गरिने लगानीले भबिष्यको बिकाससंग सम्बन्धित हुन्छ । कक्षाकोठा सम्पुर्ण अध्ययनकार्य शिक्षकको हातमा रहेको हुन्छ । त्यसैले सरकारले शिक्षक तालिम कार्यक्रममा लगानी गर्नुपर्ने आवश्यक देखिन्छ । प्राथमिक शिक्षामा शिक्षक तालिम दुई प्रकारको हुने गर्दछ । एउटा १०महिने प्रमाणिक तालिम हो । यो National center of education of development सँग सम्बन्धित रहेको छ । सन् १९९६ मा ४३ प्रतिशत शिक्षकहरुले प्राथमिक शिक्षकहरुलाई तालिम लिएका थिए तर १० महिने तालिम पुरा गर्ने २०० शिक्षक रहेका थिए ।

घिमिरे निर्मला (२०६५) का अनुसार बिभिन्न निकायबाट माध्यमिक शिक्षामा आर्थिक लगानी गरेको पाईयो । जसमा सरकारी लगानी ७०.२ प्रतिशत बिभिन्न सामाजिक संघसंस्थाबाट २७.३ प्रतिशत र विद्यार्थीहरुबाट लिइने शुल्कबाट २.३ प्रतिशत आर्थिक लगानी गरिएको पाइयो ।

त्यस्तै बिभिन्न निकायबाट प्राप्त आर्थिक आम्दानीलाई विद्यालयको बिभिन्न निकायबाट खर्च गरेको पाइयो । सरकारी लगानीको ७०.२ प्रतिशतबाट शिक्षक तलव ९५.५ प्रतिशत खर्च गरेको पाइयो । कुल आयको तलव खर्च ६.४ प्रतिशत भवन निर्माण तथा मर्मत खर्च २५.२ प्रतिशत रहेको छ ।

सरकारले आर्थिक बर्ष २०७७/७८ को बजेटमा शिक्षा क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेको छ तर यस क्षेत्रमा गरिएको बिनियोजन सन्तुलित र उत्पादनमुखी नभएको शिक्षाविदहरुले बताएका छन् ।

अर्थमन्त्री डा.युवराज खतिवडाले बिहिवार प्रस्तुत गरेको अनुमानित आय व्यय वितरणमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयतर्फ १ खर्व ७१ अर्व ७१ करोड २२ लाख विनियोजन गरिको छ । जुन ४ बर्षयताकै बढी हो । गत बर्ष शिक्षालाई १ खर्ब १५अर्ब ७६ करोड छुटयाइको थियो । यसपाली यो रकम ७ अर्ब ९६ करोडले बृद्धि भएको छ । बजेटको कुल आकार खुम्चिदा पनि शिक्षाको विनियोजन बढाइनुले यो क्षेत्रलाई सरकारले महत्त्व दिएको प्रस्ट हुन्छ ।

कुल बजेटको ११.६४ प्रतिशत शिक्षाले प्राप्त गरेको छ । चालु आर्थिक बर्षको भन्दा यो करिब एक प्रतिशतले बढि हो । दश बर्ष पहिले शिक्षामा कुल बजेटको १७ प्रतिशत हिस्सा थियो । तर बजेट घट्दै गएर आव २०७४-०७५ मा १० प्रतिशतमा झरेको थियो त्यसमा भने क्रमशः बजेट बढ्न थालेको छ । त्यस हिसावले हेर्दा शिक्षा क्षेत्रको बजेटलाई सकरात्मक रुपमा लिनुपर्ने हुन्छ, मगर सन्त गाहा (२०७७) काठमाण्डौ राष्ट्रिय समाचार पत्रिका नेपाल ।

पोखरेल (२०६२)का अनुसार सरकारले सन २०१५ सम्म सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम अघि सारे पनि प्रभावकारी हुन सकेको छैन् । शिक्षा मन्त्रालयले हरेक वालवालिकालाई निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था र विद्यार्थी भर्ना अभियान तथा विद्यालय स्वागत कार्यक्रमको प्रचारप्रसार गरेको पाइन्छ । यस्तो समयमा सरकारवाट निःशुल्क आभान गर्दै गर्दा पनि माध्यमिक तहको

विद्यालयमा अहिले नाना थरिका शुल्कले गर्दा त्यहाँ पढ्ने विद्यार्थी विचमा पढाई छोड्न बाध्य भएका छन् । सरकारी विद्यालयले प्राइभेट बोर्डिङ सरह भर्ना शुल्क, मासिक शुल्क, परिक्षा शुल्क असुलेपछि शिक्षाबाट बञ्चित बन्न पुगेका बालवालिकालाई निःशुल्क भर्ना र निःशुल्क पढ्न पाउने व्यवस्था गरिनु पर्दछ नत्र भने सबैका लागि शिक्षा नभएर गरिवी निम्त्याउने छ । अधिकांस वालवालिका अशिक्षितको भुमरिमा रहेका छन् । यसरी पूर्व कार्य समिक्षा अन्तरर्गत प्रस्तुत गरिएका विभिन्न अनुसन्धान कर्ताको मा.वि. तहको विभिन्न क्षेत्रमा अनुसन्धान र कार्यक्रम संञ्चालन गरिरहेका थिए प्रस्तुत अध्ययनमा विद्यालयको आयस्रोत खर्चको ढाँचा विद्यालय र अभिभावकले गरेको खर्चको आधारमा प्रति विद्यार्थी खर्चको अनुमान एस. एल. सी. तहको भर्नादर उपलब्धि स्तरको आधारमा विद्यालयको दक्षताको परिक्षण कक्षाको आकार विद्यार्थी शिक्षक को वारेमा विश्लेषण गरिने छ ।

२.३ साहित्यको पुनरावलोकन अध्ययनको प्रयोग (Implication of the Review of the Literature)

शिक्षा ब्यत्तिको ब्यक्तिŒव बिकास र ब्यक्ति भित्र लुकेर रहेको अन्तरनिहित प्रतिभालाई प्रस्फुटन गर्ने महत्त्वपुर्ण अध्ययन मानिन्छ । त्यसैले शिक्षाले मानिसलाई अन्धकारबाट उज्यालो सहिमार्ग देखाउने एउटा अभिन्न अंगको रुपमा लिइन्छ र जसको विकास हुनु अत्यावश्यक देखिन्छ । शिक्षामा लगानी तथा लागतको ठुलो भुमिका रहेको हुन्छ जुन कुरा अन्य अनुसन्धानमा पनि उल्लेख गरेको पाईन्छ । शिक्षित ब्यत्ति एउटा यस्तो मानविय स्रोत हो जसले आफु, समाज, समुदाय र राष्ट्रको आर्थिक बिकासमा महत्त्वपुर्ण योगदान पुरयाउने गर्दछ । त्यसैले माध्यमिक शिक्षा देशको उच्च शिक्षाको आधार हो । शिक्षाको धेरै महत्त्वपुर्ण निर्णयबाट यसको लागतमा भर पर्दछ । त्यसैले सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक लागत गर्नु आवश्यक देखिन्छ । सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आय र खर्चको अबस्था र अभिभावकको आम्दानीको आधारमा छोराछोरीको शैक्षिक खर्च शैक्षिक लागतको अध्ययन गरि विश्लेषण गर्न महत्त्वपुर्ण आधारको रुपमा यो अनुसन्धानको लागि पूर्व सैद्धान्तिक साहित्य र अनुसन्धात्मक साहित्यको पुनरावलोकनलाई प्रयोगमा ल्याइने छ ।

२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap)

अर्थशास्त्र शिक्षासंग सम्बन्धित रहि बिभिन्न किसिमको अध्ययन तथा अनुसन्धान रहेको पाइयो । यस अध्ययन पुर्ब अध्ययनको बिचमा रहेको अनुसन्धान भिन्नतालाई अनुसन्धान शोधको उल्लेख गरिएको छ ।

अर्थशास्त्र शिक्षासँग सम्बन्धित रहि बिभिन्न किसिमका अध्यापन तथा अनुसन्धान रहेको पाइयो । यि अध्ययन तथा अनुसन्धानहरुको पुनरावलोकन र अध्ययन गरेर हेर्दा सबै अध्ययन तथा अनुसन्धानमा मा.वि.सँग सम्बन्धित एकै किसिमका उप शिर्षकहरुमा चर्चा तथा परिचर्चा रहेको पाइयो । माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक लागत तथा लगानीको बारेमा सबैजसो अनुसन्धानमा मा.बि को शैक्षिक लगानी र उपलब्धिको पुर्णता दिएको पाइयो । पूर्व अध्ययनमा सरकारी र निजी विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धि तथा लगानीको मात्रा अध्ययन गरिए पनि शैक्षिक गुणस्तरमा कमी आउनुका कारणको खोजीमा कम महत्त्व दिएको पाइन्छ ।

२.५ अबधाराणात्मक ढाँचा (Conceptual Framework)

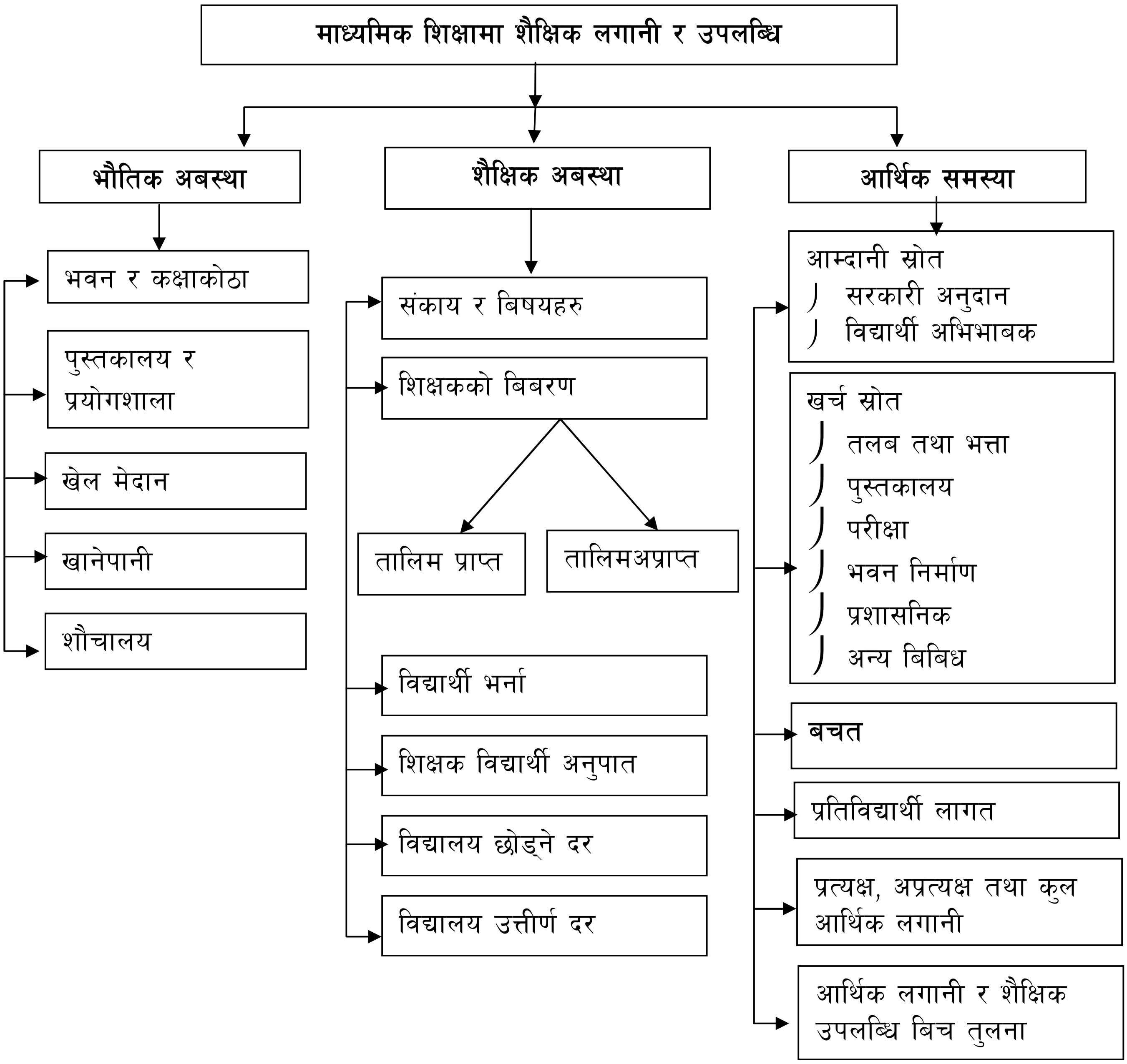

स्रोतः दाहाल २०७२

२.६ कार्यात्मक ढाँचा (Conceptual Framework)

यस अध्ययसँग सम्वन्धित कार्यात्मक ढाँचालाइ निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

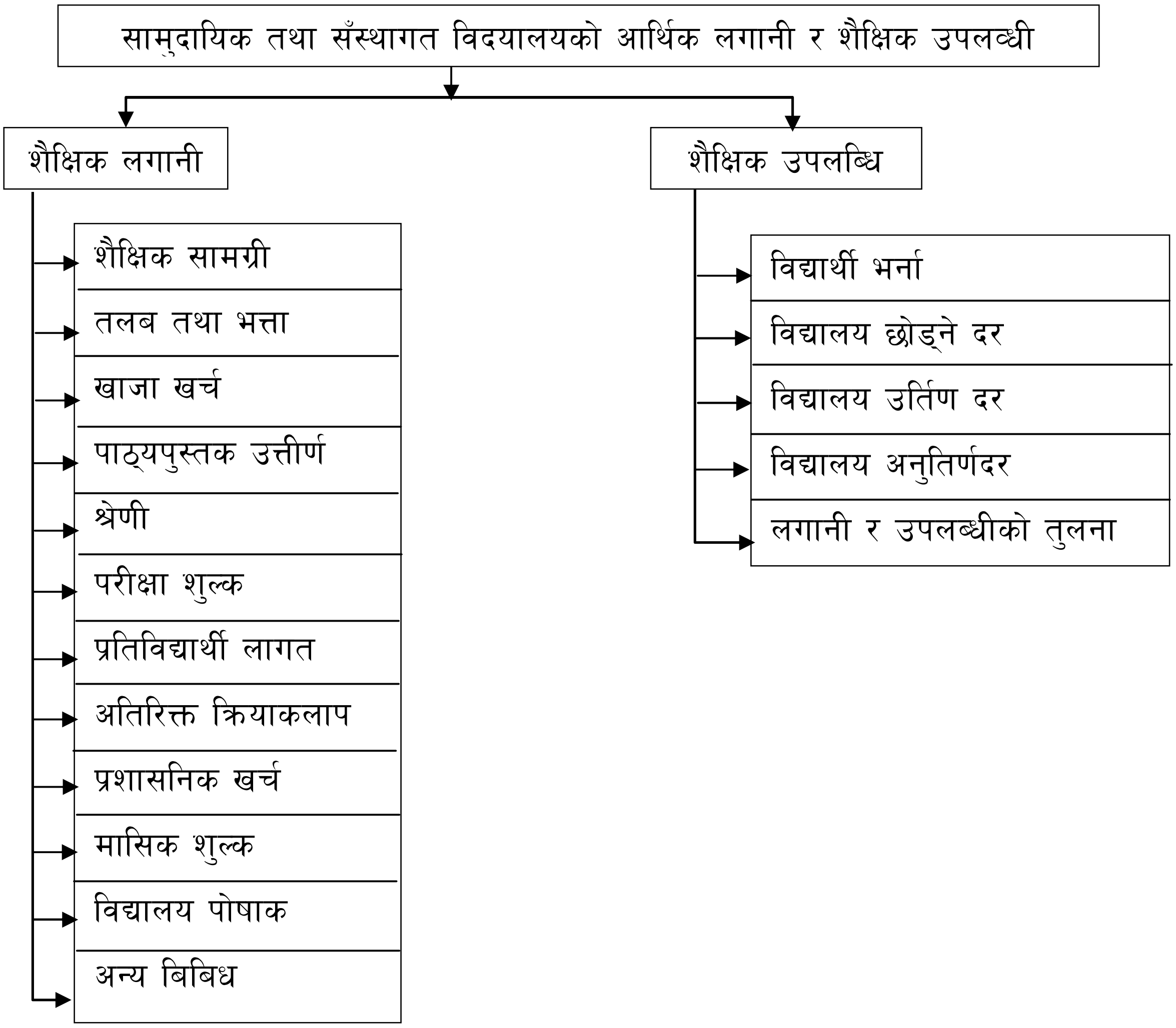

अध्याय - तीन : (CHAPTER THREE)

३ अध्ययन बिधि तथा प्रक्रिया(METHODS AND PROCEDURE OF THE STUDY)

कुनै पनि अनुसन्धानमा उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यकता अनुसार बिभिन्न बिधि र प्रक्रियाको प्रयोग गरिएको छ । अनुसन्धान बिधि र प्रक्रिया तयार गर्दा सम्बन्धित समस्याको उद्देश्य र प्रकृति अनुसार तयार गरिनुपर्ने भएकाले यस अनुसन्धानमा अनुसन्धान ढाँचा, अध्ययनको जनसंख्या, नमुना, छनौट बिधि, तथ्यांक संकलन प्रक्रिया तथा विश्लेषण प्रक्रियालाई नै मूलतः अनुसन्धान बिधिको रुपमा लिएको छ ।

३.१ अध्ययन विधि र ढाँचा (Design and Methods of the Study)

यस अध्ययनलाई निरन्तरता दिन आबश्यक पर्ने सामग्रीहरु जुटाउनको लागि आवश्यकता अनुसार प्राथमिक र द्धितिय तथ्यांकको प्रयोग गरिएको छ । सामुदायिक, माध्यमिक विद्यालयमा विद्यार्थीको शैक्षिक लागतको विश्लेषण गर्ने भएकाले यसको बर्णनात्मक वा ब्याख्यात्मक रुपमा प्रस्तुतीकरण गर्नुका साथै तालिकिकरण र आबश्यक परेको खण्डमा रेखाचित्र र स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिनुपर्ने हुनाले यस ढांचामा परिणात्मक र गुणात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ ।

३.२ तथ्याङ्कका स्रोतहरु (Sources of Data)

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धानका उद्देश्य प्राप्त गर्नको लागि संकलित तथ्यांकहरु भरपर्दो र बिश्वाशिलो हुनु पर्दछ । यस अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सकंलन गर्न निम्न साधनको प्रयोग गरिएको छ ।

३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Sourcs)

प्राथमिक तथ्याङ्कको स्रोतको रुपमा डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिका बडा.नः १० बन्लेकमा अबस्थित रहेको बानेडुंग्रा सामुदायिक मा.वि. तह र बानेडुंग्रीसैन मा अवस्थित रहेको संस्थागत माध्यमिक तहलाई प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत अनुसन्धानकर्ता स्वयंमको

उपस्थितिमा छनोटमा परेका विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, लेखापाल, विद्यार्थी, अभिभावक, विद्यालय प्रशासन आदि यस अध्ययनको प्राथमिक स्रोत रहेका छन् ।

३.२.२ द्धितिय स्रोत (Secondary Sources)

अध्ययन कार्यलाई प्रभावकारी र फलदायी बनाउन द्धितिय स्रोतबाट सम्बन्धित क्षेत्र वा विषयसँग मिल्ने पत्रपत्रिका प्रकाशित बिभिन्न रिपोट टेलिफोन, इन्टरनेट, इमेल वेभसाइट, गाउँ बिकास समिति स्रोत केन्द्र जिल्ला शिक्षा कार्यालय शिक्षा मन्त्रालय केन्द्रीय तथ्याङ्क बिभाग र बिभिन्न बुलेटिनबाट तथ्याङ्क लिइएको छ ।

३.३. जनसंख्या , नमुना आकार र नमुना छनौट रणनिति (Populution, Sample and Sample Strategy)

३.३.१ जनसंख्या (Populution)

यो अध्ययन डोटी जिल्ला शिखर नगरपालिका वडा.नः १० मा अवस्थित सामुदायिक र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा आधारित छ । यस वडामा २ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय र १ वटा संस्थागत माध्यमिक विद्यालय रहेका छन् । जसमध्ये १० सम्मको सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय १ वटा र संस्थागत माध्यमिक विद्यालय १ वटा छनौट गरियो । जसमा बानेडुङग्रा माध्यमिक विद्यालयमा जम्मा ३५० जना विद्यार्थी रहेका थिए । कक्षा ९ मा छात्र १० जना र छात्रा १९ जना छन् भने कक्षा १० मा छात्रा १७ जना र १४ जना छात्र रहेका थिए । त्यस्तै गरि सुनाखरी संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा जम्मा ४१५ जना विद्यार्थी रहेका थिए । कक्षा ९ मा छात्र ९ जना र छात्रा ४ जना गरि जम्मा १३ जना र कक्षा १० मा छात्र ७ जना र छात्रा २ जना गरि जम्मा ९ जना रहेका थिए । दुबै विद्यालयका कुल विद्यार्थी संख्या ७६५ जना रहेका थिए । जसमध्ये दुबै विद्यालयबाट १०/१० जना विद्यार्थी छनौट गरियो । यसरी छनौट गरिएका विद्यार्थी जम्मा २० जना भए जसमा बानेडुङग्रा मा.वि.बाट ५ छात्र र ५ छात्रा र सुनाखरी मा.वि.बाट ५ छात्र र ५ छात्रा रहेका थिए र जसमा दुबै विद्यालयका छनौटमा परेका २० जना विद्यार्थीमध्ये ४ जना विद्यार्थीका ४ जना अभिभावकलाई छनौट गरिएको थियो ।

३.३.२ नमुना आकार (Sample Size)

यस अध्ययनको लागि आवश्यक पर्ने सूचनाहरु सकंलन गर्नका लागि अध्ययन क्षेत्रका दुबै सामुदायिक र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयका कक्षा ९ र १० का कुल विद्यार्थी ८२ जना मध्ये सामुदायिक विद्यालयका ५ जना छात्र र ५ जना छात्रा , त्यसैगरि संस्थागत विद्यालयका ५ जना छात्रा र ५ जना छात्र गरि जम्मा २० जना विद्यार्थीहरुलाई सामान्य संम्भावनायुक्त नमुना छनौट गरियो । छनौट भएका विद्यार्थीका ४ जना अभिभावकलाई छानिएको छ । यसरी छनौट गर्दा विद्यार्थी संख्या २० र अभिभावक संख्या ४ हुन गयो । माध्यमिक तहका अनिवार्य विषय अध्यापन गराउने ३/३ जना शिक्षक दुई विद्यालयबाट छनौट गरियो ।

३.३.३ नमुना छनौट रणनिति (Sample Strategy)

यस अध्ययनमा डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिका वडा.नः १० मा अवस्थित रहेका १ वटा संस्थागत माध्यमिक विद्यालय र १ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय लाई गोला प्रथाद्वारा नमुना विद्यालयको रुपमा छनौट गरि बानेडुंग्रा माध्यमिक विद्यालय र सुनाखरी माध्यमिक विद्यालयलाई छनौट गरियो ।

(क) यस अध्ययनमा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका कुल विद्यार्थी मध्ये ५/५ जना का दरले प्रतिनिधित्व हुने गरि छात्र, छात्राहरुलाई सामान्य संम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधिको आधारमा गोला प्रथाद्वारा छनौट गरियो ।

(ख) छनौटमा परेका दुबै सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयबाट छनौटमा परेका विद्यार्थीहरु मध्येबाट उनिहरुका अभिभावक ४/४ जनालाई गोला प्रथाद्वारा छनौट गरियो ।

(ग) छनौटमा परेका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको माध्यमिक तहका अनिवार्य विषय नेपाली, अग्रेजी, बिज्ञान, गणित र सामाजिक बिषय अध्यापन गराउने ३/३ जना शिक्षक दुबै विद्यालयबाट छनोट गरिनेछ ।

३.४ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Introduction to The Study Area)

यस अध्ययनमा डोटी जिल्ला शिखर नगरपालिका वडा.नः १० बानेडुंग्रीसैन अवस्थित रहेको संस्थागत माध्यमिक विद्यालय र बन्लेकमा रहेको सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा विद्यार्थीको शैक्षिक लागत पत्ता लगाउने भएकाले डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिकालाई लिइएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरु (Tools up Data Collection)

यस अध्ययनका लागि आवश्यक सूचना संकलन गर्न निम्न साधनको निर्माण र प्रयोग गरी सूचना संकलन कार्य गरिएको छ ।

३.५.१ प्रश्नावली (Questinnoire)

यस अध्ययन र अनुसन्धानलाई निरन्तरता दिनको लागि प्रश्नावलीको निर्माण गरि प्र.अं शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकलाई छुट्टाछुटै प्रश्न सोधिएको छ । यी प्रश्नावलीलाई क्रमशः अनुसूची १,२,३,४ मा राखिने छ ।

३.५.२ अवलोकन(Observation)

यस अध्ययनलाई पुरा गर्नको लागी अध्ययन स्थलमा गई उक्त सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको भौतिक अवस्था लगायत आर्थिक अबस्था विद्यार्थी अभिभावकको आम्दानी र प्रत्यक्ष लागतको बारेमा अवलोकन गरि तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । विद्यालयका प्रध्यापक तथा अन्य शिक्षकहरुलाई वर्तमान अवस्था विद्यालयप्रति समुदायको चासो, स्थानिय जनताको चासो, सहयोग विभिन्न संघसंस्थामा कार्यरत व्यक्तिहरुसँगको सहयोग र समन्वयमा अध्ययन गरिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रविधि (Data Collection Techniques)

यस अध्ययनमा निम्न अनुसार तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

३.६.१ अन्तरर्वार्ता (Interview)

प्राथमिक तथ्याङ्क संकलनका क्रममा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका लेखापाल, शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावक संग आबश्यक तथ्यांक संकलन गरिने भएकाले प्रश्नावलीको माध्यमबाट, टेलिफोनको माध्यमबाट अन्तरवार्ता लिइएको छ । माध्यमिक तहका शिक्षक,

विद्यालय प्रशासन, शिक्षिका, अभिभावक, विद्यार्थीसँग विद्यालयको आय, व्यय, प्रति विद्यार्थी लागत र विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धिबारे प्रत्यक्ष भेटेर र फोन इमेलको माध्यमबाट अन्तरवार्ता गरियो । त्यस्तै विद्यार्थी र अभिभावकसँग सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको वारेमा अन्तरवार्ता गरियो ।

३.६.२ लक्षित समुह छलफल (Focus group Discussion)

यस अध्ययन क्षेत्रसँग सम्बन्धित सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन कार्यको लागि त्यस क्षेत्रका शिक्षक,अभिभावक,विद्यार्थी,व्यवस्थापन समितिको पदाधिकारी साथै सम्बन्धित निकायहरुसँग प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा समन्वय सहकार्य गरि कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । खासगरी सामुदायिक र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा आर्थिक लगानी तथा शैक्षिक उपलब्धिहरुको खोजी गरि आवश्यक सुझाव संकलन गर्न र यस अध्ययनका वारेमा गहिरो अध्ययन गरि विस्तृत ज्ञान प्राप्त गर्नका लागि छलफल विधिको आवश्यकता पर्ने भएकोले यस अध्ययनमा छलफल विधिको अध्ययन गरिएको थियो । जुन अनुसूचि ५ मा तयार गरिएको छ ।

३.६.३ प्रत्यक्ष अवलोकन(Direct Observation)

यस अन्तर्गत अध्ययनको उद्देश्य पुरा गर्नका लागि आबश्यक तथ्याङ्क संकलन गर्न सामुदायिक माध्यमिक र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा स्वयम् आफैं गएर प्रत्यक्ष अवलोकन गरिएको छ ।यसलाई अनुसूचि ६ मा राखिएको छ ।

३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया (Data Analysis Process)

यस अध्ययनका लागि संकलन गरिएका तथ्याङ्कलाई ब्यबस्थित तरिकाले शिर्षक अनुसार परिमाणात्मक तथ्याङ्क भए आवश्यक अनुरुप स्तम्भ चित्र , तालिका र बृत चित्रमा प्रस्तुत गरिने छ र गुणात्मक भए बर्णनात्मक वा व्याख्यात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरिने छ ।

३.८ नितिगत प्रावधान (Ethical Consideration)

यस अध्ययनको क्रममा आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कहरुको जानकारी लिनको लागि सम्बन्धित क्षेत्रको प्रशासकहरुबाट अनुमती लिई तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । अन्तरवार्ता लिने ब्यक्तिलाई आफ्नो बिश्वास लिई अन्तरवार्ताको लागि अनुमती लिइएको छ । उनीहरुबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई गोपनियता राख्नुका साथै प्राप्त तथ्याङ्कमा तोडमोड वा थपघट नगरि

जस्ताको त्यस्तै राखिएको छ । अन्तरवार्ताको क्रममा उनिहरुले दिएको जवाफप्रति अनुसनधानकर्ताले कुनै पनि किसिमको आपत्तिजनक प्रतिक्रिया नदेखाई जस्ताको त्यस्तै सुचना संकलन गरिएको छ । उनीहरुबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई अध्ययनको उद्देश्य बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गरिने छैन् ।

अध्याय चार (CHAPTER FOUR)

४. तथ्याङ्कको ब्याख्या र विश्लेषण (Analysis and interpretation of Data)

यस अध्यायमा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आर्थिक अवस्था र शैक्षिक उपलब्धिमा पारेको प्रमुख प्रभावको लागि अध्ययनकर्ता स्वयम उपस्थित भई विद्यालयको भौतिक शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण गर्न र अन्तरवार्ता,प्रश्नावली, रुजुसूचि मार्फत प्राप्त भएका तथ्याङ्कहरुलाई व्याख्या विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गरिएको छ ।

अध्ययनको क्रममा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्क संकलन विधिहरु अन्तरर्वाता, प्रश्नावली र छलफल आदिको माध्यमवाट प्राप्त तथ्याङ्क तालिकाद्धारा प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा प्रयेग गरिएका तथ्याङ्क संकलन विधिहरु अन्तरर्वाता प्रश्नावलीहरुको माध्यमवाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई तालिका तथा व्याख्याद्धारा प्रयोग गरि सरल ढंगले प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा संकलित आवश्यक तथ्याङ्कहरुलाई प्रस्तुतीकरण गर्न सजिलोका लागि निम्न शीर्षक अन्तरर्गत प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ अध्ययन क्षेत्रको पचिय (Introduction to Study Area)

डोटी जिल्लामा सामुदायिक विद्यालय ३८५, संस्थागत विद्यालय ६४, उच्च मा.वि. ३३, ९ देखि १० सम्ममा.वि. ५३ र ९ देखि १२ सम्म मा.वि. ३३ वटा रहेका छन् । डोटीको साक्षरतादर ५६.४ प्रतिशत छ । जसमा पुरुष ७३.४ प्रतिशत र महिला ४२.३ प्रतिशत रहेका छन् । आधारभुत विद्यालय तर्फ १३३२ र मा.वि. विद्यालय तर्फ २४३ जना शिक्षक रहेका छन् । वालविकासमा ८४७० आधारभुत विद्यालय तर्फ छात्र २६२४ र छात्रा २८१९ , मा.वि. विद्यालय तर्फ छात्र ४२४१ छात्रा ३९२३ जना रहेका छन् । २०७५/७६ को अनुसार एस इ इ को नतिजा ६७.४६ रहेको छ । प्रा.वि.को भर्नादर ९५ प्रतिशत नि.मा.वि. को ५५ प्रतिशत र मा.वि. मा ३५ प्रतिशत रहेको छ ।

डोटी जिल्ला नेपालको सुदुरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा अवस्थित एउटा जिल्ला हो ज्ञानेश्वर भट्टाराईको वृहत ज्ञानकोशको अनुसार यहा प्रभावित हुने खोलाको नाम डोटीखोला रहेको र सोहि डोटीखोलाको छेउछाउको भागलाई डोटी क्षेत्र भन्ने गरिएकोले सोहि आधारमा जिल्लाको नाम डोटी रहन गएको हो । यो वाइसे चौविसे राज्यकालमा वाइसे भन्दा परेको विशाल तथा सक्तिशाली मानिएको रैका राज्य या डोटी राज्य पूर्वमा कर्णाली

नदी पश्चिममा राम गंगा उत्तरमा ठाकुर जी देखि दक्षिणमा तराईसम्म फैलीएको थियो । डोटीमा दुई राज वंशको राज्य स्थापित थियो । जसमध्ये कत्यौरी र जुम्ला नाग राजका वंशजका रैका राजा थिए । डोटीका शासक कत्यौर वंशी का राजा शुभिक्ष्य राज सन (१०४५/१०६५) डोटीका अतिरिक्त अलमोडा र गडवालका समेत शासक थिए । कत्यौरी राजाको वंशजलाई वि.स. १४२० पश्चातको यूद्धमा रैका राजाले विजय गरेपछि डोटी वि.स. १४४१ पछि रैका राजाको राज्यको रुपमा प्रचित चर्चित बन्यो । डोटीका राजालाई माहाराजधिराजको उपाधिको स्थानिय नाउँ रैकाज्यू भनिन्थ्यो । यहाका रैका राज वंशको राज्य वि. स. १४४१ पछि रैका राजा दिप शाहिको पालामा कप्तान रणविर खत्रीको नेतृवमा रहेको नेपाली फौजले डोटीमाथि आक्रमण गरि वि.स. १८४७ सालमा विशाल नेपाल राष्ट्रअन्तरर्गत विजय गरेको थियो । राणा कालमा प्रशासनिक केन्द्रको रुपमा तोकिएको डोटी गौडाको नियन्त्रणमा अछाम, वाजुरा, वझाङ्ग, जुम्ला र वैतडी थिए । डोटी जिल्लाको सदरमुकाम सिलगढी हो । यसको क्षेत्रफल २०२५ वर्ग कि. मि. रहेको छ । डोटी जिल्लाको जनसंख्या २११७४६ रहेको छ । डोटी जिल्लामा ७ वटा गाउँपालिका र २ वटा नगरपालिका छन् । प्रतिनिधि सभा निर्वाचन क्षेत्र २ वटा छन् । नेपाल अधिराज्यको सुदुरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तरर्गत सेती अञ्चलमा अवस्थित डोटी जिल्लाको पूर्वमा अछाम र सुर्खेत पश्चिममा डडेल्धुरा र वैतडी उत्तरमा बझाङ्ग र दक्षिणमा कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लाहरु रहेका छन् । २०२५ वर्ग कि. मि. फैलिएको यो जिल्ला २८०५४ उत्तर देखि २९०५४ उत्तर अक्षांश र ८००३० पूर्वदेखि २१०१४ पूर्वि देशाान्तर सम्म फैलिएको छ । भौगोलिक दृष्टिले अत्यधिक विविधता भएको यो जिल्ला उचाईको दृष्टिले ३०० मिटर देखि ४००० मिटर सम्म फैलिएको भएता पनि यसको अधिकांश भू–भाग भने ३०० मिटरदेखि २००० मिटरको उचाई क्षेत्रमा पर्दछ । उत्तरमा उच्च हिमाली क्षेत्रदेखी दक्षिणमा चुरे पर्वत श्रृंखला सम्म फैलिएको यो जिल्लाको अधिकांश भुभाग भने मध्ये पहाडी क्षेत्रमा नै पर्दछन् । यस जिल्लामा खप्तड, महाभारत तथा गोलेदेउला जस्ता उच्च पहाडी स्थानका साथै दिपायल वानेडुंग्रिसैन तथा नारीदाङ जस्ता अर्ध उष्ण हावापानी भएका नदी किनारमा अवस्थित समथर भू–भाग पनि रहेका छन् ।

१ विद्यालय विवरण

यस डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिकामा २०७७ साल अनुसार कायम रहेका विद्यालयहरुको विवरण देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

तालिका १

सिखर नगरपालिकाका विभिन्न तहका विद्यालय संख्या २०७७/७८

सि. न.	तह	संस्थागत	सामुदायिक	जम्मा
१	प्राथमिक	६	४०	४६
२	निम्न माध्यमिक	१	१२	१३
३	माध्यमिक	३	१२	१५
४	उच्च माध्यमिक	०	२	२
५	जम्मा	१०	६६	७६

स्रोत : सिखर नगरपालिका नगरशिक्षा कार्यालय २०७७/७८

तालिका १ मा डोटी जिल्लाको सिखर नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था हेर्दा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयहरु मध्ये प्राथमिक तहमा संस्थागत विद्यालय ६ वटा, सामुदायिक विद्यालय ४० वटा गरी जम्मा ४६ वटा प्राथमिक विद्यालय रहेका छन् । त्यस्तै नि.मा.वि. तहमा संस्थागत विद्यालय १ र सामुदायिक विद्यालय १२ गरी जम्मा १३ वटा नि. मा. वि. रहेका छन् । संस्थागत माध्यमिक विद्यालय ३ वटा सामुदायिक विद्यालय १२ गरी जम्मा १५ वटा माध्यमिक विद्यालय रहेका छन् र उच्च माध्यमिक विद्यालय २ वटा गरी यस सिखर नगरपालिकामा जम्मा ७६ वटा विद्यालय रहेका छन् ।

तालिका २

सिखर नगरपालिकाको तहगत शिक्षक विवरण २०७७/७८

सि. न.	तह	स्वीकृत दरबन्दीमा	राहतमा	जम्मा
१	प्राथमिक	४६ जना	५३	९९
२	निम्न माध्यमिक	३८ जना	१९	५७
३	माध्यमिक	१०२	१४४	२४६
४	उच्च माध्यमिक	०	०	०
५	जम्मा	१८६	२१६	४०२

स्रोत : नगरशिक्षा कार्यालय सिखर नगरपालिका २०७७/७८

तालिका २ मा शिक्षकको विवरण हेर्दा प्राथमिक तहमा स्वीकृत दरबन्दीमा ४६ जना र राहतमा ५३ जना जम्मा ९९ जना शिक्षक कार्यरत छन् भने नि. मा. वि. तहमा ३८ जना शिक्षक स्वीकृत दरबन्दीमा र १९ जना राहतमा गरी जम्मा ५७ जना शिक्षक कार्यरत छन् । मा. वि. तहमा १०२ जना स्वीकृत दरबन्दीमा र १४४ जना राहतमा गरी जम्मा २४६ जना शिक्षक कार्यरत छन् । यसरी हेर्दा १८६ जना शिक्षक स्वीकृत दरबन्दीमा र २१६ शिक्षक राहत मा रहेका देखिन्छन् ।

तालिका ३

सिखर नगरपालिकामा संञ्चालित शैक्षिक कार्यक्रमहरुको विवरण २०७७/७८

सि. न.	शैक्षिक कार्यालयको नाम	बजेट	कैफियत
१	राष्ट्रपति रनिङ सिल्ड	५००००	
२	नगरस्तरीय अतिरिक्त	५००००	
३	नगरस्तरीय सांस्कृतिक कार्यक्रम	४००००	
	जम्मा	१४००००	

स्रोत : नगरशिक्षा कार्यालय सिखर नगरपालिका २०७७/७८

तालिका ३ अनुसार सिखर नगरपालिकामा संञ्चालित शैक्षिक कार्यक्रम मध्ये राष्ट्रपति रनिङ सिल्डमा ५०००० बजेट रहेको, नगरस्तरीय अतिरिक्तमा ५०००० बजेट रहेको र नगरस्तरीय सांस्कृतिक कार्यक्रममा ४०००० बजेट संञ्चालित रहेको पाइयो ।

४.१.१ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको शिक्षक तथा विद्यार्थी विवरण (Enrolment of the Student and Teachers Profile in Community and institutional School)

१.सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी भर्ना(Student Enrolment in Community Secondary School)

यस अध्ययनमा छनोट गरीएको विद्यालयको शैक्षिक बर्ष २०७७ मा भर्ना भएका बानेडुंग्रा मा.वि. बन्लेक डोटीको विद्यार्थी भर्ना अवस्था विववरण संकलन गरिएको छ ।

तालिका ४

सामुदायिक मा.वि. बन्लेक सिखरको विद्यार्थी भर्ना अवस्था २०७७/७८

कक्षा	छात्र	प्रतिशत	छात्रा	प्रतिशत	जम्मा	जम्मा प्रतिशत
९	१०	३४.४८	१९	६५.५२	२९	१००
१०	१४	४५.१६	१७	५४.८४	३१	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका ४ अनुसार डोटी जिल्लाको सिखर नगरपालिकाको २०७७ सालको सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको कक्षा ९ र १० को विद्यार्थी भर्ना अवस्था हेर्दा कक्षा ९ मा छात्र ३४.४८ प्रतिशत र छात्रा ६५.५२ प्रतिशत रहेको र कक्षा १० मा छात्र ४५.१६ प्रतिशत र छात्रा ५४.८४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

तालिका ५

सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको जम्मा शिक्षक संख्या २०७७/७८

विद्यालयको नाम	प्राथमिक	नि.मा.वि.	मा.वि.	जम्मा	तालिम प्राप्त
श्री बानेडुंग्रा मा.वि. बन्लेक डोटी	४	३	३	१०	९

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका ५ अनुसार नमूना छनोटमा परेका सामुदायिक विद्यालयमा रहेका प्राथमिक, निम्न माध्यमिक र माध्यमिक तहमा कार्यरत तालिम प्राप्त शिक्षक संख्यालाई लिइएको छ । यस तालिका अनुसार श्री बानेडुंग्रा मा.वि. बन्लेक डोटी मा कार्यरत शिक्षक मध्ये प्रा.वि. तहमा ४ जना, नि.मा.वि. मा ३ जना, र मा.वि. मा ३ जना गरी जम्मा १० जना शिक्षक कार्यरत रहेका छन् र जस मध्ये ९ जना शिक्षक तालिम प्राप्त रहेका पाइयो ।

२.संस्थागत माध्यामिक विद्यालयको शिक्षक संख्या (Number of the Teachers in Institutional Secondary School)

तालिका ६

संस्थागत विद्यालयको शिक्षक संख्या विवरण २०७७/७८

विद्यालयको नाम	प्रा.वि.	नि.मा.वि.	मा.वि.	जम्मा	तालिम प्राप्त
सुनाखरी बोर्डीङ स्कुल बानेडुंग्री सैन	६	५	४	१४	१२

स्रोत : स्थलगत अध्ययन २०७८

तालिका ६ अनुसार नमूना छनोटमा परेको संस्थागत विद्यालयमा रहेका प्रा.वि., नि.मा.वी. र मा.वि. मा कार्यरत शिक्षक संख्यालाई देखाईएको छ । विद्यालयमा कार्यरत जम्मा १४ जना शिक्षक मध्ये ६ जना प्रा.वि. तहमा, ५ जना नि.मा.वि. तहमा र ४ जना शिक्षक मा.वि. तहमा रहेका छन् । यसरी जम्मा १४ जना शिक्षक कार्यरत रहेका छन् । १४ जना शिक्षक मध्ये १२ जना शिक्षक तालिम प्राप्त रहेका पाइयो ।

संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थी भर्ना

यस अध्ययनमा शैक्षिक सत्र २०७७ मा भर्ना भएका कक्षा ९ र १० मा अध्ययनरत कुल २६ जना विद्यार्थीहरुको विवरण प्रस्तुत गरीएको छ । छात्र र छात्रा को भर्ना अवस्थालाई अलग अलग लिएको छ ।

तालिका७

संस्थागत विद्यालयको भर्ना अवस्था २०७७/७८

कक्षा	छात्र	प्रतिशत	छात्रा	प्रतिशत	जम्मा	जम्मा प्रतिशत
९	९	६९.२४	४	३०.७७	१३	१००
१०	९	६९.२४	४	३०.७७	१३	१००

स्रोत :स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका ७ अनुसार कक्षा ९ मा छात्र भर्ना संख्या भन्दा छात्राको भर्ना संख्या कम रहेको पाइयो । र कक्षा १० मा पनि छात्रको भर्ना संख्या भन्दा छात्राको भर्ना संख्या कम रहेको पाइयो । जसमा कक्षा ९ मा छात्र को भर्ना ६९.२४ प्रतिशत र छात्राको भर्ना संख्या ३०.७७ प्रतिशत रहेको र कक्षा १० मा पनि छात्रको भर्ना संख्या ६९.२४ प्रतिशत र छात्राको भर्ना संख्या ३०.७७ प्रतिशत रहेको छ र कक्षा ९ र १० को छात्रको भर्ना संख्या बराबर प्रतिशत र कक्षा ९ र १० को छात्राको भर्ना संख्या पनि बराबर प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.१.२ सामुदायिक र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको आय,व्यय विवरण (Profile of Income Expenditure of Community and Intitutionl Secondary School)

सरकारी माध्यमिक शिक्षामा सरकार विद्यार्थी शुल्क र विभिन्न संघसंस्थाहरु (सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरु स्थानिय व्यक्तिहरुद्धारा गरिएको आर्थिक सहयोग आदिवाट आर्थिक लगानी गरेको पाइन्छ । यि माथिका उल्लेखित निकायहरुवाट गरिएको आर्थिक लगानी विद्यालयको आम्दानी मानिएको छ । उक्त आम्दानी कोषवाट विद्यालहरुले आफ्नो आवश्यकता अनुसार विभिन्न क्षेत्रहरुमा खर्च वितरण गरेको पाइयो । तसर्थ आर्थिक लगानीलाई आम्दानी र खर्च दुई भागमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.३ सामुदायिक र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको आम्दानी(Income of Institutional and Community Secondary School)

यस शिर्षक अन्तरर्गत अध्यापनकर्ताले स्वयम अध्ययन गर्ने क्षेत्रमा पुगी तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । यहाँ विभिन्न संस्थाहरु तथा व्यक्तिहरु मा गरिएको लगानीलाई विद्यालयको आम्दानीको रुपमा लिइएको छ । भने विद्यालयले विभिन्न शीर्षकमा गरिएको रकमलाई खर्चको रुपमा लिइएको छ ।

तालिका ८

बार्षिक आम्दानी २०७४ देखी ७८

शैक्षिक वर्ष	प्रमाण पत्र वापत रु.	अभिभावक चन्दा रु.	नगर अनुदान रु.	वडागत अनुदान रु.	अन्य सहयोग रु.	जम्मा रु.
२०७४	३००००	३०००००	७०००००	२५००००	२०००००	१४८००००

२०७५	४५०००	३४५०००	७६००००	२९००००	२७५०००	१७१५०००
२०७६	६५०००	३९५०००	८२००००	३३५०००	३२५०००	१९४००००
२०७७	८५०००	४२००००	८५५०००	३७५०००	३८५०००	२१२००००
२०७८	११००००	४८००००	८९००००	४२५०००	४२००००	३३२५०००
जम्मा	३३५०००	१९४००००	४०२५०००	१६७५०००	१६०५०००	९५८००००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन २०७८

तालिका ८ को आधारमा विभिन्न निकायवाट आम्दानी हुँदा कुल आम्दानी रु. ९५८०००० भएको पाइन्छ । यसरी सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आम्दानी विभिन्न निकायहरुवाट भएको पाइन्छ । जसले गर्दा विद्यालयको अवस्था चलिरहेको पाइन्छ र विद्यालयको खर्च हुन्छ र विद्यालयलाइ गुणस्तरीय बनाउनका साथै मजवुत वनाउन सकिरहेको देखिन्छ । माथिको तालिकाको आधारमा प्रमाण पत्र वाफत रु.३३५०० र चन्दा वाफत २०७४ देखि २०७८ सम्म रु.१९४००००,नगर अनुदान रु.४०२५००,वडागत अनुदान रु.१६७५०००,अन्य सहयोग रु. १६०५००० आम्दानी भएको छ । २०७६ सालको आम्दानी रु. १७१५००० आम्दानी भएको छ । २०७६ सालको आम्दानी रु.१९४००००, २०७७ सालको आम्दानी रु. २१२०००० र २०७८ सालको आम्दानी रु. २३२५००० रहेको छ ।

तालिका ९

सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको खर्च २०७४ देखी ७८

शैक्षिक बर्ष	शिक्षक तलव अस्थाई स्थाई रु.	तलव भत्ता अनुदान रु.	तलव भत्ता निजी स्रोतवाला रु.	मसलन्द खर्च रु.	विधुत महसुल रु.	पुस्तकालय खर्च रु.	विविध खर्च रु.	प्रशासनिक खर्च रु.	जम्मा खर्च रु.
२०७४	१०४९०४०	२६४०००	११६४०००	६००००	२४०००	१२०००	१८०००	३६०००	२६२७०४०
२०७५	१०९८०१५	२९५०००	१२२००००	९७०००	२५०००	१३००	१९५००	५५०००	२८२२५४०
२०७६	१२१५०३५	३१४०००	१३४०००	११६०००	३५०००	१८०००	२५०००	७५०००	१९३२०३५
२०७७	१४६६०२२	३५४०२६	१५६०००	१२२५००	४५०००	२२०००	३१०००	८१०००	५४३७५४८
२०७८	१६८६०१६	४०९१६२७	२०००००	१३४५६०	५७००	२३४००	३१५००	८५०००	६२५७८०३

स्रोत : स्थलगत अध्ययन २०७८

तालिका ९ को आधारमा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको खर्च विवरण अनुसार विभिन्न शीर्षकमा खर्च गरिएको छ । सबैभन्दा बढी खर्च २०७८ सालमा तलव भत्ता अनुदानमा गरिएको छ । दोस्रो २०७४ सालमा शिक्षक तलव अस्थाई र स्थाई मा रु. १०४९०४०, २०७५ सालमा रु. १०९८०१५ त्यस्तै २०७६ मा रु. १२१५०३५ र २०७७ मा रु. १४६६०२२

र अन्तमा २०७८ मा रु. १६८६०१६ खर्च गरिएको देखिन्छ। त्यस्तै तलव भत्ता अनुदान मा २०७४ सालमा रु. २६४००० र २०७५ सालमा रु.२९५००० , २०७६ सालमा रु. ३१४०००, २०७७ सालमा रु.३५१४०२६, २०७८ सालमा ४०९१६२७ खर्च भएको देखिन्छ।

त्यस्तै तलव भत्ता निजी स्रोतबाट २०७४ सालमा खर्च भएको, रु. ११६४०००, २०७५ सालमा रु.१२२००००, २०७६ सालमा रु. १३४०००, २०७७ मा रु. १५६००० र २०७८ मा रु. २००००० खर्च भएको देन्छि । त्यस्तै मसलन्द खर्च अन्तर्गत २०७४ सालमा रु. ६९०००, २०७५ सालमा रु. ९७०००, २०७६ सालमा रु. ११६००० र २०७७ मा रु. रु. १२२५०० र २०७८ सालमा रु. १३४५६० खर्च भएको देखिन्छ । त्यस्तै विधुत महसुलमा २०७४ सालमा रु. २४०००, २०७५ सालमा रु. २५०००, २०७६ सालमा रु. ३५०००, २०७७ सालमा रु. ४५०००, २०७८ सालमा रु. ५७००० खर्च भएको छ। पुस्तकालय खर्च २०७४ सालमा रु. १२००० २०७५ सालमा रु. १३०००, २०७६ सालमा रु. १८०००, २०७७ मा रु. २२००० र २०७८ सालमा रु. ३३४०० खर्च भएको देखिन्छ। विविध खर्चमा २०७४ सालमा रु. १८०००, २०७५ सालमा रु.१९५०० , २०७६ सालमा रु. २५०००, २०७७ सालमा रु. ३१००० र २०७८ सालमा रु. ३१५०० खर्च भएको छ । अन्त्यमा प्रशासनिक खर्चमा २०७४ सालमा रु. ३६०००, २०७५ सालमा रु. ५५०००, २०७६ सालमा रु. ७५०००, २०७७ सालमा रु. ८१००० र २०७८ सालमा रु. ८५००० खर्च भएको छ। जम्मा खर्च २०७८ सालको रु.६२५७८०३ भएको छ।

तालिका १०

संस्थागत विद्यालयको आम्दानी २०७४ देखी ७८

विवरण	२०७४/०७५	२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	जम्मा
गत मौज्दात मुद्दती खातामा (रु.)	४०००००	४०००००	४५००००	४६०२३०	१७१०२३०
नगद तथा बैङ्क(रु.)	५२६६९०	६९९६००	७०२०००	७०९८०	२००१२७०
मासिक शुल्क वाफत(रु.)	१५१५५००	१६१२४००	१६६५२५००	१७१५३०	१८५७३०
भर्ना शुल्क(रु.)	५२३००	५३५००	५४६००	५२८००	२१३२००
परीक्षा शुल्क(रु.)	६५६००	६५४००	७५३००	७६९५२	१६५६००
शुल्क कार्डवाट(रु.)	२५३००	२६५००	९५६००	९६८४७	२८३२५२
परिचयपत्रबाट(रु.)	२७८००	२८४५०	२५४६०	२६५९५	२४४२४७
टाईबेल्टवाट(रु.)	३६५००	३८७५०	४०७९०	४१८६०	१०८३०५
बस शुल्कबाट(रु.)	३२०५००	३४५२२००	३५९७००	३६८७५०	१०६७२६०
बैङ्क ऋण(रु.)	३००००००	३६०००००	३८०००००	३९५००००	१४३५००००
भुक्तानी दिनुपर्ने (रु.)	१००००	११९१०	१२८७०	१३९५०	४८७३०
जम्मा(रु.)	५९८२१९०	६८८१७१०	२२२६८८२०	६५८०४९४	२०३७७८२४

स्रोत : स्थलगत अध्ययन २०७८

तालिका १०को अनुसार दिइएका शीर्षक अनुसार प्रत्यक शीर्षकमा आम्दानी आएको देखिन्छ । भर्ना शुल्कमा २०७४/७५ मा रु. ५२३०० आम्दानी २०७५/७६ मा रु. ५३५००, २०७६/७७ मा रु. ५४६०० र २०७७/७८ मा रु. ५२८०० आम्दानी भर्ना शुल्क मार्फत प्राप्त भएको छ ।

तालिका ११

संस्थागत विद्यालयको खर्च२०७४ देखी ७८

विवरण	२०७४/०७५	२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	जम्मा
गतको लेप खर्च(रु.)	८५००	३०१८७५५	३०७५८४०	३११५३३५	९२१८४३०
शिक्षक तलव खर्च(रु.)	८७५५००	९७५५००	९७८५००	९८१५७५	३८११०७५
टाईवेल्ट खरिद(रु.)	३०५००	४५०५०	८४०७०	८५९४०	२४५५६०
शैक्षिक सामग्री खरिद(रु.)	८४५००	८४५००	९२९००	९३५७०	३५५४७०
परिक्षा खर्च(रु.)	४०५२०	६५४५०	७७८२०	७८२३०	२६२०२०
स्टेश्नरी खर्च(रु.)	४६५४०	४८१२०	५०२६०	५१४५६	१९६३७६
प्रशासनिक खर्च(रु.)	५८७२०	६५८९०	७३४४५	७३९४५	२७२०००
निर्माण तथा मर्मत खर्च(रु.)	१७०४००	१८५७००	१९६३००	२०८६५	५७३२६५
विधुत पानी खर्च(रु.)	२८६५०	२५६००	३५७००	३६४२५	१२६३३७५
खेलकुद तथा वार्षिक उत्सव खर्च(रु.)	६४२२०	६५४२०	६८६५०	६९७४१	२६८०३१
छात्रवृती वितरण खर्च (रु.)	३२५००	३६०००	३७०००	३८२६६	१७३७६६
आतेजाते खर्च (रु.)	२५६३०	३६५००	३८७००	३८६५०	१३९०९६
इन्धन खरिद खर्च(रु.)	१९५५२०	१६५५००	१७३६००	१८३४७४	७१८०७४
गाडी मर्मत खर्च(रु.)	१६०५००	१२५४००	१३२४६०	१४८७८	४३३२३८
लेब खर्च(रु.)	१००००	७९१०	८७४६	८८४९	३५५०५
तिर्नु पर्ने भुक्तानी (रु.)	१८२७०	–	–	–	–
कुल खर्च(रु.)	५८८२५९०	५९९३७९५	५१२३९९१	४८५६१९९	१०९८८०१९०
मौज्दात सञ्चालनका लागि फिर्ता(रु.)	–	१००००००	–	–	–
मुद्धती खातामा(रु.)	४०००००	४०००००	४५००००	४५५०००	१७०५०००
नगद तथा बैङ्क(रु.)	६९९६००	४७१९७५	४७९५६०	४८५९५	१६९९७३०
कुल खर्च(रु.)	६९८२१९०	६८६५७७०	६०५३५५१	५३५९७९४	२५२६१३०५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन २०७८

तालिका ११को आधारमा विभिन्न शीर्षकमा खर्च गरिएको देखिन्छ । जुन यसप्रकार व्याख्या गर्न सकिन्छ । संख्यागत विद्यालयको जम्मा खर्च रु.२५२६१३०५ भएको छ । गतसालको लेखा परीक्षण २०७४ साल देखी २०७५ साल सम्मको लेखा परिक्षण खर्च रु.९२१८४३० रहेको

छ । त्यस्तै शिक्षक तलव खर्च २०७४ साल देखि २०७८ साल सम्मको जम्मा खर्च

रु.३८११०७५ रहेको छ । टाइवेल्ट राखिएको २०७४ /०७५ देखि २०७७/०७८ सम्मको जम्मा खर्च रु.२४५५६० छ । शैक्षिक सामग्री राखिएमा २०७४/७५ देखि २०७७/०७८ सम्मको कुल खर्च रु.३५५४७० रहेको छ । परीक्षा खर्च रु.२६२०२२० रहेको छ । स्टेश्नरी खर्च २०७४/०७५ देखि २०७७/७८ सम्मको जम्मा खर्च रु.१९६३७६ रहेको छ । त्यस्तै प्रशासनिक खर्च रु. रु. ३७२००० रहेको छ । निर्माण तथा मर्मत खर्च २०७४/०७५ देखि २०७७/०७८ सम्मको कुल खर्च रु.५७३२६५ रहेको छ । त्यस्तै विधुत/ पानी खर्च २०७४/०७५ देखि २०७७/०७८ सम्मको जम्मा खर्च रु.१२६३७५ रहेको छ । खेलकुद तथा वार्षिकउत्सव खर्च २०७४/७५ देखि २०७७/०७८ सम्मको जम्मा खर्च रु.२६८०३१ रहेको छ । छात्रवृत्ति वितरण खर्च रु.१७३७६६ २०७४/७५ देखि २०७७/७८ सम्मको खर्च त्यस्तै आते जाते २०७४/७५ देखि २०७७/७८ सम्मको कुल खर्च रु.१३९०९६ रहेको छ । इन्धन खरिद खर्च २०७४/७५ देखि २०७७/७८ सम्मको कुल खर्च रु. ७१८०७४ छ । २०७४/७५ देखि २०७७/७८ सम्मको जम्मा गाडी मर्मत खर्च रु.४३३२३८ रहेको छ । लेप खर्च २०७४/७५ को रु.६९८२१९०, २०७५/७६ को रु.६८६५७७०, २०७६/७७ को जम्मा खर्च रु.६०५३५५१, २०७७/७८ को जम्मा खर्च रु.५३५९७९४ रहेको छ । र यसरी माथिको तलिकाको आधारमा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको खर्च विवरण प्रस्तुत गरिएको हो ।

४.२ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आय व्यय र प्रति विद्यार्थी लागत तथा शैक्षिक उपलब्धी(Income expenditure and Per Student Cost and Educational Achievement of Community Secondary School)

सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय श्री वानेडुंग्रा मा.वि. सिखर नगरपालिका १० बन्लेक डोटीको वार्षिक आय व्यय र प्रति विद्यार्थी लागत तथा शैक्षिक उपलब्धीको विश्लेषण गरिएको छ । जुन तथ्याङ्कहरुलाई तालिका द्वारा व्याख्या विश्लेषण निम्नानुसार गरिएको छ ।

४.२.१ सामुदायिक विद्यालयहरुको आय (Income of the community Secondary School)

सामुदायिक विद्यालयहरुको आयको प्रमुख स्रोत सरकारी अनुदान हो । त्यसैगरी विद्यार्थी शुल्क तथा सामुदायिक स्रोतबाट पनि सामुदायिक विद्यालयहरुले आम्दानी प्राप्त गरेको पाइयो । जसलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाउन सकिन्छ ।

तालिका १२

सामुदायिक विद्यालयको आय विवरण २०७७/७८

शैक्षिक बर्ष विवरण	आम्दानी(रु.)	प्रतिशत
प्रमाणपत्र वाफत(रु.)	११००००	४.७३
अभिभावक चन्दा(रु.)	४८००००	२०.६५
नगरअनुदान (रु.)	८९००००	३८.२८
वडागत अनुदान(रु.)	४२५०००	१८.२८
अन्य सहयोग(रु.)	४२००००	१८.०६
जम्मा(रु.)	२३२५०००	१००

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका १२ अनुसार सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको आम्दानी विवरण देखाइएको छ । जस अनुसार कुल जम्मा रकम रु.२३२५००० मध्ये प्रमाण पत्र वाफत रु.११०००० अर्थात ४.७३ प्रतिशत तथा अभिभावक चन्दाबाट रु.४८०००० अर्थात २०.६५ प्रतिशत तथा नगर अनुदान रु. ९०००० अर्थात ३८.२८ प्रतिशत तथा वडागत अनुदान रु.४२५००० अर्थात १८.२८ प्रतिशत तथा अन्य सहयोग रु.४२०००० अर्थात १८.०६ प्रतिशत जम्मा आम्दानी रु.२३२५००० वा १०० प्रतिशत रहेको छ । यसरी हेर्दा यस विद्यालयको वार्षिक आम्दानी सवैभन्दा बढी नगर अनुदानवाट आएको देखिन्छ ।

४.२.२ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको व्यय विवरण (Expenditure of Community Secondry School)

यस छनौटमा नमुना छनौटमा परेका सामुदायिक विद्यालयहरुले आफ्नो आम्दानीलाई कुन क्षेत्रमा खर्च गर्छन भन्ने कुराको विश्लेषण गरिएको छ । विद्यालयले गर्ने खर्चको विवरणलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका १३

सामुदायिक विद्यालयको व्ययको विवरण २०७७/७८

खर्च शीर्षक रु.	वि.स.२०७८	प्रतिशत
शिक्षक तलव अस्थाई स्थाई रु.	१९८६०१६	६१.७२
तलव भत्ता अनुदान रु.	७५१६२७	२३.३६
तलव भत्ता तथा निजी स्रोतबाट रु	२०००००	६.२२
मसलन्द खर्च रु.	१३४५६०	४.१८
विधुत महशुल रु.	५७००	०.१८
पुस्तकालय खर्च रु.	२३४००	०.७३
विविध खर्च रु.	३१५००	०.९८
प्रशासनिक खच रु.	८५०००	२.६३
जम्मा खर्च रु.	३२१७८०३	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका १३ अनुसार नमुना छनोटमा परेका सामुदायिक विद्यालयको व्यय विवरण निम्नानुसार भएको पाइएको छ । सवै भन्दा बढी खर्च अस्थाई र स्थाई शिक्षकको तलव वाफत ६१.७२ प्रतिशत त्यसैगरी तलव भत्ता अनुदान वाफत २३.३६ प्रतिशत तथा तलव भत्ता निजि स्रोतवाट ६.२२ प्रतिशत तथा मसलन्द खर्च वाफत ४.१८ प्रतिशत तथा विधुत महशुल ०.१८ प्रतिशत तथा पुस्कालय खर्च वाफत ०.७३ प्रतिशत तथा विविध खर्च वाफत ०.९८ प्रतिशत तथा प्रशासनिक खर्च वाफत २.६३ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ ।

४.२.३ सामुदायिक माध्यमिक शिक्षामा अभिभावकले गरेको खर्च (Parents Expenditure on Community Secondary Education)

यस शीर्षकमा अभिभावकले आफ्ना छोराछेरीहरुलाई माध्यमिक शिक्षा पढाउनका लागि गरेको प्रत्यक्ष खर्चको विश्लेषण गरिएको छ । यस अन्तरर्गत शैक्षिक सामग्री, पोषाक, खाजा खर्च र अन्य शीर्षक अन्तरर्गत भइपरि आउने खर्च आदिलाई लिइएको छ । अभिभावक माध्यमिक शिक्षामा गरेको प्रत्यक्ष खर्चलाई विद्यालयको आय स्रोत अन्तरर्गत विद्यार्थी शुल्कमा समावेश गरिएकाले यहा प्रत्यक्ष खर्च समावेश गरिएको छ । अभिभावकको प्रश्नावली अन्तरवार्ताका आधारमा अभिभावकको प्रत्यक्ष खर्चको विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १४

माध्यमिक तहमा अभिभावकहरुले गरेको प्रत्यक्ष खर्च २०७७/७८

क्र. सं.	खर्चशीर्षक	खर्च रु	प्रतिशत
१	शैक्षिक सामग्री	१५०००	२३.०७७
२	पोशाक	२००००	३०.७७
३	खाजा खर्च	१८०००	२७.६९
४	अन्य	१२०००	१८.४६
५	जम्मा	६५०००	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका १४ मा अभिभावकको खर्चलाई देखाइएको छ । अभिभावकको प्रत्यक्ष खर्च हुने शीर्षकमा सवैभन्दा बढी पोशाकमा खर्च भएको देखिन्छ । शैक्षिक सामग्री को कुल प्रत्यक्ष खर्चको २३.०७७ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ । त्यस्तै पोशाकमा ३०.७७ प्रतिशत, खाजा खर्च २७.६९ प्रतिशत र अन्यमा १८४६ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ । माध्यमिक तह भन्नाले ९ र १० पुरा गर्न एउटा विद्यार्थीलाई २ बर्ष लाग्छ ।

४.२.४ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय तहमा प्रति विद्यार्थी लागत (Per Student Cost in Level at Community Secondary School)

यस अध्ययनमा कक्षा ९ र १० अध्ययन गरी एस.एल.सी.उत्तिर्ण विद्यार्थीलाई माध्यमिक तह उत्तिर्णका रुपमा लिइएको छ । जस अन्तरर्गत प्रत्यक्ष खर्च तर्फ कापी, कलम, विद्यालय पोशाक, खाजा खर्च , परीक्षा शुल्क तथा अप्रत्यक्ष तर्फ शैक्षिक भ्रमण खेलकुदमा हुने खर्चलाई लिइएको छ । जसमध्ये प्रत्यक्ष खर्चलाई मात्र समावेश गरिएको छ त्यसैले नमूना छनौटमा परेको माध्यमिक विद्यालयको २०७७ मा एस.एल.सी. उत्तीर्ण विद्यार्थी संख्याको आधारमा प्रति विद्यार्थी लागत निकालिएको छ ।

तालिका १५

सामुदायिक मा.वि.को प्रति विद्यार्थी प्रत्यक्ष लागत २०७७/७८

प्रत्यक्ष कुल लागत खर्चरु.	विद्यार्थीको संख्या	प्रति विद्यार्थी लागत रु.
६५०००	३१	२०९६.७७

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका १५ अनुसार एस. एल. सी. परीक्षामा सामेल भएका ३१ जना विद्यार्थीहरुको प्रति विद्यार्थी लागत देखाईएको छ जम्मा विद्यार्थी संख्याले कुल प्रत्यक्ष खर्चलाई भाग गर्दा प्रति विद्यार्थी लागत रु. २०९६.७७ पर्न जान्छ । नमूना छनोमा परेको सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा एउटा विद्यार्थीलाई कक्षा ९ र १० मा २ बर्ष अध्ययन गरी एस. एल. सी. उत्तीर्ण गर्दा रु.४१९३.५४ खर्च लाग्ने गरेको पाईयो जसलाई स्पष्ट पार्न तलिका नं. १२ मा देखाएको छ ।

तालिका १६

सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको प्रति विद्यार्थी लागत विवरण २०७७/७८

प्रत्यक्ष कुल लागत	कुल खर्च रु.	एस.एल.सी.दिएका विद्यार्थी सं.	प्रति विद्यार्थी एकाई लागत रु.	प्रति विद्यार्थी लागत रु.
३२१७८०३	६५०००	३१ जना	४१९३.५४	२०९६.७७

स्रोत:स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका १६ अनुसार एस.एल.सी. परीक्षा दिइएका ३१ जना विद्यार्थीहरुको कुल खर्च रु.६५००० तथा प्रति विद्यार्थी लागत खर्चमा रु.२०९६.७७ देखिन्छ यसवाट प्रष्ट हुन्छकी एउटा विद्यार्थीलाई कक्षा ९ र १० अध्ययन गरी एस. एल. सी. उर्तिण गर्दा प्रति विद्यार्थी एकाई लागत रु.४१९३.५४ भएको देखिन्छ ।

४.२.५ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी (Educational Achivemant in Community Secondary School)

यस शीर्षकमा छनोटमा परेको विद्यालयहरुको विद्यार्थीको भर्ना अवस्था, कक्षा दाहोऱ्याउने तथा बिचैमा विद्यालय छोड्ने अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका १७

सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी विवरण २०७७/७८

कक्षा	लिङ्ग	कक्षा उत्तीर्णदर प्रतिशतमा	कक्षा दोहोऱ्याउने दर प्रतिशतमा	बिचमा विद्यालय छोड्नेदर प्रतिशतमा
९	छात्र	३४.४८	०	०
	छात्रा	६५.५२	०	०
	जम्मा	१००	०	०
१०	छात्र	४५.१६	०	०
	छात्रा	५४.८४	०	०
	जम्मा	१००	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका १७ अनुसार नमूना छनोटमा परेका सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी प्रष्ट पारिएको छ कक्षा ९ मा उत्तीर्ण छात्र ३४.४८ प्रतिशत छ भने छात्रा ६५.५२ प्रतिशत उत्तीर्ण रहेका छन् । त्यस्तै कक्षा १० मा छात्र ४५.१६ प्रतिशत उत्तीर्ण भएका छन् र छात्रा ५४.८४ प्रतिशत गरी जम्मा १०० प्रतिशत विद्यार्थीउत्तीर्ण भएका देखिन्छन् र ७७/०७८ सालमा कक्षा ९ र १० मा कक्षा दाहोऱ्याउने र विचमा विद्यालय छोड्ने विद्यार्थी संख्या ० रहेका छन् । ${=}$

तालिका १८

सामुदायिक विद्यालयको एस. एल. सी. तहको नतिजा विवरण २०७७/७८

ग्रेड/श्रेणी	उतिर्ण विद्यार्थी संख्या		
	छात्र	छात्रा	जम्मा
A+	–	१	१
A	८	२	१०
B+	–	–	–
B	३	–	३
C+	३	१०	१३
C	–	४	४
D+			
D			
E			
जम्मा	१४	१७	३१

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका १८ अनुसार कुल ३१ जना विद्यार्थीहरु एस. एल. सी. परीक्षामा सहभागी भएका थिए । जसमध्ये १ जना छात्रा A+ग्रेडमा ,८ जना छात्र र २ जना छात्रा Aग्रेडमा, ३ जना छात्र Bग्रेडमा, ३ जना छात्र र १० जना छात्रा C+ग्रेडमा र ४ जना छात्रा Cग्रेडमा उत्तीर्ण भएको पाईयो यसरी हेर्दा यस द्यिालयमा एस. एल. सी. दिने सम्पुर्ण उत्तीर्णभएका देखिन्छन् ।

४.३ संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको आय व्यय र प्रतिविद्यार्थी लागत तथा शैक्षिक उपलब्धी (Income Expenditue and Per Student Cost and Educational Achievement of Institutional School)

यस अध्ययनमा डोटी जिल्लाको सिखर नगरपालीकाका संस्थागत विद्यालयहरु मध्ये छनोट गरिएको सुनाखरी माध्यमिक विद्यालय बानेडुंग्रा डोटीको आय व्यय र प्रति विद्यार्थी लागत तथा शैक्षिक उपलब्धीको विश्लेषण गरिएको छ जस अन्तरर्गत तथ्याङ्क तथा विवरण निम्नानुसार व्याख्या विश्लेषण गरि प्रस्तुत गरिएको छ

४.३.१ संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको आय (Income of the InstitutionalSecondary School)

संस्थागत विद्यालयको आम्दानीको स्रोत विद्यार्थी शुल्क हो । निजि प्रयास र लगानीवाट संञ्चालित संस्थागत विद्यालयहरु नाफावाट प्रेरित हुँदा सामुदायिकको लगानी पनि हुँदैनन् । नमूना छनोटमा परेका संस्थागत विद्यालयहरुको आम्दानी विवरणलाई तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका १९

संस्थागत विद्यालयको आम्दानी २०७७/७८

शैक्षिक बर्ष २०७८ विवरण (रु.)	आम्दानी (रु.)	औषत (रु.)
गत मौज्दात मुद्दती खातामा (रु.)	४६०२३०	११०८.९९
नगद तथा बैङ्क(रु.)	७०९८०	१७१.०३६
मासिक शुल्क वाफत (रु.)	८६५२५००	२०८४९.३९
भर्ना शुल्क (रु.)	५२८००	१२७.२२८
परिक्षा शुल्क (रु.)	७६९५२	१८५.४२
शुल्क कार्डवाट (रु.)	९६८४७	२३३.३७
परिचयपत्रवाट (रु.)	२६५९५	६४.०८
टाईवेल्टवाट (रु.)	४१८६०	१००
बस शुल्कवाट (रु.)	३६८७८५	८८८.६३
भुक्तानीवाट दिनुपर्ने (रु.)	१३९५०	३३.६१
जम्मा (रु.)	९८६१४६७	२३७६१.७५४

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका १९ अनुसार मासिक शुल्क वाफत रु.८६५२५०० र औषतमा १११०८.९९ आम्दानी बढी भएको देखिन्छ । तथा गत मौज्दात मुद्दती खातामा रु.४६०२३० र औषतमा (रु.) १७१.०३६ आम्दानी, नगद तथा बैङ्कवाट रु. ७०९८० र औषतमा २०८४९.३९ तथा भर्नाशुल्कबाट रु. ५२८०० र औषतमा १२७.२२८ तथा परीक्षा शुल्कवाट रु. ७६९५२ र औषतमा १८५.४२ तथा शुल्ककार्डवाट रु. ९६८४७ र औषतमा २३३.३७ तथा परिचयपत्रवाट रु. २६५९५ र औषतमा ६४.०८ तथा टाईवेल्टवाट रु.४१८६० र औषतमा १०० तथा बस शुल्कवाट रु.३६८७५० र औषतमा ८८८.६३ तथा भुक्तानी दिनुपर्नेवाट रु.१३९५० र औषतमा ३३.६१ आम्दानी रहेको पाइयो । यसरी जम्मा औषत आम्दानी २३७६१.७५४ रहेको पाइयो ।

४.३.२ संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको व्यय (Expenditure of Institutional Secondary School)

यस शीर्षकमा नमूना छनौटमा परेका संस्थागत विद्यालयको आफ्नो आम्दानीलाई कुन कुन स्रोतमा खर्च गर्दछन भन्ने कुराको विश्लेषण गरिएको छ । विद्यालयले गर्ने खर्चको विवरणलाई तालिका १६ मा देखाइएको छ ।

तालिका २०

संस्थागत माध्यमिक विद्यालयका व्यय विवरण २०७७/७८

खर्चको शिर्षक	शैक्षिक बर्ष ०७७/०७८(रु.)	प्रतिशत %
गतको लेखा परिक्षण खर्च	३११५३३५	५७.७५
शिक्षक तलव खर्च	९८१५७५	१८.१८
टाइवेल्ट खरिद	८५९४०	१.५८
शैक्षिक सामग्री खरिद	९३५७०	१.७३
परिक्षा खर्च	७८२३०	१.४५
स्टेश्नरी खर्च	५१४५६	२.७०
प्रशानिक खर्च	७३९४५	१.३७
निर्माण तथा मर्मत खर्च	२०८६५	०.३९
विधुत तथा पानी खर्च	३६४२५	०.६७
खेलकुद तथा वार्षिक उत्सव खर्च	६९७४१	१.२९
छात्रबृति वितरण खर्च	३८२६६	०.७०

आतेजाते खर्च	३८६५०	०.७२
इन्धन खरिद खर्च	१८३४७४	३.४०
गाडी मर्मत खर्च	१४८७८	०.२७
लेव खर्च	८८४९	०.१५
मुद्दती खातामा	४५५०००	८.४३
नगद तथा बैङ्क	४८५९५	०.९
जम्मा खर्च	५३९४७९४	१००

स्रोत :स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका २० अनुसार नमूना छनौटमा परेको संस्थागत विद्यालयको आम्दानीलाई कसरी कुनकुन क्षेत्रमा खर्च भएको हो भन्ने कुरा प्रष्ट भएको छ । तालिकामा भएका शीर्षकहरुमा भएको खर्चको परिणामलाई प्रतिशतमा बदल्दा यस प्रकार रहेको छ । गतको लेखा परिक्षण खर्च सबैभन्दा बढी ५७.७५ र अर्को दोस्रोमा शिक्षक तलव खर्च १८.१८ प्रतिशत त्यस्तै टाईवेल्ट खरिद खर्च १.५८ प्रतिशत तथा शैक्षिक सामग्री खरिद खर्च १.७३ प्रतिशत तथा परीक्षा खर्च १.४५ प्रतिशत तथा स्टेश्नरी २.७० प्रतिशत तथा प्रशासनिक खर्च १.३७ प्रतिशत तथा निर्माण तथा मर्मत खर्च ०.३९ प्रतिशत विधुत पानी खर्च ०.६७ प्रतिशत खेलकुद तथा वार्षिक उस्तव खर्च १.२९ प्रतिशत तथा छात्रवृत्ती वितरण खर्च ०.७० प्रतिशत तथा आतेजाते खर्च ०.७२ प्रतिशत तथा इन्धन खरिद खर्च ३.४० प्रतिशत तथा गाडी मर्मत खर्च ०.२७ तथा लेव खर्च ०.१५ तथा मुद्दती खातामा ८.४३ र नगत तथा बैङ्क खर्च ०.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

४.३.३ संस्थागत माध्यमिक शिक्षामा अभिभावकले गरेको प्रत्यक्ष खर्च (Direct Expenditure of Parents Institutional Secondary Education)

यस शीर्षक अन्तरर्गत अभिभावकले संस्थागत विद्यालयमा माध्यमिक तहमा गरेको प्रत्यक्ष खर्चको विश्लेषण गरिएको छ । शैक्षिक सामग्री खरिद, पोशाक खर्च, परीक्षा खर्च, खाजा खर्च, खेलकुद तथा वार्षिक उत्सव खर्च जस्ता खर्चहरु समावेश गरिएका छन् । अभिावकले गरेको प्रत्यक्ष खर्चलाई निम्नानुसार समावेश गरिएको छ ।

तालिका २१

माध्यमिक शिक्षामा अभिभावकले गरेको प्रत्यक्ष खर्च २०७७/७८

क.सं.	खर्चको शीर्षक	खर्च रु.	प्रतिशत
१	विद्यार्थी भर्ना मासिक तथा परीक्षा शुल्क	३५०००	२३.२६
२	शैक्षिक सामग्री खरिद	२८५००	१८.९४
३	पोशाक खर्च	२५०००	१६.६१
४	खाजा खर्च	२७०००	१७.९४
५	खेलकुद सामग्री खर्च	२००००	१३.२९
६	अन्य	१५०००	९.९६
७	जम्मा	१५०५००	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका २१ अनुसार अभिभावकको प्रत्यक्ष लागत खर्चलाई देखाइएको छ । अभिभावकले प्रत्यक्ष खर्च शीर्षकमा सवैभन्दा वढी विद्यार्थी भर्ना मासिक तथा परीक्षा शुल्कमा २३.२६ प्रतिशत तथा शैक्षिक सामग्री खरिदमा १८.९४ प्रतिशत पोषाक खर्चमा १६.६१ प्रतिशत तथा खाजा खर्च १७.९४ प्रतिशत तथा खेलकुद सामग्री मा १३.२९ प्रतिशत र अन्यमा ९.९६ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ ।

४.३.४ संस्थागत माध्यमिक विद्यालय तहमा प्रति विद्यार्थी लागत (Per Student Cost of Secondary Level in Institutional School)

यस अध्ययनमा एस.एल.सी.उत्तीर्णलाई माध्यमिक उत्तीर्णका रुपमा लिएको छ । त्यसैले नमूना छनौटमा परेको संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा २०७७ सालमा एस.एल.सी. उत्तीर्ण विद्यार्थी र कक्षा ९ उत्तीर्ण विद्यार्थी संख्याको आधारमा प्रति विद्यार्थी लागत निकालिएको छ । २०७७ सालमा नमूना छनौटमा परेको संस्थागत विद्यालयमा जम्मा ९ जना विद्यार्थीले एस.एल.सी.उत्तीर्ण गरेका थिए । कक्षा ९ बाट जम्मा १३ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका थिए । त्यहि संख्याको आधारमा प्रति विद्यार्थी लागत निकालिएको छ ।

तालिका २२

संस्थागत माध्यमिक विद्यालय तहमा प्रति विद्यार्थी लागत २०७७/७८

प्रत्यक्ष खर्च रु.	कुल खर्च	एस.एल.सी.उत्तीर्ण	प्रति विद्यार्थी	प्रति विद्यार्थी कुल लागत

	रु.	विद्यार्थी संख्या	एकाई लागत रु.	रु.
२५२६१३०५	१५०५००	९ जना	३३४४४.४४	१६७२२.२२

स्रोतः स्थलगत अध्ययन २०७८

तालिका २२ अनुसार छनोटमा परेको संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको प्रत्यक्ष खर्च रु. २५२६१३०५ रहेको छ र एस.एल.सी. दिने जम्मा विद्यार्थी संख्या ९ जना रहेका छन् । यस तालिका अनुसार प्रति विद्यार्थी कुल लागत रु. १६७२२.२२ खर्च भएको छ । तालिकामा कुल खर्च १५०५०० रहेको छ भने ९ र १० कक्षा अध्ययन गरी एस.एल.सी. उत्तीर्ण गर्दा प्रति विद्यार्थी एकाई लागत रु ३३४४४.४४ हुने गरेको पाइयो ।

४.३.५ संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी (Educational Achievement of institutional School)

यस शीर्षक अन्तरर्गत नमूना छनौटमा परेको संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुको भर्ना अवस्था, उत्तीर्ण अवस्था र कक्षा दाहोऱ्याउने तथा विचैमा विद्यालय छोड्ने अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ । विद्यालयमा २०७७ सालमा भर्ना भएका विद्यार्थीहरु मध्ये कतिले कक्षा उत्तीर्ण गरे कतिले कक्षा अनुत्तीर्ण गरे कतिले बिचैमा विद्यालय छोडे कतिले कक्षा दाहोऱ्याए भन्ने कुरालाई स्पष्ट पार्न निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका २३

संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी २०७७/७८

कक्षा	लिङ्ग	कक्षा उत्तीर्ण प्रतितमा	कक्षा दाहोऱ्याउने दर प्रतिशतमा	बिचैमा विद्यालय छोड्ने दर प्रतिशतमा
९	छात्र	६४.२९	०	०
	छात्रा	३५.७१	०	०
	जम्मा	१००	०	०
१०	छात्र	७७.७८	०	०

	छात्रा	२२.२२	०	०
	जम्मा	१००	०	०

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका २३ अनुसार संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धीलाई प्रष्ट पारेको छ । कक्षा ९ मा छात्रा भन्दा छात्रको संख्या र उत्तीर्णदर बढीरहेको छ त्यस्तै कक्षा १० मा पनि छात्रा भन्दा छात्रको संख्या र उत्तीर्णदर बढीरहेको छ जसमा कक्षा ९ मा ९(६४.२९%) जना छात्र र ५ (३५.७१%) जना छात्रा गरि जम्मा १४(१००%) जना विद्यार्थी रहेका छन् भने कक्षा १०मा एस. एल. सी. दिएर जाने ७ (७७.७८%) जना छात्र र २ (२२.२२) जना छात्रागरी जम्मा ९ (१००%) जना एस. एल. सी.उत्तीर्ण विद्यार्थी रहेका छन् । कक्षा ९ र १० मा कक्षा दाहोऱ्याउने र बिचैमा विद्यालय छोड्ने विद्यार्थी ० देखिन्छ ।

तालिका २४

संस्थागत विद्यालयको एस. एल. सी. तहको नतिजा विवरण २०७७ /७८

ग्रेड/श्रेणी	उत्तीर्ण विद्यार्थी संख्या		
	छात्र	छात्रा	जम्मा
A+	–	–	–
A	५	२	७
B+	–	–	–
B	२	–	२
C+	–	–	–
C	–	–	–
D+			
D			

E			
जम्मा	७	२	९

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका २४ अनुसार ९ जना विद्यार्थीहरु एस. एल. सी. परीक्षामा सहभागी भएका थिए । जसमध्ये Aग्रेडमा, ५ जना छात्र र २ जना छात्रा उत्तीर्ण भएका छन् । Bग्रेडमा, २ जना छात्र उत्तीर्ण भएका छन् । यसरी Aग्रेडमा ७ जना र Bग्रेडमा २ जना विद्यार्थी गरी जम्मा ९ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका पाइयो ।

४.४ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको प्रति विद्यार्थी लागत शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक विश्लेषण (Comparative Analysis of Per Student Cost and Educational Achievment of Community and Institutional)

यस अध्ययनमा छनौट गरिएका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको आर्थिक लगानी तथा शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ जस अन्तरर्गत तथ्यांकहरुलाई तालिकाद्धारा व्याख्या विश्लेषण गरी निम्नासार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.४.१ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुको प्रति विद्यार्थी लागतको तुलनात्मक विश्लेषण (Comparative Analysis of Per Student Cost Community and Institutional School)

यस शीर्षकमा सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयले प्रति विद्यार्थी लागतको तुलनागरिएको छ । सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थीले माध्यमिक तह पुरा गर्दा लागेको कुल खर्चलाई तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका २५

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुको प्रति विद्यार्थी लागतको तुलनात्मक विश्लेषण २०७७/७८

सामुदायिक विद्यालय			संस्थागत विद्यालय		
कुल लागत	प्रति	प्रति विद्यार्थी	कुल लागत	प्रति विद्यार्थी	प्रति विद्यार्थी

रु.	विद्यार्थी एकाई लागत रु.	कुल लागत रु.	रु.	एकाई लागत रु.	कुल लागत रु.
६५०००	४१९३.५४	२०९६.७७	१५०५००	३३४४४.४४	१६७२२.२२

तालिका २५ अनुसार छनौटमा परेका दुवै विद्यालयहरुमा लागेको प्रति विद्यार्थी लागतलाई प्रष्ट पारेको छ । सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको प्रति विद्यार्थी लागत बढी नै हुन्छ । किनभने संस्थागत विद्यालयमा पूर्ण रुपमा शुल्क तिर्नुपर्ने हुन्छ भने सामुदायिक विद्यालयमा केहि शुल्क सहित पूर्ण रुपमा निःशुल्क हुनाले कम लागत लाग्ने गर्दछ । सामुदायिक विद्यालयको कुल लागत रु. ६५००० र विद्यालयको प्रति विद्यार्थी कुल लागत रु. २०९६.७७ र प्रति विद्यार्थी एकाई लागत रु. ४१९३.५४ लागेको देखिन्छ भने संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको कुल लागत रु. १५०५०० रहेको पाइयो तथा प्रति विद्यार्थी कुल लागत रु. १६७२२.२२ र प्रति विद्यार्थी एकाई लागत रु. ३३४४४.४४ रहेको पाइयो ।

४.४.२ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक विश्लेष्ण (Comparative analysis of Educational Achievment of Community and Institutional Schools)

यस अध्ययनमा कक्षा उत्तीर्ण तथा एस. एल. सी. उत्तीर्णलाई शैक्षिक उपलब्धीको विश्लेष्ण गर्न विद्यालयको विद्यार्थीको उत्तीर्ण अवस्था कक्षा दाहोऱ्याउने दर र विचैमा विद्यालय छोड्ने अवस्थाको तुलनात्मक प्रस्तुतिलाई तालिकामा देखाईएको छ ।

तालिका २६

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक विश्लेषण २०७७/७८

कक्षा	लिङ्ग	सामुदायिक विद्यालय			संस्थागत विद्यालय		
		कक्षा उत्तीर्णदर प्रतिशत	कक्षा दाहोऱ्याउनेदर प्रतिशत	बिचैमा विद्यालय छोड्नेदर प्रतिशत	कक्षा उत्तीर्णदर प्रतिशत	कक्षा दोहोय्राउनेदर प्रतिशत	विचैमा विद्यालय छोड्नेदर प्रतिशत
९	छात्र	३४.४८	०	०	६४.२९	०	०
	छात्रा	६५.५२	०	०	३५.७१	०	०
	जम्मा	१००	०	०	१००	०	०
१०	छात्र	४५.१६	०	०	७७.७८	०	०
	छात्रा	५४.८४	०	०	२२.२२	०	०
	जम्मा	१००	०	०	१००	०	०

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

तालिका २६ अनुसार सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ९ मा ३४.४८ प्रतिशत छात्र र ६५.५२ प्रतिशत छात्रा उत्तीर्ण भएका छन् भने कक्षा १० मा ४५.१६ प्रतिशत छात्र र ५४.८४ प्रतिशत छात्रा गरी जम्मा १०० प्रतिशत विद्यार्थी नै उत्तीर्ण भएका देखिन्छन् । संस्थागत

विद्यालयमा कक्षा ९ मा ६४.२९ छात्र र ३५.७१ छात्रा, कक्षा १० मा ७७.७८ प्रतिशत छात्र र २२.२२ प्रतिशत छात्रा गरी जम्मा १०० प्रतिशत विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका देखिन्छन् भने कक्षा दाहोऱ्याउने र कक्षा छोड्नेदर भने ० रहेको पाइयो ।

तालिका २७

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको एस. एल. सी. परीक्षाको नतिजा विवरण २०७८

कक्षा	ग्रेड/श्रेणी	सामुदायिक विद्यालय			संस्थागत विद्यालय		
एस.एल.सी.		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
	A+	–	१	१	–	–	–
	A	८	२	१०	५	२	७
	B+	–	–	–	–	–	–
	B	३	–	३	२	–	२
	C+	३	१०	१३	–	–	–
	C	–	४	४	–	–	–
	D+						
	D						
	E						
	जम्मा	१४	१७	३१	७	२	९

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण

तालिका २७ अनुसार सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको २०७७ सालमा उत्तीर्ण भएका विद्यार्थीहरुको विवरण देखाइएको छ । यस तालिकामा सामुदायिक विद्यालय तर्फ A+ग्रेडमा १ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । Aग्रेडमा ८ जना छात्र र २ जना छात्रा उत्तीर्ण भएका छन् । Bग्रेडमा ३ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । C+ग्रेडमा ३ जना छात्र र १० जना छात्रा उत्तीर्ण भएका छन् । Cग्रेडमा ४ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । त्यस्तै संस्थागत

विद्यालयमा Aग्रेडमा ५ जना छात्र र २ जना छात्रा उत्तीर्ण भएका छन् । Bग्रेडमा २ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । यसरी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धिलाई हेर्दा सामुदायिक विद्यालयमा A+, A , B, C+,C ग्रेडमा विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । र संस्थागत विद्यालयमा Ar Bग्रेडमा विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् ।

४.५.१ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयप्रति अभिभावकहरुको विचार (Parents Opiniun Towards Community and Institutional School)

यस अध्ययनमा सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुका अभिभावकसँग प्रश्नावली अर्न्तवार्ता लिइएको थियो । बिशेष गरी विद्यालय र अभिभावक एक अर्काका परिपुरक हुन् । सामुदायिक विद्यालय समुदायको सम्पति हो । सरकार वा राज्यको स्रोतवाट संञ्चालित सामुदायिक विद्यालयप्रति अभिभावकको सम्बन्ध नजिक छ भने सरकारबाट अनुमति प्राप्त निजि लगानीमा संञ्चालित विद्यालयप्रति अभिभावकको सम्बन्ध क्षणिक रहेको देखिन्छ । शैक्षिक गुणस्तर र उपलब्धिका हिसाबले सामुदायिक विद्यालय भन्दा संस्थागत विद्यालयप्रति र अभिभावकको आकर्षण बढी भएपनि विद्यार्थीको सिर्जनात्मक शैलीको विकासका लागि सामुदायिक भूमिका अहम रहेको अभिभावकमा बुझाई छ । बढ्दो महंगी र आर्थिक भारका विच अधिकाँश अभिभावकको बुझाईमा सामुदायिक सबैको पहुँचमा छ । अतः राज्यका तर्फबाट सामुदायिक विद्यालयमा गरिने लगानीलाई गुणस्तरमा रुपान्तरण गर्नुपर्ने कुरामा आम अभिभावक एकमत देखिन्छन् । व्यापारिक केन्द्रको रुपमा रहेको ढाँड सेक्ने आर्थिक व्ययभारका लागि अभिभावकहरु सामुदायिक विद्यालयप्रति विक्षिप्त भइसकेका छन् । राज्यले सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरका लागि स्पष्ट नितिगत व्याख्या गरी कार्यान्वयन गरेमा संस्थागत भन्दा सामुदायिक विद्यालयप्रति सदैब एकनासको स्वामित्व रहिरहने देखिन्छ । उनीहरुले किन सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा छोराछोरी पढाउँछन र दुई किसिमका विद्यालयका सन्दर्भमा उनीहरुको विचार के थियो तथा माध्यमिक तहको शिक्षामा गरिने लगानीको दायित्वका सन्दर्भमा प्रश्नहरु केन्द्रित थिए । उक्त प्रश्नावली अन्तरवार्ताबाट प्राप्त अभिभावकको विचारलाई निम्न उदाहरणमा समेटिएको छ ।

- प्रशासनिक तथा निरिक्षण व्यवस्था प्रभावकारी छैन ।
- सामुदायिक विद्यालयप्रति अभिभावकको जनचासो कम रहेको छ ।
- संस्थागत विद्यालयको शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप वोध क्षमता को विकास गर्ने भन्दा पनि कण्ठ गर्ने प्रकृतिको छ ।
- यस्तो प्रविधिलाई हटाई विद्यार्थीमा वोध क्षमताको विकास गराउने खालको शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप अवलम्वन गर्नुपर्दछ ।
- निजी प्रयास तथा लगानीवाट संञ्चालित संस्थागत विद्यालय हुने हुनाले प्रभावकारी व्यस्थापन हुन्छ ।
- सामुदायिक विद्यालयमा नियमित विद्यालय आउदैनन् जसले गर्दा विद्यार्थीको सिकाईमा सफल बनाउन सकिदैन् ।
- संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक क्षति कम हुन्छ ।
- विद्यमान भौतिक सुविधाहरुको सहि सदुपयोग हुन नसक्दा पनि भौतिक सुविधाको अभाव भएको हो ।
- धेरै शिक्षक तालिम प्राप्त नहुनुनै सामुदायिक विद्यालयको समस्या हो ।
- सामुदायिक विद्यालयमा प्रशासनिक तथा निरक्षण व्यवस्था प्रभावकारी हुदैन ।
- सामुदायिक विद्यालयमा आर्थिक अनिमितता हुन्छ ।
- संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थीहरुलाई प्रभावकारी शिक्षणवाट वोध क्षमताको विकास गराउने भन्दा पनि कण्ठ गर्न लगाएर उत्तिर्णदर बढाउने प्रकृतिको हुन्छ ।

४.५.२ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयप्रति शिक्षकको विचार (Teacher Opiniun Towards Community and Institutional School)

शिक्षक विद्यालयका लागि अपरिहार्य मानव स्रोत हो । सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरु विद्यालयप्रति बफादार भई विश्वस्त रहेपनि अन्य सरकारी कर्मचारीहरुका सेवासुविधाको तुलनामा आफूहरुले राज्यबाट हेपिएको महसुस गरेका छन् । शैक्षिक गुणस्तरका लागि नीतिगत व्यवस्थामा सुधार र पेशागत सुरक्षा तथा प्रयाप्त सेवा सुविधाको व्यवस्था गर्न सकिएमा संस्थागत भन्दा सामुदायिक विद्यालयप्रतिको सुजबुझ र धारणा कैयौं गुणा बढी देखिन्छ । निःशुल्क अनिवार्य शिक्षाको राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय नारावमोजिम शिक्षालाई संस्थागत

विद्यालय मार्फत व्यापारीकरण नगरिनुपर्ने बुझाई शिक्षकको छ । तुलनात्मक रुपमा संस्थागत भन्दा सामुदायिक विद्यालयको उत्पादन, लगनशिल, सिर्जनात्मक, नैतिकवान र व्यवहारिक हुने गरेको शिक्षकहरुको धारणा पाइन्छ । विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक,शैक्षिणिक, जनशक्ति व्यवस्थापन, प्रशासन नीति कार्यान्वयन संस्थागत विद्यालयमा अब्ल देखिएपनि सामुदायिक भन्दा संस्थागत विद्यालयमा आफूहरु नीतिगत तवरवाट श्रमशोषणमा रहेको बोध शिक्षकहरुलाई छ । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका सन्दर्भमा शिक्षकहरुको धारणालाई निम्न उदाहरणमा समेटिएको छ ।

- सामुदायिक विद्यालय सरकारको स्वामित्वमा संञ्चालित भएका कारण सरकारी सेवामा प्रवेश गरेकोमा गर्व महशुस हुने ।
- संस्थागत विद्यालय निजी संञ्चालकद्धारा संञ्चालित भएकाले उनीहरुको नितीनियम पालना गर्न गाह्रो महशुस गर्ने ।
- सामुदायिक विद्यालय सरकारको ऐन नियम वमोजिम सेवा वुविधा प्राप्त हुने भएकाले जीवन निर्वाहमा सहजताको महशुस गर्ने ।
- संस्थागत विद्यालयमा सरकारी विद्यालयको तुलनामा सेवा सुविधा न्यून हुने हुँदा शिक्षकहरु न्यून आकर्षित हुने ।
- संस्थागत विद्यालयमा भन्दा सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षण गर्न शिक्षकहरु बढी आकर्षित हुने गरेको पाइयो ।

४.५.३ सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयप्रति विद्यार्थीको विचार (Student Opiniun Towards Community and Institutional School)

विद्यार्थीको लागि मूख्य लगानी भनेकै विद्यार्थी हो । विद्यार्थीसँगको छलफल तथा अन्तरक्रियाबाट आधुनिक प्रविधिका दृष्टिकोणले उनीहरुको निजी विद्यालय तर्फ बढी आकर्षित हुने देखियो । आफुहरुले पाउने सेवा सुविधा, गुणस्तर र नौलोपन संस्थागतको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयमा कम रहेको विद्यार्थीहरुको बुझाई पाइन्छ । प्रविधि मैत्री स्वच्छ र सफा वातावरणमा सिकाई प्रक्रिया संस्थागत विद्यालयमा आकर्षक र रुचिपूर्ण हुने कुरामा विद्यार्थीहरु एकमत भएपनि जनसक्ति व्यस्थापन, स्रोत व्यस्थापन र सूचना प्रविधिलाई समयानुकुल समायोजन गर्दा संस्थागत भन्दा केहि सामुदायिक विद्यालयहरु

एककदम अगाडी रहेको तथ्यगत धारणा र बुझाई समेत विद्यार्थीहरुमा रहेको छ । अभिभावकको आर्थिक लगानी विद्यार्थीको पनि लगानी हो । व्यापारिक तवरले मौलाउदै गएका संस्थागत विद्यालयको चर्को शुल्कले अभिभावकको मात्र नभई विदार्थी स्वयमको ढाँड सेकिएको पिडायूक्त अनुभव विद्यार्थीहरुको छ । तसर्थः सामुदायिक विद्यालयलाई राजनितीबाट टाढा राखी सेवा सुविधा सहित प्रविधि मैत्री विद्यालय बनाउनु पर्नेमा विद्यार्थीहरुको जोड छ । राज्यले शिक्षालाई निःशुल्क र अनिवार्य गरेको परिपिक्षमा संस्थागत विद्यालयप्रतिको आकर्षण विद्यार्थीहरुले नरुचाएको पाईन्छ । सरकारी विद्यालयमा गरिने राज्यको लगानी प्रयाप्त चुस्त दुरुस्त पारदर्शी एवं प्रविधि मैत्री र अर्न्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार हुनुपर्ने विद्यार्थीहरुको जोडदार माग देखिन्छ । जसले गर्दा राज्यको पूर्व उत्तरदायित्व र जिम्मेवारीमा सिर्जनात्मक शिक्षा प्राप्तीको प्रमुख थलो सामुदायिक विद्यालय बन्ने पूर्ण आशामा विद्यार्थीहरु देखिन्छन् । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका सन्दर्भमा विद्यार्थीहरुको धारणा निम्न उदाहरणमा समेटिएको छ ।

- सामुदायिक विद्यालयमा माध्यम भाषा नेपाली रहेकाले विद्यार्थीलाई अध्ययन गर्न सजिलो हुने गरेको ।
- सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सिर्जनशील क्षमता वृद्धि हुने मान्यता रहेको ।
- सामुदायिक विद्यालयमा शैक्षिक क्रियाकलाप प्रभावकारी नहुँदा गुणस्तरमा ह्रास हुँदै आएको ।
- सामुदायिक विद्यालयमा स्रोत साधनको कमी भएको र भएका स्रोत साधनहरुको पनि प्रभावकारी प्रयोग नभएको ।
- संस्थागत विद्यालयमा नियम एवम् आचार संहिताको कडाइपूर्वक परिपालना हुन्छ भन्ने मान्यता रहेको ।
- संस्थागत विद्यालयमा भएका स्रोत साधनको कुशलतापूर्वक प्रयोग हुन्छ भन्ने मान्यता रहेको ।
- संस्थागत विद्यालयमा शुल्क महंगो हुन्छ भन्ने धारणा रहेको ।
- संस्थागत विद्यालयको नतिजा सामुदायिक विद्यालयको भन्दा राम्रो हुने गरेको ।

४.६ अध्ययनको शारांश (Summary of the study)

अध्ययनको प्राप्त नतिजा अनुसार सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुको एस. एल. सी. तहमा गरिएको आर्थिक लगानी तथा शैक्षिक उपलब्धीको अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको आय व्यय लागत तथा शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक विश्लेषणको अनुमान गर्नु यस अध्ययनको प्रमुख उदेश्य रहेको थियो । यस अध्ययनमा डोटी जिल्ला शिखर नगरपालिका वडा नं. १० का २ वटा माध्यमिक विद्यालयको अध्ययन गरेको थिए जसमा एउटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय र अर्को संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको अध्ययन गरेको थिए । छनौट भएका विद्यालयका लागि विद्यालय सर्वेक्षण फाराम र विध्यालय अवलोकन फारम प्रध्यानाध्यापकका लागि शिक्षकका लागि अभिभाकका लागि विद्यार्थीहरुका लागि प्रश्नावली तयार गरि प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो जिल्ला शिक्षा कार्यालय डोटी शिक्षा मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय साथै विभिन्न संघसंस्थावाट प्रकाशित पुस्तक प्रतिवेदन लेखरचना साथै तथाङ्कहरुलाई तथ्याङ्क को द्धितिय स्रोतको रुपमा लिइएको छ ।

यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने तथाङ्क प्राथमिक स्रोत र अपुग तथ्याङ्क द्धितिय स्रोतवाट तथ्याङ्क संकलन गरियो शैक्षिक सत्र २०७४ देखि शैक्षिक सत्र २०७७/०७८ सम्मको विद्यार्थी विवरणको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । नमुना छनोटमा परेका सामुदायिक विद्यालयमा शैक्षिक सत्र २०७७ को सामुदायिक विद्यालयको खर्च रु.५४३७५४८ र २०७८ को खर्च रु.६२५७८०३ रहेको छ । सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शै. सत्र २०७७ को कुल आम्दानी रु.२१२०००० र २०७८ सालको आम्दानी रु.२३२५००० रहेको छ । भने संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको २०७७/०७८ सालको रु. ५२७७६९४ आम्दानी छ र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको २०७७/०७८ सालको खर्च रु.५३५९७९४ रहेको छ । सामुदायिक तथा संस्थागत विध्यालयको मा.वि. तहको शैक्षिक उपलब्धी हेर्दा १००% मा १००% नै सफल भएको देखिन्छ ।

अध्यय पाँच (CHAPTER FIVE)

५. निष्कर्ष र सुझावहरु (Conclusions and Recommendation)

५.१ निष्कर्ष(Conclusion)

अध्ययनको सारांश अनुसार निष्कर्ष यस प्रकार रहेको छ । यस अन्तर्गत सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयहरुको आय व्यय र विद्यार्थीको लागतको अनुमान शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने मूल उद्देश्य रहेको छ । यस अध्ययनमा डोटी जिल्ला सिखर नगरपालिकामा रहेका ३ वटा संस्थागत मा. वि. र १२ वटा सामुदायिक विद्यालयवाट उद्धेश्यमूलक नमूना छनौँट विद्यार्थीको प्रयोग गरि एउटा सामुदायिक र एउटा संस्थागत विद्यायल छनौँट गरिएको छ । अध्ययनमा दुई वटै विद्यालयहरुवाट कक्षाा ९ र १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरु मध्येवाट ५/५ जना विद्यार्थीलाई सम्भावना यूक्त नमुना विधिको प्रयोग गरि छनौट गरियो । अभिभावक, शिक्षक, प्रअ.माध्येवाट ३/३ जना लाई पनि सम्भावना यूक्त नमुना विधिको प्रयोग गरि छनौट गरियो । यसरी शैक्षिक सत्र २०७४/०७५देखि ०७७/०७८ सम्मको विद्यार्थीको आय व्यय सम्बन्धि विवरणको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यसरी नमूना छनौट परेका सामुदायिक विद्यालयमा शैक्षिक सत्र २०७७सामुदायिक विद्यालयको खर्च रु. ५४३७५४८ र २०७८ को खर्च रु. ६२५७८०३ र सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक सत्र २०७७ को कुल आम्दानी रु. २१२०००० र २०७८ सालको आम्दानी रु. २३२५००० रहेको छ भने संसथागत माध्यमिक विद्यालयको २०७७/०७८ सालको आम्दानी रु. ५२७७६९४ रहेको छ र संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको २०७७/०७८ सालको खर्च रु. ५३३०४९४ रहेको देखिन्छ । त्यस्तै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको प्रति विद्यार्थी लागतको तुलनात्मक विश्लेषण यस प्रकार गरिएको छ । जसमा सामुदायिक विद्यालयको कुल लागत रु. ६५००० र प्रति विद्यार्थी कुल लागत रु. २०९६.७७ त्यस्तै प्रति विदार्थी एकाई लागत रु. ४१९३.५४ लागेको देखिन्छ भने संस्थागत माध्यमिक विद्यायलको कुल लागत रु. १५०५०० रहेको र प्रति विद्यार्थीको कुल लागत रु. १६७२२.२२ र प्रति विद्यार्थी एकाई लागत रु. ३३४४४.४४ रहेको पाइयो । यसवाट प्रष्ट हुन्छ की सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको आमदानी कम रहेको पाइन्छ । किन भने सामुदायिक विद्यालय सरकारी अनुदान तथा विभिन्न संस्थाको सहयोगवाट सञ्चालित हुन्छन भने संस्थागत विद्यालयको आम्दानीको स्रोत विद्यार्थीको शुल्कवाट मात्र

हुने हुँदा सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको आम्दानी कम हुने गर्दछ ।सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको २०७७ सालमा उत्तीर्ण भएका विद्यार्थीहरुको विवरण रहेको छ । सामुदायिक विद्यालय तर्फ A+ग्रेडमा १ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । Aग्रेडमा ८ जना छात्र र २ जना छात्रा उत्तीर्ण भएका छन् । Bग्रेडमा ३ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । C+ग्रेडमा ३ जना छात्र र १० जना छात्रा उत्तीर्ण भएका छन् । Cग्रेडमा ४ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । त्यस्तै संस्थागत विद्यालयमा Aग्रेडमा ५ जना छात्र र २ जना छात्रा उत्तीर्ण भएका छन् । Bग्रेडमा २ जना विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । यसरी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धीलाई हेर्दा सामुदायिक विद्यालयमा A+, A , B, C+,C ग्रेडमा विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । र संस्थागत विद्यालयमा Aर Bग्रेडमा विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका। त्यसैले सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको तुलनामा संस्थागत माध्यामिक विद्यालयको विद्यार्थीको नतिजा बढी उपलब्धीमूलक मानिन्छ ।

त्यसैले समग्रमा भन्नुपर्दा पर्याप्त लगानीको अभाव शिक्षकलाई प्रभावकारी तालिमको अभाव, कमजोर व्यवस्थापन जस्ता समस्या सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा रहेको पाइयो । त्यसैले सामुदायिक विद्यालयमा अनुगमन गरिनु र दक्ष शिक्षक वा तालिम प्राप्त शिक्षक को व्यवस्था गरिनु आवश्यक मानिन्छ । त्यस्तै संस्थागत विद्यालयमा अभिभावकले समय समयमा अनुगमन गरि आप्नो वालबच्चाको हेर विचार गरिनाले पनि संस्थागत विद्यालयको माध्यमिक तहको नतिजा उपलब्धी पूर्ण मानिएको छ । यसलाई अझै प्रभावकारी बनाउन सम्बन्धित निकायका व्यक्तिहरुले सम्बन्धित संघ संस्थासँग समन्वय गरि गुणस्तरीय सिकाइको व्यस्था गर्नुपर्ने अनिवार्य देखिन्छ ।

कतिपय अभिभावकको भनाई अनुसार संस्थागत विद्यालयमा पैँसा तिर्नुपर्ने र आफ्नो आर्थिक स्थीतीले नभ्याएर सामुदायिक विद्यालयमा पढाउन बाध्य भएको पाइयो र सरकारी वा सामुदायिक विद्यालयमा सामान्य परीक्षा फिस वाहेक अन्य खर्च नलाग्ने भएकोले बढी जस्तो अभिभावक सामुदायिक विद्यालयमा नै आप्ना बच्चाहरुलाई पढाउन बाध्य भएका छन् । र सामुदायिक विद्यालयहरुमा अभिभावक वर्गको आप्नो आप्नो बच्चाहरुको अनुगमन नगर्ने

भएकोले पनि सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको सिकाईको नतिजा संस्थागत विद्यालयको तुलनामा सामुदायिक तहको नतिजा कम उपलब्धीमूलक मानिन्छ ।

यस्तै संस्थागत विद्यालयमा छात्रको सहभागिता दर बढी रहेको देखियो भने सामुदायिक विद्यालयमा छात्राको सहभागिता दर बढी रहेको देखियो । सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयको कुल लागत, प्रति विद्यार्थी लागत र जम्मा खर्च बढी लागेको देखियो ।

सामुदायिक विद्यालयमा सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु

- सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थीको सहभागिता दर बढाउनु पर्ने ।
- विद्यार्थीका लागि शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ गर्नुपर्ने ।
- विद्यार्थीलाई आवश्यक पर्ने कक्षा कोठा, भवन, डेस्क, बेञ्च, खानेपानी, शौचालयको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।
- प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाइ गर्नुपर्ने ।

संस्थागत विद्यालयमा सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु

- विद्यार्थी शुल्क कम गर्नुपर्ने ।
- विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र स्तरको आधारमा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण सिकाइ गर्नुपर्ने ।
- विद्यालयमा छात्राको सहभागिता दर बढाउनु पर्ने ।
- दक्ष शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।

५.२ सुझावहरु (Recommendation)

यस अध्ययनमा डोटी जिल्लामा रहेका विभिन्न सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुमध्ये सिखर नगरपालिका वडा नं. १० मा रहेका विद्यालय मध्येवाट पनि २ वटा विद्यालयको अध्ययन गरियो । र डोटी जिल्लामा रहेका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयहरु मध्ये छनोटमा परेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुमा देखा परेका आर्थिकलगानी तथा शैक्षिक उपलब्धी समस्याहरु रहेका छन् । हाल नेपालमा माध्यमिक विद्यालयको संख्या दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको पाईन्छ ।

नेपालमा दुई किसिमका माध्यमिक विद्यालयहरु संञ्चालनमा छन् । ति दुई प्रकारका विद्यालयहरु मध्ये एउटा सामुदायिक र अर्को संस्थागत विद्यालय रहेका छन् । सामुदायिक विद्यालय सरकारी अनुदानद्धारा संञ्चालित छन् भने संस्थागत विद्यालय विद्यार्थीले आफ्नो पढाई वाफत तिरेको शुल्कवाट सञ्चालित छन् । यस अध्ययनमा सामुदायिक विद्यालयको आम्दानी भए तापनि शैक्षिक उपलब्धि त्यती राम्रो भएको देखिदैन भने संस्थागत विद्यालयको आम्दानी कम तर शैक्षिक उपलब्धि भने बढी रहेको देखिन्छ । जसमा सामुदायिक विद्यालयले पनि संस्थागत विद्यालय सरह शिक्षामा गुणस्तर बृद्धि गर्नका लागि संस्थागत विद्यालय सरह पाठ्यक्रम परिमार्जन गरि लागु गरेको खण्डमा शैक्षिक उपलब्धीमा सुधार ल्याउन सकिन्छ । त्यसकारण सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयहरु संञ्चालनमा विभिन्न किसिमका समस्या र त्यसको समाधान गर्ने उपायहरुका साथै सुझावहरुलाई नियमाअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयमा घोकाइ र रटाइमा सिकाइ भएको देखियो जुन शिक्षण सिकाइ शिक्षा केन्द्रित थियो । शिक्षण सिकाइ घोकाइमा आधारित भए पनि उपलब्धी सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालयको राम्रो देखिन्छ । त्यस्तै त्यस विद्यालयमा विद्यार्थीको सहभागिता दर हेर्दा छात्राको तुलनामा छात्राको सहभागिता न्यून रहेको देखियो । त्यस्तै सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र स्तरको आधारमा शिक्षण सिकाइ गरेको र न्युनतम लगानीमा शैक्षिक उपलब्धी हासिल गरेको देखियो । विद्यार्थीको सहभागिता दर हेर्दा छात्राको तुलनामा छात्रको सहभागीता र न्यून रहेको थियो । यसरी अध्ययन अनुसन्धान गर्दै जाँदा अझै डोटी जिल्लाको सबै विद्यालयको अध्ययन अनुसन्धान गरी सबै विद्यालयको आर्थिक लगानी शैक्षिक उपलब्धी विद्यार्थीको छात्र छात्राको सहभागिता र शिक्षकको लगनशीलतो अध्ययन अनुसन्धान गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसका साथसाथै सामुदायिक विद्यालयमा प्रयाप्त स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नुपर्ने र शिक्षक शिक्षिकालाई शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण गर्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखियो । प्रविधिमैत्री र समयानुकुल शिक्षण सिकाइ प्रविधि अपनाई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नुपर्ने र सम्बन्धित निकायले जिम्मेवार र जवाफदेही बन्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.२.१ निति सम्बन्धि सुझाब (Policy Related Recommendations)

माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धीको अध्ययन गर्ने क्रममा सामुदायिक र संस्थागत मा.वि. को शैक्षिक तथा आर्थिक र प्रति विद्याथी लागतलाई व्यस्थीत बनाउन नीतिगत रुपमा सुधार गर्नका लागि निम्न सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

- सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा योग्यता पुगेका तथा अनुभवि शिक्षकहरुलाई मात्र अध्ययन गर्न पाउने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- शिक्षक विद्यार्थीको समबन्ध वालमैत्री बनाउन विद्यार्थीको रुचि अनुसारका विभिन्न कार्यक्रहरु विद्यालयले ल्याउनु पर्दछ ।
- सामुदायिक तथा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययन गराउने शिक्षकको पेशागत र व्यक्तिगत हक हितको संरक्षण गर्नुपर्नृे ।
- सामुदायिक तथा संस्थागत मा.वि. संञ्चालनका लागि स्वीकृत प्रदान गर्दा प्रयोगात्मक र व्यवहारिक रुपमा योग्य छन् या छैनन् स्रोत साधनको आधारमा स्वीकृती प्रदान गर्नुपर्ने
- विद्यार्थीको हकहितमा रहि भविष्यमा उपयोगी हुने शिक्षा प्रयोगमा ल्याउन पर्ने
- अध्ययनमा रहेको सामुदायिक मा.वि. सरकारी अनुदान प्राप्त हुने गरेको तथा संस्थागत मा.वि.लाई अनुदान प्राप्त नहुने गाविस/नगरपालिका तथा अन्य संघसंस्थाले पनि सहयोग गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सुझावहरु (Practice Related Recommendations)

सामुदायिक तथा संस्थागत मा.वि. को प्रयोगात्मकसँग सम्बन्धित निम्न अनुसारका सुझावहरु पेश गरिएको छ ।

- सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय विच रहेको दुरी कम गर्न सरकारी विद्यालयमा पनि निजी विद्यालय सरहको पाठ्यक्रम परिमार्जन गरि लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ जसको कारण सामुदायिक विद्यालयमा पनी शैक्षिक क्षति कम गर्न सकिन्छ ।
- माध्यमिक शिक्षालाई प्रभावकारी वनाउन व्यवहारिक र प्रयोगात्मक पक्षमा लैजान पाठ्क्रम निर्मण कर्ताहरुले सिकारु देशको सामाजिक आर्थिक सांस्कृतिक र

राजनैतिक पक्षलाई ध्यानमा राखी सोहि अनुसारको पाठ्यक्रम निर्माण गरि अध्ययन तथा अध्यापन गराउनु पर्ने ।

- विद्याथीको हकहितमा रहि भविष्यमा उपयोगि हुने शिक्षा प्रयोगमा ल्याउनु पर्ने ।
- संस्थागत माध्यमिक विद्यालयको शिक्षा सरह प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक मा.वि.ले पनि समय समयमा शिक्षक अभिभावक र विद्यार्थी भेला गराई आवश्यक छलफल गर्नुपर्ने वव्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- सामुदायिक र संस्थागत मा.वि.मा विद्यार्थीहरुको पढाईप्रति ध्यान नभएको कारणले उपलब्धि उच्च नभएको शिक्षकहरुवाट आएकाले अभिभावकले आफ्ना छोराहरुलाई पढाईका लागि अभिप्रेरित गर्दै उपयूक्त शैक्षिक वातावरणको सिर्जना गरिनु पर्दछ ।
- अध्ययनमा सामुदायिक मा. वि. को शैक्षिक उपलब्धी संस्थात विद्यालयको भन्दा कम रहेको हुँदा सामुदायिक विद्यालयमा पनि संस्थागत विद्यालय सरह नियमित पठनपाठन एकाई टेष्ट कक्षा टेष्ट निरन्तर मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसले गर्दा शैक्षिक उपलब्धीमा सुधार गर्न सकिन्छ ।

५.२.३ आगामी अनुसन्धानसँग सम्बन्धित सुझावहरु (Further Research Related Recommenbations)

- यस अध्ययनमा माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी तथा शैक्षिक उपलब्धीको अध्ययन गरिएको यो बाहेक अन्य विभिन्न शैक्षिक तहको अध्ययन गर्न सक्ने देखिन्छ ।
- अभिभावकको आम्दानीले माध्यमिक शिक्षामा पारेको प्रभावसँग सम्वन्धित अनुसन्धान गर्न सकिन्छ ।
- प्राविधिक शिक्षाले विद्यार्थीमा पारेको शैक्षिक तथा आर्थिक प्रभावको अध्ययन गर्न सकिन्छ ।
- माध्यमिक शिक्षामा विद्यार्थी प्रवाहदरको अध्ययन गर्न सकिने छ । अध्ययनमा सामुदायिक मा. वि. को शैक्षिक उपलब्धी संस्थागत विद्यालयको भन्दा कम रहेको हुँदा सामुदायिक विद्यालयमा पनि संस्थागत विद्यालय सरह नियमित पठनपाठन एकाई टेष्ट कक्षा टेष्ट निरन्तर मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसले गर्दा शैक्षिक उपलब्धीमा सुधार गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री (Refreences)

अर्थमन्त्रालय (२०७७), *आर्थिक सर्वेक्षण २०७७/७८,* काठमाडौँः अर्थमन्त्रालय, नेपाल सरकार ।

अधिकारी, बिष्णु प्रसाद (२०६९), *नि.मा.बि. अस्थायी अध्यापन अनुमती पत्र,* काठमाडौं : आशिष बुक्स हाउस प्रा.लि. ।

खनाल, ईश्वरी प्रसाद (२०६७),*सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी एक अध्ययन,* अप्रकाशित स्नात्तकोत्तर शोधपत्र त्रिभुवन बिश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अर्थशास्त्र शिक्षा बिभाग कीर्तिपुर, काठमाडौ ।

खरेल, गायत्री प्रसाद (२०६७),*सामुदायिक र सँस्थागत माध्यमिक विधालयको प्रत्यक्ष लागत र शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक अध्ययन,* अप्रकाशित स्नातकोत्तर सोधपत्र त्रिभुवन बिश्वविद्यालय कीर्तिपुर ।

गैरे, भरत (२०७२),*सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा विद्यार्थीको शैक्षिक लागत एकअध्ययन,* अप्रकाशित स्नात्तकोत्तर शोधपत्र त्रिभुवन बिश्वविद्यालय कीर्तिपुर, काठमाडौ ।

घिमिरे,निर्मला (२०६५), बिकासका लागि शिक्षा,*जर्नरल,* बल्खु, काठमाडौ ।

घिमिरे, प्रा.डा. जर्नादन र राई डा.इन्द्रमणि (२०७७), *शिक्षा र बिकास,* काठमाडौ : पिनाकल पब्लिकेशन प्रा.लि. ।

जोशी, नवराज (२०७५),*सामुदायिक तथा संस्थागत मा. वि. मा आर्थिक लगानी तथा शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक अध्ययन,* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग कीर्तीपुर काठमाडौँ

ढकाल, इश्वरराज (२०७७), सिकाई सहजीकरण निर्द्रेशिका : शिक्षाको खास खबर,*समाचार पत्रिका,* काठमाडौ नेपाल ।

थापा, मगर कमला (२०७३),*सामुदायिक र संस्थागत विद्यलयले माध्यमिक तहमा गरेको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धीको एक अध्ययन,* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग कीर्तिपुर, काठमाडौँ ।

भट्टराई, गायत्रा (२०७४), *माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक क्षतिको एक अध्ययन,* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग कीर्तीपुर, काठमाडौँ ।

भट्टराई, सविना (२०७३), *सामुदायिक तथा संस्थागत मा. वि. मा आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धीको एक अध्ययन,* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय कीर्तीपुर काठमाडौँ ।

भुषाल, सम्झना (२०७१), *सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको माध्यमिक तहमा आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी एक अध्ययन,* अप्रकाशित स्नातकोत्तर सोधपत्र त्रिभुवन बिश्वविद्यालय कीर्तिपुर ।

मगर, शान्त गाहा (२०७७), *राष्ट्रिय समाचार पत्रिका,* काठमाडौ : २०७७ जेठ १५ गते अप्रकाशित पत्रिका ।

महरा, राजेन्द्र सिंह (२०७७), *शिक्षा मन्त्रालय,* बुद्धनगर, काठमाडौ नेपाल सरकार ।

राष्ट्रिय योजना आयोग(२०६७), *कारोबार संम्बाददाता,* राष्ट्रिय योजना आयोग नेपाल सरकार।

शर्मा, गोपिनाथ (२०४३), *नेपालमा शैक्षिक इतिहांस,* काठमाडौ एम.के पब्लिसर्श ।

शर्मा, चिरञ्जिबी र शर्मा निर्मला (२०६४), *शिक्षाका आधार,* काठमाडौ : एम.के.पब्लिसर्श ।

शाही उच्च शिक्षा आयोग (२०४०), *शाही उच्च शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन,* शाही उच्च शिक्षा आयोग ।

शिवाकोटी, धुबराज र पौडेल मीनराज (२०७३), *शिक्षाको अर्थशास्त्र,* काठमाडौं : एम.के. पब्लिशर्श एण्ड डिष्ट्रिब्युटस,भोटाहिटी ।

शिक्षा बिज्ञान तथा प्रबिधि मन्त्रालय (२०७७), *राष्ट्रिय शिक्षा नीति,* २०७६ सिंह दरवार, काठमाडौं : शिक्षा बिज्ञान तथा प्रबिधि मन्त्रालय ।

श्रेष्ठ, राजकुमार (२०५३), *सामुदायिक उच्च माध्यमिक तहको प्रत्यक्ष शैक्षिक लागत विश्लेषणको एक अध्ययन,* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग कीर्तिपुर काठमाडौं

अनुसुची १

प्रध्यानाध्यापकका लागि प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

प्रधानाध्यापकको नाम : जिल्ला :

ठेगाना : फोन न :

सर नमस्कार, तपाईको नाम के हो ?

१) तपाई शिक्षण पेशामा लागेको कति समय भयो ?

.... वर्ष ।

२) तपाई प्र.अ भएको कति समय भयो ?

.... वर्ष ।

३) यस विद्यालयले कहिले मान्यता प्राप्त गरेको थियो ?

....।

४) विद्यालय सञ्चालन गर्न सरकारी अनुदान कतिको प्रयाप्त छ ?

....।

५) आम्दानीका स्रोतहरु के के छन् ?

विद्याालयका आम्दानीका स्रोत :

सि.नं.	शैक्षिक वर्ष	सरकारी अनुदान	चन्दा संकलन	नपा र वडा कार्यालयवाट आर्थिक सहयोग	विद्यार्थी शुल्क	अन्य स्रोत	जम्मा
१	२०७५/०७६						
२	२०७६/०७७						

३	२०७७/०७८						

विद्यालयका खर्चका स्रोत :

सि.नं.	शैक्षिक वर्ष	तलव		भौतिक सुविधा			प्रशासनिक खर्च	अतिरिक्त क्रियाकलाप	छात्रवृत्ति	जम्मा
१	२०७५/०७६	शिक्षक	कर्मचारी	भवन तथा कक्षा कोठा	पुस्तकालय तथा प्रयोगशाला	खेलमैदान				
२	२०७६/०७७									
३	२०७७/०७८									

विद्यार्थीको लगानी र उपलब्धि :

सि.नं	शैक्षिक बर्ष	विद्यार्थी भर्ना						
		केटा	केटी	जम्मा	जनजाती	दलित	बाहुन/क्षेत्री	जम्मा
१	२०७५/०७६							
२	२०७६/०७७							
३	२०७७/०७८							

विद्यार्थी उत्तीर्ण :

सि.नं	शैक्षिक बर्ष	विद्यार्थी भर्ना						
		केटा	केटी	जम्मा	जनजाती	दलित	बाहुन/क्षेत्री	जम्मा
१	२०७५/०७६							
२	२०७६/०७७							
३	२०७७/०७८							

६) विद्यार्थीले शैक्षिक लागत शुल्क समयमै दिन्छन् र ?

(क) दिन्छन् (ख) दिदैनन्

७)   तपाईले विद्यार्थीबाट कुन कुन शिर्षकमा शुल्क लिनु हुन्छ ?

(क)   भर्ना फी   (ख)   ट्युउशन फी   (ग)   मासिक फी   (घ)   अन्य

८)   तपाईको बिचारमा सरकारबाट शिक्षामा गरिएको लगानी प्रर्याप्त छ ?

क)   छ   (ख)   छैन

९)   विद्यालयमा बार्षिक खर्च कति हुन्छ ?

....।

१०)   लगानी र उपलब्धिका बिच कस्तो सम्बन्ध देखाउनु हुन्छ ?

....।

११)   आम्दानी र खर्चको समायोजन कसरी गर्नु भएको छ ?

....।

१२)   गुणस्तरिय शिक्षा बनाउन के के कुराले बाधा पारेको छ ?

(क)   शिक्षण विधि   (ख) शिक्षण सामग्री

(ग)   शिक्षकको दक्षता   (घ)   विद्यार्थीको लगनशिलता

१३)   तपाईको विद्यालयमा ड्रेस अनिवार्य छ कि छैन ?

(क)   छ   (ख)   छैन

१४)   सरकारको बार्षिक लगानी कति छ ?

....।

१५   तपाई विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धि संग सन्तुष्टि हुनुहुन्छ ?

....।

१६)   तपाइको विद्यालयको बार्षिक खर्च कति हुने गरेको छ ?

....।

१७)   तपाईको विद्यालयले विद्यार्थीहरुलाई अतिरिक्त क्रियाकलाप पनि गराउनु हुन्छ ?

(क)   गराउनु हुन्छ   (ख)   गराउनु हुन्न

अनुसुची २

शिक्षकका लागि प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

शिक्षकको नाम :

ठेगाना : फोन. न :

सर, नमस्कार तपाईको नाम के हो ?

१) तपाईको घर कहां हो ?

....।

२) तपाई शिक्षण पेशामा लागेको कति समय भयो ?

....बर्ष.।

३) तपाईले कुन बिषय पढाउनु हुन्छ ?

(क) अंग्रेजी (ख) गणित (ग) विज्ञान (घ) सामाजिक

४) तपाई कुन कक्षालाई पढाउनु हुन्छ ?

....।

५) तपाईले विद्यार्थीको शैक्षिक लागत घटाउन पहल गर्नु भएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

६) सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीले बढि शैक्षिक लागत तिर्नु पर्दा तपाईको बिचारमा कस्तो लाग्छ ?

....।

७) राज्यले माध्यामिक शिक्षालाई निः शुल्क भनेको छ तर विद्यालयले बिद्यार्थीहरुबाट किन शुल्क लिन्छ ? तपाईको बिचारमा के लाग्छ ?

....।

८) सरकारले तपाईको विद्यालयमा कुन कुन शीर्षकमा कति खर्च गरेको छ ?

....।

९) तपाईको विद्यालयमा अभिभावकहरु आफ्नो छोराछोरीको पढाई कस्तो छ भनेर सोध्न आउनु हुन्छ ?

(क) आउनु हुन्न (ख) आउनु हुन्छ

१०) तपाईको विद्यालयमा निजी तवरबाट लगानी भएको छ ?

....।

११) तपाईको विद्यालयमा निजी लागत प्रति अभिभावकको धारणा कस्तो छ ?

....।

१२) तपाईको बिद्यालयमा बिद्यार्थीहरुले बार्षिक कुन कुन शीर्षकमा शैक्षिक लागत तिरेका छन् ?

....।

१३) तपाईको विद्यालयले विद्यार्थीको शैक्षिक लागत कम गर्न के भुमिका खेलेको छ ?

....।

अनुसुची ३

अभिभावकका लागि प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

अभिभावकको नाम : जिल्ला :

ठेगाना : फोन. न :

सर नमस्कार, तपाईको नाम के हो ?

१. तपाईको घर कहाँ हो ?

....।

२. तपाईको छोराछोरी कोको पद्छन ?

....।

३. तपाई आफ्नो छोराछोरी को पढाइ कस्तो छ भनेर नियमित विद्यालयमा जानुहन्छ ?

क) जान्छु (ख) कहिलेकाहि (ग) जाँदैन

४. तपाईको कतिवटा छोराछोरी माध्यमिक विद्यालयमा पढछन् ?

....।

५. तपाई को आम्दानका स्रोतहरु के के छन् ?

(क) व्यापार (ख) कृषिपेशा (ग) अन्य (घ) केहिछैन

६. विद्यालयले शैक्षिक लागत शुल्क लिदा तपाईलाई कस्तो लागछ ?

....।

७. तपाईले विद्यालयलाई शैक्षिक लागत शुल्क तिरेअनुसार को शैक्षिक उपलब्धि पाउनु भएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

८. सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक लागत शुल्क तपाईको बिचारमा कस्तो हुनु पर्दछ ?

....।

९. तपाईले माध्यमिक विद्यालयमा पढेका आफ्ना छोराछारी हरु प्रति बार्षिक रुपमा कति पैँसा खर्च गर्न हुन्छ ?

....।

१०. तपाईले विद्यालयको कति शैक्षिक लागत शुल्क तिर्नु सक्नु हुन्छ ?

....।

११. तपाईको कतिजना छोराछोरी सरकारी र कति जना निजि विद्यालयमा पढछन् ?

....

अनुसुची ४

विद्यार्थीका लागि प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

विद्यार्थीको नाम :

ठेगाना : जिल्ला :

फोन. न : कक्षा :

नमस्कार, तपाईको नाम के हो ?

१. तपाईको घर कहां हो ?

....।

२. तपाई कति कक्षामा पढ्नु हुन्छ ?

....।

३. कुन बिषय लिएर पढ्नु हुन्छ ?

....।

४. तपाई विद्यालय जाँदा पैदल की बसमा जानुहुन्छ ?

....।

५. बसमा जानुहुन्छ भने कति भाँडा तिर्नुहुन्छ ?

....।

६. तपाई मोबाईल चलाउनु हुन्छ ?

(क) चलाउछु (ख) चलाउदैन

७. तपाई विद्यालयलाई कुन कुन शीर्षकमा पैँसा तिर्नु हुन्छ ?

(क) मासिक फी (ख) भर्ना फी (ग) परीक्षा फी (घ) अन्य

८. तपाईलाई विद्यालयको पढाई कस्तो लाग्छ ?

(क) राम्रो (ख) ठिकै (ग) अलिकति ठिक (घ) नराम्रो

९. तपाईको विद्यालयमा पुस्तकालयको ब्यबस्था कस्तो छ ?

....।

१०. तपाईलाई आमाबुवाले कापी, कलम, झोला आदि किन्नको लागि कति पैँसा तिर्नुहुन्छ ?

....।

११. तपाइको विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापहरु कतिको हुने गर्दछ ?

....।

१२. तपाईको विद्यालयमा पढाई कतिको हुन्छ ?

....।

१३. शिक्षकहरु पढाउन अल्छी गर्नुहुन्छ कि हुदैन?

क) गर्नु हुन्छ   (ख) गर्नु हुँदैन

१४. विद्यालयले शैक्षिक लागत तिर्नु पर्दा तपाईलाई कस्तो लाग्छ ?

....।

१५. तपाईलाई विद्यालय आउन कतिको मन लाग्छ ?

(क) धेरै   (ख) ठिकठिकै   (ग) कतिपनि लाग्दैन

१६. तपाईलाई के विद्यालयले शैक्षिक लागत लिनुपर्दछ , जस्तो लाग्छ ?

(क) लाग्छ   (ख) लाग्दैन

ष्१७. तपाई यस विद्यालयको पठनपाठनमा सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?

(क) हुन्छु   (ख) हुँदैन

१८. यस विद्यालयमा पढ्दा कति शुल्क तिर्नु पर्दछ ?

. ...।

१९. यस विद्यालयको पठनपाठन राम्रो र स्तरिय बनाउन केहोस भन्न चाहानु हुन्छ ?

....।

२०. तपाई सधै विद्यालयमा उपस्थित हुनुहुन्छ ?

(क) हुन्छु   (ख) हुँदैन

अनुसुची ५

लक्षित समुह छलफल निर्देशिका

१. लक्षित समुह छलफल संञ्चालन गर्नुभन्दा पहिले ६ देखि १० जना सम्मको समुह निर्माण गर्नुपर्दछ ।

२. समुह निर्माण गर्दा एउटै पृष्ठभूमि भएका व्यक्तिहरुको समुह बनाउनु पर्दछ ।

३. लक्षित समुह छलफलको लागि पश्नहरु खुल्ला रुपमा समावेश हुनुपर्दछ ।

४. लक्षित समुह छलफको लागि स्थान निर्माण गर्नु पर्दछ ।

५. छलफलमा आएका प्रश्न तथा उत्तरलाई टीपोट गर्नुपर्दछ ।

६. टीपोट गरिएका संकलित तथ्याङ्कलाई व्याख्या विश्लेषण गर्नुपर्दछ ।

लक्षित समुह छलफलका लागि तयार गरिएका प्रश्नावली

१. मा.वि. तह संञ्चालन गर्दा आइपर्ने समया के के हुन् ?

२. माध्यमिक विद्यालय संञ्चालन गर्दा सरकार वा सम्बन्धित पक्षले के के कुरामा ध्यान दिनुपर्छ ?

३. माध्यमिक तहमा गुणस्तरिय शिक्षा र दक्ष जनशक्तिको उत्पादन गर्न के गर्नुपर्छ ?

४. माध्यमिक तहको सिकाईलाई न्यून लगानीमा बढी उपलब्धिमूलक बनाउन के गर्नु पर्दछ ?

अनुसूचि ६

क. विद्यालय अवलोकन सूची

विद्यालयको नामः ....

ठेगानाः...

१. विद्यालयमा जम्मा भवन संख्या कति छन् ?

....

२. विद्यालयमा जम्मा कति कक्षा कोठा छन् र त्यसको प्रयोग केका लागि गरिन्छ ?

....

३. विद्यालयमा पुस्तकालयको व्यवस्था कस्तो रहेको छ ?

....

४. विद्यालयमा खानेपानीको व्यवस्था कस्तो रहेको छ ?

....

५. विद्यालयको कम्पाउनड घेरिएको छकी छैन् ?

....

६. विद्यालयमा शौचालयको व्यवस्था कस्तो रहेको छ ?

....

७. विद्यालयमा कम्प्यूटरको व्यवस्था छकी छैन् ?

....

८. विद्यालयमा प्रयोगशालाको व्यवस्था कस्तो रहेको छ ?

....

ख. विद्यालय सर्वेक्षण फारम

विद्यालयको नामः ....

जिल्लाः.................................वडा नंः..............................

प्रधानाध्यापकको नामः ....मितिः ....

१.	विद्यालयको २ वर्षको विध्यार्थी संख्या बताउनुहोस्

साल	२०७६/०७७			२०७७/०७८		
तह	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा

२.	विद्यालयमा पढाउने शिक्षक शिक्षकाको संख्या

शिक्षक	शिक्षिका	जम्मा	तालिम प्राप्त			तालिम अप्रयाप्त		
			शिक्षक	शिक्षिका	जम्मा	शिक्षक	शिक्षिका	जम्मा

माध्यमिक तहमा गरिएको आर्थिक लगानी र शैक्षिक उपलब्धी...

By: Kumari chanamati Charmkar

As of: May 26, 2024
29,081 words - 0 matches - 0 sources

Similarity Index
0%

Mode: Summary Report

Tribhuvan University
Faculty of Education
Curriculum Reserch Center
Library

sources:

paper text:

म धायमक तहम ा गर एिक ो आरथ्कि लग ना ी िशकैष् कि उपलबध् ो ड टो ो ज लित् का ो एक–अध्यन तर् भिवुन तर् शिववदय् लाय मश शिा सात् स्िक या,अधशि सात् म्िश विवभ गा, सत्र ताक तोत् ितह (एम.एड.) च थी ो समेबेट् कि ो आमंशक आवश्यकत ा पर पिरूकि ा ल राग् पर्सत्तु श धोप ि पर्सत्तुकत ि कुम िचिनमत ो चमकि ि कप् माप्स लिी.न ः१२४प ि लिी.न ः७४२८३५६÷२०७४ तर् िवव.दत िन ि ः९–२–६०–२७२–२०१० अधशि सात् म्िश विवभ गा मश शिा सात् क्िनद्द यी ववभ गा तर् भिवुन ववशव्ववदय् लाय क शीति ि क ठाम डा ,ँ२०७९ पर्तत् दिश ा प रिम्भर्भ् बी ब् क्, चइ्दण्, पर्सत्तु श धोप मि धाय्मक तहम ा गर एिक ो आरथ्कि लग ना ो िशकैष् कि उपलबध् ो ः ड टो ो ज लिल् ा मसख िनग पि मालक का ो स माद्द राष्क िसर्सत् गात ववदय् लायक ो एक अधयन तर् भिवुन ववशव्ववदय् लाय, मश शिा सात् स्िक या अधशि सात् क्िनद्द यी ववभ गा, सत्र ताक तोत् ितह च थी ो समेबेट् कि ो आमंशक प ठाम् िप ि्गनकि ा ल राग् तय पि रा एिक ो ह ो। य ो श धोप शि धोरन्दशेक पर् ा ड ा सपू ि हि दा ि्ध पा का ो सपुर वि णि तय ा रन्दशेनम ा तय िप रा एिक ो ह ो। यस श धोप मि ा पर्य गो गर एिक ा स मागर् की ो सर् तो सत्यत् रपुम ा खत् झाएक ो छ भन ेयसम ा पर्य गो भएक ा कु हिार , अनय् कुन ेपरन् ठ उँम ा पर्य गो नगर एिक ो ितर् भिवुन ववशव्ववदय् लायक ो श धो म पादणडक ो अध मिा ा गर एिक ो कु मिा ा पर्तत् दिश ा वयक्त् गदछ्रि। .... कुम िचिनमत ो चमकि ि (श धोकत ि) ममरत् २०७९ मसफ रा सि –प रि भ्रुइ भलत्मक्त् इ्ि त ; भ ोल्मभलम्व० तर् भिवुन ववशव्ववदय् लाय, मश शिा सात् स्िक या, अधशि सात् क्िनद्द यी ववभ गा, सत्र ताक तोत् ितह एम. एड. च थी ो समेबेट् कि ो आमंशक प ठाम् िप ि्गनकि ा ल गा ो म धाय्मक तहम ा गर एिक ो आरथ्कि लग ना ो िशकैष् कि उपलबध् ो ः ड टो ो ज लिल् का ो एक अधयन श षीकिम ा म िरन्दशेनम ा यस कय् माप्सक ा छ किाुम िचिनमत ो चमकि लिा ेतय पि ना ि भएक ो ह ो। उक्त् श धोप सित् कीत की ा ल गा ो मसफ रा सि गदछ्रि। .... पर् ा ड ा सपू ि हि दा ि्ध पा ा (श धो रन्दशेक) अधशि सात् क्िनद्द यी ववभ गा तर् भिवुन ववशव्ववदय् लाय सत् कीत ो –प रि भ ोल्मवद् , इ ेएि एचइ्श ि ७ ो तर् भिवुन ववशव्ववदय् लाय, मश शिा सात् स्िक या, अधशि सात् क्िनद्द यी ववभ गा, सत्र ताकक तोत् ितह एम. एड. च थी ो समेबेट् िक ो आमंशक प ठाम् िप ि्गनकि ा ल राग् म धाय्मक तहम ा गर एिक ो आरथ्कि लग ना ो िशकैष् कि उपलबध् ो ः ड टो ो ज लिल् का ो एक अधयन श षीकिम ा यस कय् माप्सक ा छ ि ा कुम िचिनमत ो चमकि दिध् ितय िप रा एिक ो श धोप पिश मलूय् डाकन सममरत् टि सत्र ताकक तोत् ि उपलब्धक ो ल गा ो सत् कीरत् गर एिक ो छ। मलूय् डाकन सममरत् हस्त् ि १. ववभ राग्य पर्मखु .... सह पर् ा शर् ो ववषण् ; हि दा ग्रिुलृले २. शिाप् सपुर वि कि .... ३. आनद्त्र कि सपु रविी .... पर् ा ड ा सपू ि हि दा ि्ध पा ा ममरत् .... कीतजस्त ाजव्यान ९ क्ि पल्इ्ध भ ोल्मनद्ध , भल्लत० तर् भिवुन ववशव् ववदयलाय मश शिासात् क्िनद्द

शिक्षण प्रमुख